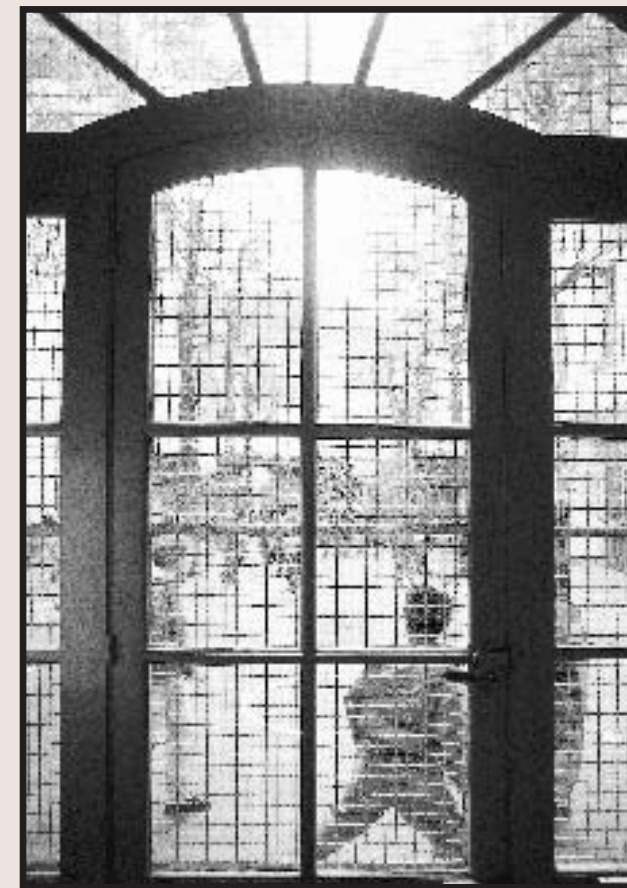

Skolan inifrån

Skolan inifrån

Utvärdering av skolan 1998 avseende läroplanernas mål (US98)

Skolan inifrån

Lars Lorentzon

Charlotta Lorentzon

Göran Strandh

Sammanfattning: I Skolverkets "Utvärdering av skolan 1998 avseende läroplanernas mål" har fem av läroplanernas centrala kompetenser eller kunskapsområden studerats. I denna underlagsrapport redovisas resultatet från det delprojekt som utvärderat kunskapsområdet "Att förstå och tillämpa demokrati". Rapporten bygger på en intervjustudie med elever och undervisande lärare i år 5, 9 och år 3 i gymnasiet. Studien syftar till att skapa en bild av elevernas och lärarnas upplevelser och värderingar av tillvaron i skolan, samt att jämföra dessa attityder och värderingar mot de mål som läroplanerna anger avseende demokratifrågor i skolan.

Ämnesord: skola, utvärdering, läroplaner, skoldemokrati, arbetsmiljö, intervjustudie.

Beställningsadress:
Liber Distribution
Publikationstjänst
162 89 STOCKHOLM
Tel 08-690 95 76
Fax 08-690 95 50
E-postadress: skolverket.lds@liber.se
<http://www.skolverket.se>

Beställningsnr: **99:487**

Skolverkets dnr 95:2063

Tryck: Lenanders tryckeri AB, 1999

Förord

Skolverket har under vårterminen 1998 genomfört en första större nationell utvärdering med utgångspunkt i de nya läroplanerna, Lpo94 och Lpf94. Projektet bär namnet "Utvärdering av skolan 1998 avseende läroplanernas mål" (US98). Utvärderingens samlade resultat redovisas i en huvudrapport med samma namn (Skolverkets rapport nr 175).

Läroplanerna betonar ett flertal centrala kompetenser eller kunskapsområden, i vissa fall ämnesövergripande sådana. Utvärderingen är inriktad mot en bedömning av några av dessa: *Att se sammanhang och kunna orientera sig i omvärlden, Att göra medvetna etiska ställningstaganden, Att förstå och tillämpa demokrati, Skapande förmåga, och Kommunikativ förmåga*. Studierna har genomförts i form av fem delprojekt, vilka av Skolverket har valts ut och givits i uppdrag att självständigt genomföra utvärderingen inom respektive kunskapsområde, dvs. utveckling av mätinstrument och bedömningsmetoder, datainsamling, analys och avrapportering.

De fem delprojekten, vilkas resultat redovisas i var sin underlagsrapport, kallas "Tema tillståndet i världen", "Den medborgerligt-moraliska aspekten av SO-undervisningen i grundskolan och gymnasieskolan", "Skolan inifrån", "Portföljvärdering av elevers skapande i bild" och "Kommunikativ förmåga i främmande språk". I en sjätte underlagsrapport kallad "De bärande idéerna", finns en närmare presentation av de tankegångar och överväganden som har styrt uppläggnings- och genomförandet av Skolverkets projekt "Utvärdering av skolan 1998 avseende läroplanernas mål".

I föreliggande underlagsrapport redovisas delprojektet "Skolan inifrån". En projektgrupp från företaget Kontura International har utvärderat kunskapsområdet "Att förstå och tillämpa demokrati". Delprojektet har letts av Lars Lorentzon och Allan Steen. För genomförandet och vidareutvecklingen av undersökningen har lärarna Katarina Lycken, Charlotta Lorentzon och Göran Strandh, forskningsstuderandena i pedagogik Eva Bonander och Kajsa Tegnér, psykologerna Claudia Quintana, Monica Tegerstedt, Kerstin Rhodin och Gunnar Forsberg svarat. Charlotta Lorentzon har varit administrativ forskningsledare. Resultatbearbetning och rapportförfattandet har gjorts av Lars Lorentzon i samarbete med Charlotta Lorentzon och Göran Strandh. Delprojektgruppen har självständigt svarat för uppläggning, datainsamling, analys, värdering och rapportering.

I Skolverkets projektgrupp har ingått Sten Söderberg (projektledare), Bengt Fredén, Oscar Oquist, Aina Tullberg, Sverker Härd, Bengt Andersson, Christian Lundahl och Johanna Freed. Inom Skolverket har Sverker Härd varit närmast ansvarig för kontakterna med delprojektet "Skolan inifrån."

Denna underlagsrapport vänder sig i första hand till verksamma lärare och rektorer, men också andra med intresse för demokratifrågor och för skolan som arbetsmiljö. Det är Skolverkets förhoppning att de resultat och slutsatser som redovisas i underlagsrapporten kan vara ett underlag för debatt och diskussion kring demokrati och arbetsmiljö i skolan.

Stockholm i september 1999

Staffan Lundh
Avdelningschef

Sten Söderberg
Projektledare

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	5
KAPITEL 1: INLEDNING	7
Studiens bakgrund -----	7
Läroplanen och demokrati -----	7
Studiens syfte -----	10
Exempel på områden och frågeställningar -----	12
Studiens uppläggning -----	13
Metod -----	13
Genomförandet av intervjuerna -----	16
Urval av skolor och grupper -----	17
Om arbetsprocessen i analysarbetet -----	19
KAPITEL 2: GRUNDSKOLAN, ÅR 5	21
-intervju 1, divergent -----	21
-intervju 2, divergent -----	25
-intervju 3, divergent -----	28
-intervju 4, konvergent -----	31
-intervju 5, konvergent -----	34
-intervju 6, konvergent -----	44
-intervju 7 -----	46
År 5, Sammanfattning -----	47
KAPITEL 3: GRUNDSKOLAN, ÅR 9	49
-intervju 1, divergent -----	49
-intervju 2, divergent -----	51
-intervju 3, konvergent -----	55
-intervju 4, konvergent -----	69
-intervju 5, konvergent -----	71
-Intervju 6, divergent -----	75
År 9, Sammanfattning -----	79
KAPITEL 4: GYMNASIESKOLAN, ÅR 3	83
-intervju 1, SP, divergent -----	83
-intervju 2, HP, divergent -----	86
-intervju 3, Sp, konvergent -----	89
-intervju 4, HP, konvergent -----	111
-intervju 5, SP konvergent -----	114
-intervju 6, HP, konvergent -----	117
Gy år 3, Sammanfattning -----	120
Ytterligare perspektiv -----	122

KAPITEL 5: LÄRARE	124
-intervju 1, konvergent -----	124
-intervju 2, divergent -----	127
-intervju 3, konvergent -----	130
-intervju 4 konvergent -----	134
-intervju 5, konvergent -----	138
-intervju 6, konvergent -----	141
-intervju 7, konvergent -----	144
Sammanfattning, lärarna -----	147
KAPITEL 6: SAMMANFATTNING AV RESULTATEN	152
En jämförelse av elever i år 5, år 9 samt i gymnasiets tredje år, utifrån de använda demokratikriterierna-----	152
Generaliserbarhet och representativitet i undersökningen-----	160
KAPITEL 7: DISKUSSION	161
Makten i och över skolan -----	161
Slutord -----	164
REFERENSER	168

Sammanfattning

Hur är det att gå i skolan av i dag? Vad upplever elever i olika åldrar och vad upplever deras lärare? Hur värderar man det man är med om? Vad är det för erfarenheter som gör starka och djupa intryck? Med vilka mått mäter man sina erfarenheter i den komplexa verklighet vi kallar skolan? Vilka värderingar utvecklas under den 12 åriga skoltiden?

Läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan, Lpo 94 och Lpf 94, är styrdokument vid sidan av andra instrument med vilka man söker skapa en inriktning för arbetet i skolan. I dessa dokument finns en stark betoning på att skapa en i vid mening demokratisk skola vilket bl. a. innebär att den skall tillgodose demokratiska krav, den skall arbeta i en demokratisk anda, tillhandahålla en demokratisk lärkultur och möjliggöra för elever att förvärva demokratiska värderingar.

I föreliggande studie försöker vi genom gruppintervjuer med elever i olika åldrar - år 5 och år 9 i grundskolan och år 3 i gymnasieskolan dels få en bild av elevernas och lärarnas upplevelser och värderingar av tillvaron i skolan dels jämföra dessa med de mål som läroplanerna anger.

Att gruppintervjun valts som metod utgår främst från att vi vill komma de upplevelser och värderingar på spåren som har en offentlig prägel, eftersom just det man öppet kan dela och tala om får en avgörande betydelse för processerna i systemet. Vi har emellertid också kombinerat gruppintervjun med ett moment där eleverna efter intervjun ges tillfälle att i korta berättelser beskriva händelser och upplevelser som gjort ett starkt intryck på dem.

Intervjuerna har varit öppna och fria i den meningen att intervjuarna uppmuntrat grupperna att berätta om allt de finner värt att berätta om i sitt liv i skolan. Tanken har inte varit att elever och lärare i grupp skall svara på frågor, utan med hjälp av varandra berätta fritt om skolan. Forskningsansatsen kan beskrivas som etnografisk.

Ett genomgående tema i såväl elevers som lärares berättelser handlar om maktlöshet och brist på inflytande. Såväl elever som lärare delar en stark önskan om ett egenaktivt, individualiserat lärande som de också tror skulle kunna vara möjligt att skapa inom skolans ram, men ingendera gruppen upplever att de själva har någon makt eller möjlighet att förverkliga den. Man uppfattar sig utsatt av beslut, bestämmelser, pålagor och uppdrag som andra bestämmer och som i praktiken hindrar egenaktiva processer. Skolan blir svåröverskådlig och det blir omöjligt att ringa in tydliga ansvarsområden vare sig för sig själv eller andra.

Man skulle kunna förvänta sig att elevers upplevelse av auktoritet och makt ökade under skoltiden. Så är dock inte fallet. Snarare tyder intervjuerna på motsatsen. Upplevelsen av att vara den underordnade i relationen till lärarna och till skolan som helhet tilltar med åren och blir alltmer kränkande för självkänslan. Eleverna blir äldre och kunnigare men deras sociala position förblir oförändrad. Ur ett demokratiskt perspektiv är detta oroande.

Ett annat framträdande tema är att skolan upplevs som isolerad från omvärlden. Det är för litet praktik och lärande utanför skolan. I synnerhet de äldre eleverna upplever att de kan mycket, skulle vilja betyda något och kunna använda sig av den kunskap de har, i det som de tycker, utanförliggande samhället. De kunskaper de tillägnar sig skall först komma till nytta först då de lämnat skolan. Detta försvårar utvecklingen av vad som kan kallas en demokratisk medborgarkänsla. De uppfattar sig som objekt för kunskapssamhällets ambitioner snarare än subjekt i ett kunskapsskapande samhälle.

De upplever också att det finns en värdering av ämnen, program och kunskaper i bättre och sämre. Detta hindrar dels fria val av studievägar, dels ger det upphov till tydliga klasskillnader inom skolan. Det faktum att skolan är det enda livsalternativet för alla unga människor är något som går igenom alla intervjuer.

Ett annat starkt framträdande tema är den vantrivsel och maktlöshet man känner inför skolan som fysisk miljö. Det är inte enbart de överfyllda klasserna. Det är fult, tråkigt, armt och smutsigt på gränsen till förslummat. Inför detta tycker sig varken elever eller lärare ha något att säga till om. Det förefaller som ingen av skolans aktörer är i närheten av ett personligt ställningstagande att själva med olika medel ta itu med allt det som plågar. Man kan inte skapa något själv, inte reparera, endast utpeka syndare och vänta på andra skall göra något..

Det finns ett uttalat drag hos alla att skolan är något man går i, undervisar i men denna skola får aldrig karaktären av "min" skola eller "vår" skola. Den är "skolan" och till den han man inget eget ansvarsförhållande, inga rättigheter, inga skyldigheter. Det finns hela tiden ett avståndstagande till den värld i vilken man vistas. Man bryr sig inte, man förstör för det är i alla fall så förstört. Det känslomässiga förhållningssättet präglas av främlingskap och alienation. Man kan konstatera att den kritiska inställningen till skolan fördjupas under skoltiden samtidigt som det demokratiska tänkandet blir alltmer utvecklat.

Diskrepansen mellan läroplanernas mål och skolans verklighet är betydande.

I det personliga uppsatserna berättar man om mycket plåga, mobbning, utsatthet och övergrepp, smärtsamma upplevelser man inte kan tala om i skolan - och heller inte talar om i intervjuerna annat är antydningvis. Men man berättar också om många lyckliga stunder. De handlar om starka, genuina och kärleksfulla möten med lärare som sett dem, förstått dem och hjälpt dem - och givetvis också om alla de nära och kära kamraterna och vännerna.

Helhetsintrycket är dock att målen i läroplanen i en mening dock förverkligas. De värderingar som eleverna ger uttryck för är genuint demokratiska. De har lärt åtskilligt om ansvar, hänsyn, solidaritet och rättvisa. De är ofta öppna och kritiska. De förstår och kan mycket. Samma intryck ger lärarna. De ålägger sig ett stort samhällsansvar i teorin och deras insikter om lärande och lärprocesser är imponerande. Vi har vare sig mött några dåliga lärare eller dåliga elever men det de berättar om sin vardagliga tillvaro inger oro. De sliter för de vet att av och till i denna skola sker så mycket som likväl håller deras mod uppe.

Kapitel 1: Inledning

Studien har utförts inom ramen för dåvarande Kontura Gruppen, numera Kontura International AB under ledning av Lars Lorentzon och Allan Steen. Arbetet har skett på uppdrag av Skolverket.

För genomförandet och vidareutvecklingen av undersökningen - intervjuer, utskrifter, analyser - har lärarna Katarina Lycken, Charlotta Lorentzon och Göran Strandh, forskningsstuderandena i pedagogik Eva Bonander och Kajsa Tegnér, psykologerna Claudia Quintana, Monica Tegerstedt, Kerstin Rhodin och Gunnar Forsberg svarat.

Charlotta Lorentzon har varit administrativ forskningsledare. Resultatbearbetning och rapportförfattandet har gjorts av Lars Lorentzon i samarbete med Charlotta Lorentzon och Göran Strandh.

Till alla elever, lärare och rektorer som medverkat på olika sätt riktar vi ett varmt tack!

Studiens bakgrund

Denna studie är en del av en nationell utvärdering av den svenska grund- och gymnasieskolan som Skolverket genomför på riksdagens uppdrag. Huvudfrågan för utvärderingen är hur läroplanerna från 1994 påverkar skolans arbete, pedagogik och elevernas utveckling.

En väsentlig aspekt av skolans läroplaner är att forma det inre arbetet i skolan så att elever av alla slag kan utveckla demokratriska värderingar genom att erfara och ingå i ett system som tydligt i ord och handling betonar värdet av inflytande, medbestämmande och ansvar. Man vill skapa demokratiska lärprocesser där elevernas rätt till inflytande betonas och stärks. Man vill skapa arbetsformer där individ och kollektiv kan samverka för gemensamma mål. Man vill skapa en vidare skoldemokrati där beslut och mandat är tydliga och möjliga att förstå och påverka.

Det förefaller uppenbart att läroplanens intentioner är att skapa en demokratisk skola i syfte att också därigenom skapa förutsättningar för elever, de blivande medborgarna att inte enbart lära om demokrati utan kunna erfara, uppleva och praktisera den. Läroplanen är ett instrument för att omforma skolan till en demokratisk lärkultur. Demokratins värdegrund är både ett mål och medel för undervisningen.

Vårt uppdrag är därför tvåfaldigt; att å ena sidan få en bild av livet i skolan å andra sidan förstå något om hur skolerfarenheten påverkar utvecklingen av värderingar i den riktning som läroplanen förespråkar.

Läroplanen och demokrati

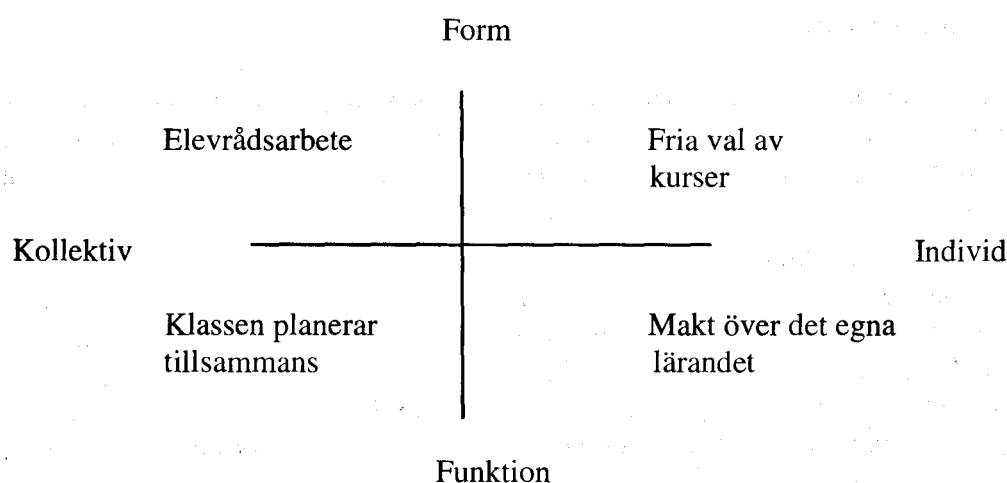
Läroplanerna, Lpo 94 och Lpf 94 är målstyrningsdokument som syftar till att stimulera skolans pedagogik i den riktning att eleverna i allt högre grad lär sig att lära, snarare än att lära sig införliva kunskap. I samtliga de läroplaner som tillkommit efter 1962 — 1969/1980/1994 — har demokratibegreppet allt starkare betonats. Läroplanerna ger incitament till pedagogiska aktiviteter genom vilka eleverna skall kunna bli alltmer personligt involverade i sin egen lärprocess. Den betonar elevernas medansvar och medverkan

i lärandet och vill utveckla deras förmåga till kreativitet och kritiskt tänkande. Den innebär vidare att de skall kunna samordna olika perspektiv på kunskapsstoff och lärande. Inte minst förutsätter den att deras förmåga att arbeta samman med varandra i en demokratiskt baserad lärprocess kan realiseras. Visionen och målsättningen är att göra skolan till en lärande organisation som frigör elevernas förmåga att utveckla sig till självständigt tänkande, kunskapsskapande, kunskapsvärderande och demokratiska medborgare.

De ord som flitigt används är elevinflytande, engagemang, egen aktivitet, hänsyn, tolerans, ansvar, kritiskt tänkande, kreativitet, synen på lärandet som ett aktivt sökande, inte passivt mottagande process. Eleven skall bli subjekt i en lärprocess inte objekt för lärande och läraren skall inte enbart förmedla ett lärostoff utan självständigt skapa en egen läromodell, där den demokratiska värderingen i lärandet är start betonad.

Begreppet demokrati är med andra ord mycket sammansatt. I "Inflytande på riktigt" (SOU 1996:22) återfinns vi en indelning som varit användbar ur vårt perspektiv.

Figur 1

Vi uppfattar figurens två dimensioner (kollektiv-individ och form – funktion) liksom de fyra fälten, exemplifierade av elevrådsarbete, fria val, planera tillsammans och makt över lärandet som en god och enkel översikt över grundläggande demokratiaspekter. Författarna menar att i debatten om demokrati och skola har tyngdpunkten förskjutits från "form och kollektiv" mot "funktion och individ". I Lpo/Lpf -94 tycker vi oss utläsa en stark betoning av det som ovan sammanfattas som makten över det egna lärandet, även om de andra fälten finns med.

Makten över det egna lärandet

I denna kategori vill vi inplacera begrepp som egenaktivitet, lärandet som en aktiv process, förmågan till reflexion och kritiskt tänkande, lärprocessen som en kreativ process. I sin rapport om "Demokratins skola?" (1995) betonar Gunnar Sundgren att en demokratisk lärprocess i hög grad handlar om att lärkulturen måste bistå eleven att finna klarhet i och utveckla den egna inre symbol- och föreställningsvärlden, medan skolan traditionellt har delgivit eller påtvingat eleverna en yttre, scientistisk symbolvärd.

Fria val av kurser

Valfriheten i skolan, i form av program-, ämnes- och skolval innebär teoretiskt att elever faktiskt inom skolinstitutionen är fria att söka sin egen kunskapsväg, en nog så viktig aspekt av demokratin.

Elevrådsarbete

Vi ser detta som en sorts täckterm för en demokratisk aspekt på den kollektiva "form" nivån. Att i kollektiv form kunna göra sin röst hörd, kunna tala för sin sak, lyssna på andras krav och uppfattningar och slutligen nå fram till och följa gemensamt förankrade beslut är en fundamental demokratiaspekt.

Klassen planerar tillsammans

Även om enskilt arbete förekommer i stor utsträckning i skolan så sker i grunden allt lärande inom ramen för en gruppprocess. En aspekt av denna handlar om medinflytandet över konstruktionen av lärprocesserna inom gruppen. Här finns aspekter som att både kunna tala och lyssna, ta initiativ och följa efter, uppfatta ömsesidighet och mångfald, förena tolerans och självhävdande, känna solidaritet och ansvar för både sina egna och andras lärobehov. Här finns också relationen mellan lärares och elevers roller. Är läraren en läromästare eller en ledare i ett läroprojekt? Detta är demokratiaspekter i klassens lärkultur.

De ovan kort beskrivna fälten är centrala aspekter utifrån ett demokratiskt perspektiv. Eller rättare: kan vara det, eller skulle kunna vara det. Men den avgörande frågan är om t ex aktiviteten "elevrådsarbete" faktiskt upplevs som den demokratiska process det avser vara. Kanske uppfattar man det som en påtvingad form som man underkastar sig? Upplevs det fria valet som fritt, eller som ett val man måste göra? Erfars möjligheterna till "makt över det egna lärandet" som en frihet att söka sig fram på eget initiativ eller som ett yttre tvång och brist på stöd? I "Lärares lärande" (1994) beskriver Torsten Madsén att det inte är undervisningsformen som automatiskt avgör om lärprocessen blir en demokratisk upplevelse utan om eleven inom den form som ges kan uppleva sig som någon som kan följa sina intentioner och arbeta sig fram mot egen meningsfull kunskap i samverkan med andra.

Under flera decennier har det funnits en tro att vissa undervisningsformer — t ex grupparbeten, gruppdiskussioner, projektarbeten — främjar demokratiska processer och demokratisk inläring, medan föreläsande undervisning, frågor och svar, o.s.v. representerar en icke demokratisk lärkultur. Ekholm och Kull (1996) visar visserligen i sin longitudinella undersökning under åren 1969 fram till 1994 att ur elevernas synpunkt har skolan knappast förändrats på något radikalt och märkbart sätt beträffande undervisningsformer och inte heller i form av ökad självständighet hos eleverna — trots impulserna från läroplansförfattarna. Lärarnas uppfattning är dock att en viss förändring skett i riktning mot läroplanernas pedagogiska mål. Det är givetvis inte uteslutet att trots att undervisningsformerna, ur elevernas synpunkt bestått så kan i och för sig upplevelsen av medverkan, egen aktivitet, etc. ha förändrats. Pedagogisk form och elevers egna upplevelser är ju som bl. a. Madsén framhåller inte direkta följder av varandra.

Eftersom syftet med undersökningen är att utreda om och i vilken utsträckning läroplanens intentioner förverkligas i skolan har vi också som en av våra utgångspunkter gjort ett försök att ur läroplanerna extrahera några framträdande demokratidimensioner:

- Inflytande kontra maktlöshet (initiativ, påverkan, valmöjligheter, individualiserat eller personligt lärande.
- Demokratiskt präglade relationer, generositet, tolerans, förståelse, respekt, hänsyn kontra egoism, intolerans, konkurrens
- Demokratisk moraluppfattning, rättskänsla, ansvarstagande, personligt ställningstagande kontra värdeupplösning
- Demokratiska arbetsformer, jämställdhet, samarbete, gemenskap kontra elitism och konkurrens.
- Demokratisk lärkultur (nyfikenhet, lust att lära, förmåga att reflektera, d.v.s. att tala, lyssna, och tänka - tillsammans, kontra kamp och elitism.

Studiens syfte

Studie har dock en vidare ansats än att genom intervjuer ta reda på i vilken utsträckning skolledare, lärare och elever lyckats implementera just läroplanernas demokratimål - så som de tolkats i ovanstående avsnitt. Vi vill höra och förmedla vad elever och lärare idag har att berätta om skolan och sitt liv i skolan, kunna berätta och vidarebefodra vad de upplever, hur de värderar sin tillvaro och vilka värderingar som växer fram hos dem under livet i skolan. Vårt sätt att närma oss skolans två huvudaktörer - eleverna och lärarna kan närmast beskrivas som etnografiskt. Intresset och inriktningen ligger inte på att tolka, bedöma och värdera utan snarare på att lyssna på deras röster och berättelser och skapa en interpunkterad text som lyfter fram det de har att säga om sina värderingar och hur de värderar.. "Ingen lyssnar på oss!" är en fras som elever och lärare ofta uttalar. Studien är ett försök att göra just detta.

Rubriken "Skolan inifrån" antyder en ansats och ett perspektiv för projektet. Hur är det att leva mitt inne i den svenska skolan idag? Hur känns det att leva sitt liv i dagens skolsamhälle? Från sex-sju års ålder lever barn i skolan och där förblir de kvar i ofta 12 år tillsammans med varandra och de lärare som ofta med ett kortare avbrott för högre studier arbetar och lever i skolan. Med kortare avbrott för studiebesök eller prao ute i "verkligheten" fortgår och formas livet i skolsalarna, korridorerna och skolgården. Att gå i skolan är den centrala livsuppgiften för människor mellan 7 och 18 år och att där hjälpa dem att lära och utvecklas är lärarnas uppgift. Under tolv långa år – kanske de psykologiskt längsta i livet – har man förmånen, eller är underkastad plikten och tvånget att ägna livet åt att lära.

De flesta av oss andra som inte lever vårt liv i skolan har minnen och erfarenheter av det vi kallar "skoltiden" och inte sällan senare erfarenheter om skolan som våra barn förmedlar. Ofta starka minnen och bestämda uppfattningar. Skollivet är möjligen den enda del av livet som vi verkligen delar med alla andra, såväl jämnåriga som tidigare och senare generationer. Vi har alla lärt vår läxa i skolan. Vi vet hur det är, hur det var och hur det borde vara. Likväl; hur är det nu? Vad erfar man och lär sig idag? Hur känns det att sitta i skolbänken idag? Vad är det man upplever? Vilka livsvärden väcks till liv? Vad blir man för slags människa? Hur värderar man allt det som man är med om?

Ansatsen i vår studie är att skapa förutsättningar för berättelser om alla de slag av livet i skolan. Skolan är en komplex institution; den skall vara ett lärosäte, en plats där kunskaper förmedlas i betydelsen lära ut och lära in och där lusten att lära och läras skall främjas hos alla, men den är också en institution med uppdraget att bedöma, gradera och sortera eleverna. Den är en social institution av kamratskap, vänskap och fostran skall ske och också en slags livsmässig uppehållsort, eller som Niels Christie för länge sedan uttryckte det i boken "Om skolan inte fanns" (1972), en karantän för samhällets unga människor.

Den som dristar sig – såsom vi har gjort – att ställa frågan till elever och lärare "Vad är skolan?" "Berätta vad ni upplever i skolan!" måste vara beredd att lyssna efter ganska mångfacetterade svar. Möta ett kalejdoskop av berättelser, ty skolan är så mycket och så sammansatt i sina avsikter och sin samhälleliga funktion, för att inte tala om vad den blir till som i varje elevs och lärares inre, personliga liv. Vad är det för slutsatser om "livet" som man drar utifrån det långa och händelsemättade livet i skolan? Vad är det för skugga eller starkt ljus som skolerfarenheten kommer att kasta över framtiden.

Ansatsen att förstå "skolan inifrån" är i vårt projekt kopplat till dess motsats "skolan utifrån". Vi som genomfört detta projekt är inte kopplade till skolan. Vi är en fristående grupp som i formell mening står fria, och befinner oss utanför skolvärldens institutioner och myndigheter. Vi gör inte undersökningen i egenskap av att vara föräldrar, lärare, akademiska skolforskare eller skolinspektörer. Vi kan med visst fog hävda att vi inte vet så värst mycket om skolan och måste heller inte vare sig försvara skolan eller stå till svars. Från vårt utifrånperspektiv kan vi naivt och uppriktigt ställa frågan "Vad är skolan?" "Berätta för oss om den!"

Givetvis förstår såväl elever som lärare att också vi vet något. De förstår att vi som dom gått i skolan, att de som frågar rentav kan vara lärare i skolan. Men det faktum att vi inte - inom ramen för undersökningen - representerar skolan, utan de som finns utanför skolans värld ger en legitimitet att öppet, nyfiskt, naivt och utan förbehåll ställa frågor om livet i skolan. Och därmed också öppna upp för alla slags berättelser.

Vi som nu, utifrån vår utanförposition, inviterar elever och lärare att fritt berätta om livet i skolan och sina egna liv i skolan är dock i verkligheten personer med egna erfarenheter om skolan. I gruppen ingår lärare och andra som väl känner skolan via egna livserfarenheter. Vi är inte de "marsmänniskor" vi utger oss för att vara när vi träffar och samtalar med våra elev- och lärargrupper. Vi som alla andra har en egen bild, en egen erfarenhet av skolan som givetvis på många sätt styr vårt sätt att fråga och förstå det vi hör.

Vi har dock medvetet valt en grupp med god kännedom om skolan och som dessutom är vana att tala med elever och lärare. Vi tror på marsperspektivet, utifrånperspektivet som en utgångspunkt för ett upplysande och fritt berättande men vi tror inte på att verkliga "marsmänniskor" skulle få i gång någon begriplig kommunikation.

Den forskningsansats som vi här inledningsvis beskrivit innebär att en från dagens skola och skolmyndigheter fristående grupp, bestående av personer med egna kunskaper om skolan och lärande kulturer i allmänhet, inviterar grupper av elever och lärare att fritt berätta om skolan - erfarenheter, upplevelser och värderingar - i en anda av att frågeställarna ingenting vet men vill lära känna allt och där allt material - alla berättelser - så

småningom kommer att förmedlas och relateras till de mer övergripande mål som läroplanen anger.

Exempel på områden och frågeställningar

Målet för vår undersökning är att:

- belysa elevernas — och lärarnas — upplevelse av den pedagogik de arbetar med,
- utforska de värdebegrepp de själva uppfinner och använder när de definierar sina upplevelser av och i skolan,
- undersöka hur de införlivar de demokratiska värden som läroplanen vill överföra,
- belysa elevernas personliga lärprocess inom några av de områden som läroplanen betonar, t ex egenaktivitet, kreativitet, kritiskt tänkande och reflekterande förhållningssätt,
- klargöra hur upplevelser och värderingar utvecklas under skolåren,
- hitta "goda, belysande exempel" på hur lärare och elever tillsammans arbetar i den nya läroplanens anda, d.v.s. hur de skapar eller konstruerar pedagogiska aktiviteter.
- Vad "berättar" skolan i ord och handling om demokrati?
- I vilken utsträckning upplevs skolan som en arena där demokrati kan läras, värderas och praktiseras?
- Vad tänker elever innerst inne om demokrati?

Demokrati är ett honnörsord, ett slags "måste" för både elever och lärare. Hur stämmer dessa ideal med den egna upplevelsen? Känner sig eleven som en aktiv, självständig och ansvarsfull aktör i en lärsituation där personlig kreativitet, kritisk reflektion dominerar över t.ex. passivt efterföljande eller trotsigt motstånd. Känner de att de har en röst som andra lyssnar på? Är "ordet fritt", eller är det reglerat av tolkningsföreträdare?

Studiens uppläggning

Schematisk sammanfattning av uppläggnigen

- Under 1996/1997 har ett pilotprojekt genomförts, där dels sex elevgrupper (två för vardera grundskolans år 5 och 9 samt gy. år 3) och två lärargrupper intervjuats — främst i syfte att konstruera en manual för de kommande gruppintervjuerna.
- Under 1998 har sex elevgruppsintervjuer (2 per årskull) och 3 lärarintervjuer genomförts där elevers och lärares obegränsade, fria berättande efterfrågats och där deras egna begrepp om skolan utforskats (divergenta intervjuer).
- Erfarenheterna av dessa intervjuer har sedan analyserats framförallt med sikte på urvalet av mera specifika temata för de efterföljande intervjuerna och för utarbetandet av manualer för de avslutande gruppintervjuerna.
- Under 1998 har 12 elevgruppsintervjuer (4 per årskull) och 6 lärargruppsintervjuer genomförts. I dessa gruppintervjuer har berättande styrts in mot, fokuserat de tema som bestämdes utifrån ovanstående analys och som alla anknyter till demokratibegreppet. (Konvergenta intervjuer)
- Under hösten 1998 har data i form av bandupptagningar, anteckningar och elev och lärartexter analyserats och sammanställts.

Metod

Om intervjumetodiken - teoretiska överväganden.

I den vanligt förekommande strukturerade intervjun söker man precisa svar på precisa frågor. Frågorna baseras då på intervjuarens förförståelse och svaren har möjlighet att förkasta eller bekräfta denna förförståelse. Den intervjumetodik vi använder här är närmast den motsatta. Den har snarare en etnografisk ansats där man så förutsättningslöst som möjligt försöker fånga en empiri. Intervjuaren fungerar mer som en samtalsledare som uppmanar gruppen att fritt berätta så mycket som möjligt inom ramen för den företeelse som skall studeras. Intervjuarens frågor skall vara av sådant slag att de öppnar vägen för gruppen att förmedla sin kunskap, en kunskap som i den fortsatta forskningsprocessen sammanställs och analyseras.

Frågorna i denna intervjumetodik handlar alltid om att "berätta mer!". De kan knyta an till ett enbart diffust beskrivet fenomen eller till att uppmuntra till nya associationer och aspekter.

Ansatsen är hela tiden "vi vill veta allt och utgå från att vi ingenting vet!". För oss - det är det vi vill förmedla - är färgen på mattanernas mössor, lika viktigt som hur en viss lärare sätter betyg. Skolan är någon slags helhet av enskildheter och vi försöker skapa en inställning i samtalet att ingenting är betydelselöst eller för futtigt att berätta. Liksom att ingenting är så viktigt att man behöver tala om det i evigheter.

Den företeelse som skall studeras i de divergenta intervjuerna är skolan, i vidast möjliga mening, där syftet är att fånga in elevers och lärares mera basala upplevelser av skolan och livet i skolan. Det vi vill nå är inte de flyktiga och föränderliga upplevelsorna utan de starka och djupa, de som fixerats eller etsats sig fast och som skapat en slags basal upplevelse- och värderingsstruktur. Vad är det för upplevelser och värderingar som inpräglas i eleverna och lärarna genom erfarenheterna i skolan?

CG Jung har i en rad arbeten använt begreppet *arketyper* för att beskriva just dessa starka, fundamentala inre bilder som inpräglas i mötet med verkligheten och som när de väl inpräglats kommer att avgöra hur man fortsättningsvis tolkar och handlar i denna verklighet. Vad är det för självbilder som växer fram och fixeras hos elever och lärare, vad får skolan för gestalt i deras föreställningsvärld, vilka värderingar och värdebegrepp skapas och vad är det fundamentala i upplevelsen av lärande?

Det går naturligtvis inte att direkt fråga individer om deras starka och stabila inre föreställningar. Enligt psykoanalytisk teori opererar de på en för- medveten och omedveten nivå. Men ur flödet av deras fria och spontana associationer om tillvaron i skolan är det möjligt att dels på hermeneutisk väg sluta sig till hur den inre föreställningsvärlden konstruerats, dels hjälpa dem på traven att fånga in och beskriva också mer konkreta upplevelser som bidragit till "konstruktionen".

I en grupp som uppmanas till ett fritt associerande uppstår ett rikt flöde av utsagor - fragmentariska berättelser, tankar, känslor och värderingar. Genom *kedjefenomen* och *resonansfenomen* (Foulkes 1964) bidrar varje association till nya associationer. Processmässigt brukar associationerna gå från de lätta och ytliga mot mer basala och mer känslomässigt laddade, bl. a. beroende på att gruppen blir alltmer trygg på att de egna infallen accepteras utan bedömning. Ett annat gruppfenomen som efterhand gör sig gällande brukar benämnas *kondensation*. Associationerna snävas in, fokuseras och utmejslas kring vissa mer gemensamma kollektiva temata. Dessa kondenserade, mera sammanhållna utsagor belyser mera gemensamma, kollektiva föreställningar som gruppmedlemmarna hjälps åt att utveckla. Kommunikationen i gruppen får närmast formen av att man tillsammans i konsensus försöker övertyga intervjuaren om upplevelsornas faktiska relevans. När kondensationsprocessen utvecklar sig i gruppen i ett tidigt skeende måste gruppintervjuaren uppmana gruppen att släppa sitt spår och söka flera perspektiv.

I gruppintervjuns inledande steg har vi under ca 45 minuters tid uppmanat gruppen till friaste möjliga association, där de mera kollektivt "kondenserade" upplevelsorna inte tillåts utveckla sig alltför tidigt i gruppen. Vi kallar denna första fas av intervjun för *flöde*.

I det andra steget har vi tillsammans med gruppen närmare och mer i detalj utforskat vissa grupperingar av associationer som framkommit under första steget i syfte att hitta, eller förtydliga ett mönster ur det ofta breda spektrum av associationer som flödet inbjuder till. Fasen inleds med att vi på blädderblock summerar upp de associationer som framkom i det första steget. I detta steg har vi också inriktat oss på det som "inte sägs" i gruppen. Erfarenheter av gruppintervjuer visar att man i sina associationer såväl uttrycker som döljer centrala upplevelsetemata. Ofta kan emellertid de dolda värderingarna och upplevelsorna likväl spåras i associationsflödet. Vi kallar denna andra fas för *fokus*.

I det sista steget ombeds deltagarna att efter en form av avslappningsövning erinra sig och därefter nedteckna sitt *första, starkaste och senaste intryck (hågkomst, situation, episod, etc.) av skolan*. Dessa berättelser eller miniuppsatser har inte lästs upp i gruppen utan inlämnas till intervjuaren. Teorin bakom denna metodik är att deltagarnas minnen och medvetenhet om sina upplevelser av skolan aktualiserats under de föregående passen och att de via avslappningen har relativt lätt att erinra sig händelser som fått en avgörande och varaktig betydelse för forandet av deras inre föreställningar. Med referens till Jungs arketypteori innebär detta steg att vi försöker utforska vilka händelser, eller typer av händelser som fått en präglade, inpräntande betydelse. Man kan också se det som kritiska, framträdande händelser som med stor sannolikhet bidragit till att forma bilden av skolan och den personliga erfarenheten i skolvärlden. Vi kallar denna fas för *frihand*.

Ett något annat sätt att beskriva denna trestegsintervju är att säga att gruppen, med intervjuarens bistånd skall få hjälp att i ord formulera sina egna upplevelser om och i skolan. Det är deltagarens egna ord, deras bilder, föreställningar, tankar och värderingar som skall komma till uttryck.

De konvergenta intervjuerna följer samma trestegsindelning. Skillnaden är enbart den att ramen för associationerna avgränsas och inriktas mot just de *olika demokratibegrepp som kan extraheras ur läroplanen*. Vi väntade med att utvälja de begrepp som undersöktes i de konvergenta intervjuerna till dess de divergenta hade genomförts och preliminärt bearbetats.

Den intervjumodell som vi ovan beskrivit kan ses som en kombination av (1) den "non-direktiva" intervjuteknik som ursprungligen utvecklades i kliniska sammanhang av Freud, Rodgers och andra psykoanalytiker, (motsvarar steg 1 i vår intervju) och (2) den fokuserade, men likväl i hög grad ickedirigerade intervjuteknik som Merton och Kendall (1946) kallat "fokusintervju" (motsvarar steg 2 i vår intervju). I båda stegen gäller att man som intervjuledare (1) uppmanar och stimulerar gruppen att associera och berätta, (2) följer och reflekterar över gruppens associationer och (3) intervenerar i syfte att klargöra underliggande strukturer, temata eller mönster i upplevelserna. Av detta följer, som Cohen och Manion (1994) uttrycker saken "... the interviewer must develop the ability to evaluate continuously the interview while it is in progress".

För att underlätta intervjuarnas förmåga att såväl följa som evaluera gruppen skapade vi, på basis av pilotintervjuerna, en intervjuguide. Syftet med en denna var inte att likrikta grupperna, få dem att associera över likartade temata eller på likartat sätt, snarare att ge mer preciserad vägledning så att varje grupp få allt tänkbart stöd - och likartat stöd - för att berätta sin unika "historia" om skolan, eller det tema (demokratibegrepp) som fokuseras.

Som bl. a Watts och Ebbutt (1987) framhåller som gruppintervjuns nackdel att den sällan möjliggör att de mest privata och personliga upplevelserna kommer till uttryck. Utifrån grupptryck och kondensationsfenomen uttrycks främst det som är gångbart i gruppen, d.v.s. endast den del av de egna upplevelserna som ingår i ett resonansförhållande till gruppen. Men detta kan samtidigt ses som en fördel; vi får veta vad det är för tankar, känslor och upplevelser som har en kollektiv, gemensam karaktär eller acceptans. Det är nämligen dessa kollektiva värderingar som i hög grad avgör vad som i vidaste mening händer i skolan, i interaktionen mellan aktörerna.

Därmed menar vi inte att just de mest privata (offentligt hemligstämplade upplevelsorna och värderingarna) saknar betydelse. Tvärtom! För att ytterligare förtydliga de "kollektiva" behövs de privata och omvänt. Därför har vi vårt tredje steg. Vårt antagande var att uppsatserna belyser händelser och hågkomster av livet i skolan som fått en avgörande betydelse för hur de enskilda eleverna och lärarna upplever skolan i sin "inre värld". Vi har gjort detta antagande dels utifrån egna tidigare erfarenheter av denna metod, dels utifrån bl. a. den franske psykologen Gilbert Rapaille erfarenheter av "Arcetype Studies" - där han just kombinerar den fria gruppintervjun med personliga berättelser (imprinted gestalten).

Genomförandet av intervjuerna

Förarbetet

Varje intervju har föregåtts av ett administrativt arbete. Den utvalda gruppens/skolans rektor har kontaktats och fått i uppdrag att med hjälp av klasslärarna på ett viss stadium sätta samman en elevgrupp som lärarna bedömer motsvarar de krav vi ställt (se nedan). I något fall har detta moment kunnat avhandlas per telefon, oftast har den administrativa projektledaren besökt skolan. Efter det att gruppen tagits ut har elevernas målsmän informerats skriftligen och fått lämna tillstånd för eleven att delta. Ytterst få elever har ej fått eller velat medverka.

Gruppen samlas

Det har ofta tagit sin tid att få gruppen samlad. Intervjuerna har före intervjun placerat ut stolar i en cirkel och dukat upp coca-cola och kex i ett hörn. När eleverna (eller lärarna) samlats har man presenterat sig med förnamn. Därefter börjar den egentliga intervjun.

Introduktion

Intervjuerna berättar att man kommer från Skolverket, de som har hand om skolorna. Skolverket vill ta reda på hur man har det i skolan, hur det är att gå i skolan, vad som händer, hur man känner. Man vill höra på eleverna, vad de har att säga.

Samtliga elevgrupper och även lärargruppen (introduktion med modifikation) har utan vidare accepterat denna förklaring och tyckt att det är bra att dom blir tillfrågade. Därefter aviseras att intervjun kan börja.

Flödet

I samtliga grupper har intervjuerna angivit sin och gruppens roll och kommande arbetsätt genom att ungefärligen säga. "Tänk er att vi två inte vet någonting alls om skolan, absolut ingenting alls! Tänk på oss som om vi kom från Mars och det enda vi vet är att här på jorden finns något som kallas skola. Vad är det? Det är det vi vill veta! Berätta för oss allt som ni vet om skola. Vad det är, vad man gör, hur det känns att gå i skola? Berätta vad som helst som ni kommer att tänka på. Allt vill vi veta!"

Med ett undantag har denna instruktion fungerat. Den har öppnat för berättande, inte att stå till svars eller att debattera med varandra.

Fokus

Fokus har inletts med att gruppen efter en paus får hitta ord som varit centrala i flödet. Ord som varit viktiga och återkommit. Ibland gruppen behövt hjälp i detta av intervjuerna. Dess ord antecknas på blädderblock. Därefter har intervjuledaren valt ur orden, ett

i sänder - oftast i den ordning de nämnts. Man har använt formuleringen: "Gå in i ordet, vad tänker du då på, berätta!"

Frihand

I denna avslutande fas har vi använt något olika tillvägagångssätt. Meningen är ju att deltagarna som under såväl flödet som fokus varit i ett intensivt samspel med varandra, tagit del av upplevelser, berättelser som satt fart på deras egna tankar och minnen, nu skall släppa gruppen och försöka tänka "inåt", på sig själva, på sånt som verkligen hänt just dem och som gjort intryck på dem. Vi har försökt göra detta med avslappningsövningar och liknande. Efterhand har vi funnit att faktiskt det bästa sättet var att placera deltagarna litet för sig själva, be dem släppa andra med blicken, fundera litet på egen hand omkring allt som hänt dem i skolan, deras långa skolliv. Efter det att man fått deltagarna i solitär ro har så intervjuaren sagt:

"Vad är det första ni kommer att tänka på när jag säger "skola"?", följt av "Vad är det starkaste minne ni kommer att tänka på, något som ni vet att ni aldrig glömmer?" och slutligen "Vad är det sista som dyker upp som har med skolan att göra?"

Därefter får deltagarna skriva ned sina intryck i små anteckningsböcker. Också denna uppgift utförde deltagare utan knot och med stort intresse.

Kommentar kring metoden och genomförandet

I huvudsak har samtliga intervjuer genomförts – och följt den ovan beskrivna manualen. I något fall har uppdelningen mellan flöde och fokus inte skett på samma sätt som i samtalsprocessen i gruppen. I de konvergenta intervjuerna där vi tänkte att från början ge ett tydligt rambegrepp inom vilket associationsflödet skulle utvecklas valde vi att oftast ge en ramfråga "Vad skall man lära sig i skolan" för att sedan via andra frågor bana väg för berättande av erfarenheter som hör till de demokrati kategorier som beskrivits ovan.

Likaså har instruktionen till frihand varierat något. Vi har inte alltid – inte minst med femmorna följt treindelningen "första", "starkaste", och "senaste" minnet utan enbart "något eller några starka minnen som du inte glömmer". Då avsikten varit att följa och med olika stödfrågor utveckla gruppens "egen berättelse" har gruppintervjuaren också haft fria händer att frångå manualen där så krävts.

Urval av skolor och grupper

Det överordnade syftet med undersökningen är att beskriva och förmedla elevers och lärares upplevelser av skolan och vilka värderingar som följer i dess spår. Frågan om representativitet blir då givetvis viktig.

Ur representationsperspektivet är det därför önskvärt om skolorna utväljs från olika demografiska områden, att de har en rimlig spridning beträffande socioekonomiska förhållanden och betygssnitt, att små och stora skolor och skolor alltifrån landsbygd, småstad till förort, stadsskolor var representerade, att elever från olika program ingick i gymnasiegrupperna, etc. Allt för att få en så bred och mångfacetterad bild av den "vanliga" svenska skolan.

Nästa urvalssteg låg i att sätta samman deltagare i intervjugrupperna. I en undersökning av detta slag måste det överordnade urvalskriteriet vara att få en sådan sammansättning att den främjar och möjliggör att de tillsammans kan ge uttryck för sina tankar, före-

ställningar, upplevelser, känslor och minnen. De måste kort sagt sättas samman så att en god kultur kan uppstå i gruppen. Vi utgick ifrån att detta inte kunde förenas med t.ex. ett statistiskt slumpmässigt urval av elever.

Undersökningens syfte har ju inte varit att i första hand kvantifiera upplevelser eller värderingar, snarare att hitta typer eller kvaliteter av förekommande upplevelser som kan relateras till läroplanens demokrati inriktning och som har relevans för skolans arbete med att förverkliga demokratimålen. *Därför har det överordnade kriteriet vid urvalet inte varit en statistisk representativt utan snarare en psykologisk representativt* – d.v.s. möjliggöra en sammansättning som kan tänkas främja gruppens förmåga att förmedla upplevelser.

Urvalet till grupperna

Utifrån bl. a. Bengt Erik Anderssons studier (1996) tycks ca 30% av eleverna uppleva livet i skolan som i det närmaste meningslöst, medan 30% finner mening och de övriga finns någonstans mitt emellan. Med tanke på undersökningens syfte är det viktigt att samtliga kategorier kommer "till tals" och att deras sannolikt olikartade upplevelser kommer fram i undersökningen.

Från tidigare forskning vet vi att pojkars och flickors, liksom sannolikt manliga respektive kvinnliga lärare skiljer sig åt inte minst beträffande upplevelser av det slag vi undersöker. Det är också ett välkänt faktum att pojkar och män har en tendens att dominera talutrymmet i en grupp, vilket medför att flickornas och kvinnornas upplevelser kommer bort. Utifrån detta perspektiv övervägdes att ha några köns- homogena grupper, en tanke som emellertid frångicks av olika skäl. Genom en något mer intensiv frågeteknik gentemot flickorna hoppas vi dock att också fått deras röster blivit lika väl representerade som pojkarnas.

Gruppsammansättningen i de utvalda skolorna har slutligen skett i samråd mellan projektledaren och en lärare med god kännedom om barnen. Denna lärare fick i uppdrag att ta ut en genomsnittlig grupp elever med ungefär hälften flickor och hälften pojkar. Med både duktiga och inte så duktiga elever, med elever som tycker att skolan är "OK" och sådana som inte tycker det. Vi har helt enkelt bett läraren att sätta samman en sådan grupp att de tror att ett brett spektrum av uppfattningar om skolan ska representeras. För att dessa uppfattningar skulle kunna komma till uttryck i intervjun ombads läraren att välja ut barn som bedömdes kunna "prata tillsammans" och om möjligt undvika dels monopoliserande elever, liksom mycket tysta. Ett annat råd var att inte heller sätta samman elever vars egen inbördes relation var av sådant slag att den skulle kunna störa gruppens samtal.

När det gäller urvalet av lärare till lärargrupperna har detta skett på i stort sett samma sätt och med samma kriterier som urvalet till elevgrupperna med det tillägget att det skulle vara undervisande lärare till de elevgrupper vi tagit ut. Ibland har det i praktiken varit lärarlag, ibland har det varit en blandning av lärare i femman och lärare i nian, ibland har det ingått även en eller annan övrig skolpersonal. Men det övergripande kriteriet har även här varit att ett brett spektrum av upplevelser ska representeras och att det ska finnas goda förutsättningar att prata i gruppen.

Urvalet av skolor

Utifrån tillgänglig statistik över skolor i storstockholmsområdet har vi gjort ett riktat urval utifrån nedanstående principer:

- skolor från Stockholms innerstad och förorter, mindre städer och landsbygd skall representeras i urvalet,
- skolor med lågt, respektive högt betygsmedelvärde skall representeras,
- skolor med låg, resp. hög invandring skall representeras,
- helst grundskoleelever (år 5 och år 9) som kommer från samma skola,
- att lika många gymnasiegrupper kommer från program med yrkesämnen (handelsprogrammet), respektive studieförberedande program.(samhällsprogrammet)
- att helst två gymnasiegrupper med olika program kommer från samma skola.

Om arbetsprocessen i analysarbetet

Grundmaterialet i denna undersökning utgöres av 35 gruppintervjuer, ca 300 deltagare totalt. Vid varje intervju har två intervjuare deltagit där den ene lett intervjun medan den andre antecknat och reflekterat. Efter intervjun har sedan intervjuarna skrivit en sammanfattning av sina intryck och gjort en utskrift av bandupptagningen.

Varje intervju har karaktären av en lång, fritt associerande berättelse; en salig blandning av temata som bryts mot varandra. I vissa grupper har verkligen associationerna skenat och intervjuarnas frågor, inpass har knappast alls styrt berättelserna medan andra grupper varit mer beroende och inställda på att trots uppmaningen till fritt prat likväl få svara på frågor. Generellt kan dock sägas att vi har ett mycket yvigt och fritt berättande att analysera.

Intervjuernas karaktär är också sådan att det varit omöjligt att göra fullständiga utskrifter. Vi har fått inskränka oss till vissa partier som utifrån vårt syfte varit mest betydelsebärande.

Analysen har skett i följande steg:

1. Intervjuarna har, med en lånat begrepp från Lacan, interpunkterat intervjuutskriften, d.v.s. de har gjort skriftliga kommentarer till intervjuavsnitt där gruppens värderingar framträder och/eller där de berättar sådant som förefaller relaterat till deras värderingar och upplevelser. Dessa kommentarer fångar också upp stämningar och andra icke verbala utsagor som inte direkt går att avläsa i vare sig texten eller genom ett avlyssnade av banden.
2. Därefter har projektledaren och en annan intervjuare avlyssnat banden och utskriften och på samma sätt interpunkterat berättelserna.
3. Med detta som utgångspunkt har sedan en sammanfattning gjorts av de värderelaterade temata som tydligast framträtt i gruppens berättelser.

Resultatredovisningen

I de följande kapitlen redovisas dessa sammanfattningar gruppvis. De avslutas med en åldersövergripande sammanfattning. Vi har så långt det varit möjligt exemplifierat våra kommentarer med kortare eller längre citat ur intervjuerna och också redovisat några intervjuer mera i sin helhet för att låta läsaren ta del av elevernas eget, okommenterade berättande. Den ledande principen för såväl analysarbetet som texten i sin helhet har varit att just återberätta och förtydliga vad elever och lärare sagt om livet i skolan – vad de upplever, hur de värderar och vilka värderingar som växer fram.

Möjligen är analys ett missvisande begrepp för vårt arbetssätt. Det vi främst gjort är att hitta ett sätt att integrera och lyfta fram starka och återkommande temata i berättelserna och skapa en syntes i detta rikliga och fria berättande.

Kapitel 2: Grundskolan, år 5

"Hon skulle inte vara en bra lärare om hon inte bestämde vad vi skulle göra."

-intervju 1, divergent.

Skola 1 är medelstor skola med elever i både år 5 och i år 9 i en av de västra förorterna. Skolan har ett betygssnitt strax över medel och har en stor invandratäthet, (var fjärde elev).

Alla barnen var från samma klass. De hade följts åt sen första klass och hade invant samtalsmönster med sig. Tre stycken intog rollen att prata mest. Resten var påfallande tysta och att få med dem bidrog till att intervjuaren ställde väl många och förbundna frågor. Barnen räckte ofta upp handen och hade inte så ofta samtal med varandra. Situationen påminde om elevers svar på lärares frågor. Så flödet kunde varit friare.

Barnen i denna grupp har svårt att beskriva hur de lär sig. De berättar inget om betydelsen av samarbete lärare - elev, men mer läxläsningens vedermödor och deras intryck är att lärarna inte samarbetar kring deras lärande, t ex när de ger prov eller långa läxor. Läxorna är överdrivna och gör intrång på deras fritid. Vi frågade:

Har det alltid varit likadant för er i skolan?

"Det är strängare i skolan nu än när vi var mindre. Mer läxor nu. Det blir skola dygnet runt ibland t.o.m. mer hemma än det var i skolan. Det är redan mörkt när man ska leka med kompisar. Vi har sju i veckan och sen kanske de inte förhör den som de sa. Ibland är det jätte mycket läxor. Då hinner man inte göra sitt privatliv, vara med kompisar. Jo ganska lagom. Lite för mycket. Man får göra dem på långrasten."

Men nöjda med lärarna är de – Skolverket fick reda på att dom är "skitbra". Överordnat allt i skolan är kompisarna. Vi fick bevis på den goda kamratandan när de ytterst rättvist delade den sista skvätten coca-cola.

Eleverna uttrycker en oro över att föräldrar och lärare inte lyssnar eller ger sig tid att lyssna. De verkar inte riktigt kunna lita på de närmaste vuxna: Skulle något allvarligt hända som att man blir mobbad, skulle ens upptagna förälder ge sig tid att lyssna då? Skolk, t ex tänker sig barnen kan vara något man tar till när man mår dåligt och det inte går att prata med någon om det. Ett exempel:

Kontakt mellan skola och hem?

"Den är liten men den finns där. Den kontakten betyder mycket. Om en lärare har kontakt med föräldrar så har man oftast lättare som barn, för att få kontakt med lärare. Ja t.ex. om man har kvartssamtal, det har man ju en gång per termin. Då känns det liksom bra, mina föräldrar vet vad jag gör i skolan om jag är bra eller dålig o vad jag är bra på. Det vore bättre om föräldrarna visste allt om en. Föräldrar frågar inte för de är inte hemma. Om en elev inte säger hemma att den har svårt i skolan så kan man inte göra något och då blir det pannkaka. Och i skolan kanske det heller inte går och berätta för läraren och då kan ju inte den göra något heller kanske."

Ett par röster om mobbning som också kopplas samman med föräldra- och lärarkontakt:

"Grov - ett gäng slåss, eller går på en. Minimal - retas. Orden är värst de sitter kvar, det fysiska går över. Om man inte har bra kontakt med föräldrarna och kan prata ut om det så det sitter kvar, då samlas flera ord. Föräldrarna är stöd. Sen beror det på vad man har för föräldrar. Om man har föräldrar som jobbar mycket, säger jag har inte tid, så är det svårare att berätta. Det tar tid att berätta sånt här, Det går bara inte att säga "hej mamma jag är mobbad". En del föräldrar kan se direkt...Man pratar bakom ryggen på varann. Det är värre när man slår. Nej. Den som har svårt hemma eller själv har problem så mobbar man. Lärarna ser inte, de har inte det ögat. "

Maktfrågorna berörs knappast. I en bisats antyds ett elevråd. På marsinnevånarens nyfikna fråga kommer en flyktig beskrivning av elevrådet. Det är inget märkvärdigt med det, värt att bry sig om, verkar det. Barnen är luttrade, ett par uppfräschade toaletter och lite mer juice blev det.

Det ser ut att höra till den givna ordningen att inte ha något att säga till om eller ens efterfråga det.

Kan ni påverka det ni jobbar med?

"Nej, jo om man vill läsa eller inte o så. Hon förklarar svåra ord. Hon skulle inte vara en bra lärare om hon inte bestämde vad vi skulle göra. Då skulle det bli kaos. Som på klassens timme. Det skulle inte bli bra om vi bestämde då skulle vi bara springa runt o kasta sudd och man skulle inte göra nåt."

Skolmiljön är sliten och påver, vi fick höra om ostädade toaletter - "*de har inte råd*" hörde vi flera gånger. Trots detta fick vi intryck av ordning och struktur.

Den här femman har följts åt länge och verkar ha en god sammanhållning. Det pratar eleverna om flera gånger med känsla. De verkar trygga med varandra och samtidigt ofria då det bara är tre av tio som egentligen pratar. Rollerna verkar tydliga emellan dem. Eleverna berättar engagerat om kamraterna. Detta framkommer också i deras böcker där samtliga pratar om kamrater på något sätt

Eleverna ger inte ett intryck av kunna påverka eller ha valmöjligheter. Det förefaller som om tanken på eget inflytande inte ännu slagit dem. Skolan i sig och läraren är och skall vara den bestämmande instansen. Ibland tänker de lite kritiskt, t.ex. vad gäller mobbning eller föräldrars betydelse men de reflekterar knappast alls under samtalet. De verkar inte riktigt förstå meningen med skolan:

"I skolan säger någon till en men när man är hemma måste man bestämma sig själv och det är svårare. Hemma blir det aldrig av det blir så tråkigt. För att lära sig. Varför ska man gå i skolan för om man ska ha läxor hemma. Om de inte förhör har man gjort läxan helt i onödan".

Vi uppfattar att de ' har relativt demokratiskt präglade relationer mellan varandra och även med lärarna. Däremot pratar de i termer av "vi mot dem" när de beskriver sin klass jämfört med andra klasser vilket däremot inte verkar resultera i konkurrens eller intolerans mot de andra.

Vad är roligt i skolan?

"Kompisar, rasten, då är alla lediga o man kan slappna av. Tänk att vara själv i skolan, vänskap tillhör skolan. Lärare har också kompisar i skolan, de sitter i lärarrummet och har jätteskoj och dricker kaffe. Om det händer något på rasten eller på gympan så kommer någon fram. Syster är bra också, till henne kan man gå o prata om man inte vill gå till någon psykolog. Om hon bryr sig. Ibland är hon inte där men oftast är hon det. "

Det är svårt att utifrån denna gruppintervju bedöma elevernas moraluppfattning men i flera repliker visar de förståelse för integriteten och känslighetens betydelse i relationer.

Vad borde vuxna göra? (De pratar om skolk)

"En del vuxna tittar åt andra hållet. Man ska ta kontakt med de inblandade barnens föräldrar. Lärare måste vara försiktiga man kan inte säga hur som helst",

Eleverna pratade inte särskilt mycket om själva skolarbetet. Skolans struktur och dess ledningsformer är diffusa. De visste att det fanns ett elevråd och ungefär vad det skulle användas till men det var ganska ointressant:

Vad bestämmer ni, kan ni protestera?

"Ingenting. Klassråd. Synpunkter till klassföreståndaren eller så går de till elevrådet med våra två representanter. Det är inte så mycket som går igenom. Någon gång. Juice och toaletter som målats."

De sätter värde på gemenskap, nära kontakt med vuxna och en god ordning i skolarbetet som det är lärarens uppgift att skapa. De verka ganska nöjda med att inte behöva ta mera ansvar och "lalla runt".

Elevernas syn på skolan är närmast att liknas vid ett "arbete!" snarare än en lärsituation: Det handlar om att:

"...lära sig - komma ihåg så många grejer som möjligt. Skolan är typ mitt jobb, man lär sig. Man kan ju inte komma till ett jobb och inte göra något".

De förmedlar en uppfattning om skolans värde för samhällslivet:

"Om ingen gick i skolan skulle det bli kaos. Då skulle det inte finnas några jobb, ingen kunde läsa o skriva. 1000 tjuvar! Ingen kunde läsa lagboken. Det är inte kul i skolan om man inte försöker"

Vi får ett intryck av att skolan är ett milt tvång, något man måste gå i och som man inte närmare funderar över. Däremot reflekterar man en hel del över det som händer i skolan, t ex varför man skolkar:

"Man skolkar inte om man tycker att läraren är bra eller schysst, man gör det inte utan anledning. För att vara tuff (gentemot kompisar). För att man inte står ut med läraren eller lektionen. Det kan sprida sig. Man får mindre betyg om man skolkar".

Man kommer att tänka på slutet av början — de verkar fortfarande var nya i "skolan", fast fem år gått. De går i skolan, tar del av den. De är där för att lära sig för framtiden och det är lärarna som skall lära dom. Är dom bra så lär man sig. Det är ett slags passivt förhållningssätt som dock känns naturligt, självklart. Något eget egentligt inflytande har

de inte, och efterfrågar inte. De konstaterar också att det har inte heller egentligen lärarna heller, eller föräldrarna. Någon egen lärlust, begär efter kunskap uttrycks inte, snarare att det är slitsamt med läxor och förhör som dock verkar vara den enda motiverande faktorn. Det är med om skolan men de "förstår" den ej på ett mer genuint sätt. En slags happening! Det är roligt när man får koppla av, raster, kompisar och gymnastik. Rättvisa, tolerans och hänsyn är viktiga värden.

Frihand

Kamraterna är meningen i livet. De verkar utsvultna på vuxenkontakter som är meningsfulla. Skolan verkar tömd på innehåll, farlig men med ljusglimtar.

"Man läser i böcker t.ex. blodbadet och när man läst det några gånger så kommer man ihåg det och då har man lärt sig det."

-intervju 2, divergent

Skola 2 är en liten resursskola från innerstaden.

Vi letade oss fram till denna lilla skola och möttes av vanligtvis vilda men nu lite högtidliga barn.

Detta är en skola för barn som fallit ur den vanliga skolan. En liten klass med elever med särskilda och olikartade behov. På sätt och vis uttrycker dessa barn mycket tydligt och konkret alla de temata som finns hos femmorna:

- oskulden - de är fortfarande små och i början
- de lär sig för framtiden
- man föreläggs läruppgifter som statsministern och lärarna bestämmer, någon slags djupare, övergripande uppfattning om lärande har man inte, det är ofta jobbigt men kul.
- man jobbar på för att få betyg
- lärarna är viktiga och dom skall vara snälla
- det finns vänner och fiender

På följande konkreta och raka sätt berättar de för de ovetande marsmänniskorna om skolan:

Vad är skola?

"Ett ställe, man ska ju lära sig saker och sen får man betyg och så ser man vilket arbete man ska ta. Jag ska bli tecknare. Skola, är det ett ställe där man lär sig saker? Man ska lära sig så man får jobb. **Kan man göra det hemma?** Ja man kan om man har läxor är det vanligt. **Hur ser det ut i skolan?** Så här! *vi* har en skola här men annorlunda. Först är det klassrum, sen en massa bänkar, sen en massa stolar..." (fler detaljer)

Man sitter alltså i rum? Ensam? Med klasskamrater, med lärare, med fiender ibland bredvid, kanske hatar någon. Igår var vi fiender. Han och jag brukar slåss. För det mesta är vi kompisar. **I skolan slåss man och är med varann?** Nej, man jobbar, läxor, matte, engelska, historia, svenska läsning. Grundämnena är matte, engelska och svenska. Papper där det står vad man ska göra, vilket man ska göra först, engelska eller matte sen rast. Har man inte gjort något får man ju ingen rast."

Eleverna är få och de känner varandra väl, förefaller kunna ta vara på och hantera olikheter och konflikter — samtalet andas faktiskt demokrati i det sociala perspektivet.

"Här är det lättare att ha arbetsschema. Alla vi ligger ju på olika nivåer".

De här eleverna var mycket stolta över att vi kom och frågade dem om något. Vi uppfattade att de inte hade höga tankar om sin egen betydelse, men de gav inte uttryck för hopplöshet eller maktlöshet utan hyste tilltro eller åtminstone ett visst hopp om framtiden.

De tyckte att skolarbete var synonymt med kul. Vi uppfattade det som något åtråvärt men samtidigt undflyende. De hade insett att deras egen vilja var av avgjord betydelse för att de skulle få del av "lärdomsakakan" för inget skulle komma gratis till dem.

Varför jobbar man, vad är meningen?

"Man lär sig grejer, i betyget står det om man varit bra på vissa grejer, vad man har för kunskaper. Att ha när man söker jobb. Har man dåliga betyg får man gå om. Får man 1:or och 2:or får man göra om när man är vuxen. Universitetet får man gå med tiden, då är man mycket större".

De berättade att det är fint att kunna allt svårare saker:

"I princip lär sig alla samma saker men på olika nivåer. När vi är så här gamla får vi lite svårare, vi har börjat fatta lite mer än 1:orna. Men rena plågsamheten efter några år. Första boken jag fick i 1:an, man skulle dra streck vilka saker som hörde ihop. När man snart börjar gå ut ur skolan ska man börja med jättekonstiga saker t.ex. +e, det är ju bokstäver...".

Den egna viljan är viktig:

"Alla kan göra snabbt om vi vill".

Det finns också ett spännande exempel på elevbeskriven lärprocess.

Hur lär man sig?

"Tittar i böckerna, sen gör man det, sen måste man tänka ordentligt hur det blir. Sen när man kommit på lösningen så har man lärt sig något. Man läser i böcker t.ex. blodbadet och när man läst det några gånger så kommer man ihåg det och då har man lärt sig det."

Vårt intryck är att denna beskrivning fångar in hur eleverna på denna åldersnivå upplever lärandet och också hur det oftast går till. Man börjar "utifrån", genom att titta i en bok eller få en uppgift. Därefter "gör" man något t.ex. tänker ordentligt eller läser om och om igen. Slutpunkten är att man "löser" uppgiften eller memorerar – då har man lärt sig. Det är huvudsakligen denna form av lärande som faktiskt samtliga elever i på olika nivåer i systemet berättar om. Mycket sällan talar de om ett lärande som tar sin början i deras egna frågor eller lärbehov.

De uttrycker en lättnad över att få vara som de är. Att deras kunskaper på olika nivåer duger. Samtidigt längtar de efter att göra samma saker som andra i en grupp, något de kanske aldrig gjort.

Skolans struktur och hierarki hade de ganska förvirrade tankar om.

I fråga om inflytande, demokratiskt präglade relationer och lärkultur så har de från sina förra skolor erfarenhet av den negativa sidan men håller alla på att upptäcka något nytt. Vi uppfattade att det är denna skolas arbetsmetoder som till stor del ligger bakom detta nya men bräckliga goda. När skolans vuxna inte finns på plats så riskerar anarkin att ta

över igen. På ett öppet och bejakande sätt berättade de om sina olikheter men att alla ändå fick plats i gänget:

"Alla vi är olika. X är bra på gymnastik...(de andra bra på) rita, kaxa, slåss data...Du är bra på andra grejer också."

Det de tycker är det värsta med skolan är inte skolarbetet utan att alla retas och det bästa verkar vara att få ha snälla lärare. Också i detta tycker vi dessa femmor tolkar och uttrycker vad många säger. Kamratlivet i skolan är oändligt viktigt och därmed också plågsamt genom all den fientlighet som också finns där ständigt. Den snälla läraren är den goda upplevelsen, den som lindrar plågan och tillfredsställer lusten.

Frihand

Kamrater är viktigast av allt. Vuxna är fiender. Negativt med skolarbete men lycka över enstaka kreativa framgångar. Skolan verkar vara en otrygg och svårbegriplig plats. De beskriver tidigare skolerfarenheter av starkt negativ art.

"Sköter man sig inte i skolan går det inte bra för en resten av livet."

-intervju 3, divergent

Skola 3 är en stor innerstadsskola med både år 5 och år 9. Skolan har ett betygssnitt över medel och ganska få invandrare (var tionde elev).

Det här var en grupp i sorg. En mycket lågmäld grupp. Dagen innan intervjun hade en skolassistent, en för barnen, känslomässigt viktig stödperson avlidit. Barnen uttryckte en stark lojalitet mot de vuxna och sin skola och föreföll mycket medvetna om att det inte finns pengar. De beskrev formen för skolan, dess funktion och innehåll ingående i början av intervjun. På frågan om vad skolan är svarade de:

"Där man lär sig: skriva, räkna, om länder, språk, det man behöver veta när man blir vuxen. Raster. Lov. Nästan samma sak varje dag tills man går ut. Där man äter. Träffar kompisar. Har gymna. Musik och slöjd. Läxor betyder att skolan också finns hemma. Lärare. Bibliotekarien. Expedition. Det finns skolor för vuxna. Dom vuxna har också gått i skolan för att lära oss som sen blir vuxna...så där kan man hålla på tills skolan inte längre finns. Skolsyster tar hand om oss."

Skolan upplevs som monoton — för lite omväxling i undervisningen. Intervjun ger ett intryck av initiativlöshet hos eleverna. Att de infogar sig svagt motvilligt i systemet — det här går inte att göra något åt. Man slipper inte undan — skolan stjälar av ens fritid och binder ihop skola med allt övrigt liv — på gott och ont.

"Man måste skärpa sig. Likadant varje dag utom på loven, skönt på helgen när man gör som man vill, för mycket samma sak varje dag, om bara en gång om året skulle de vara jättekul att gå dit, man är tvingad att gå till, ibland trist ibland kul nyttigt nånstans, vill ju ha bra jobb - annars dåligt med pengar och jobba med samma saker jämt som i skolan."

I den här elevgruppen spelar rektorn (rektorererna) en framträdande roll. Så här berättar de:

"X är en bestämd person med skägg och glasögon. På expeditionen kan han vara, men han är borta mycket. Bestämmer över hela skolan, chef. Har man gjort nåt dumt och förstört får man gå till honom, få straff. En gång har han blivit av med jobbet, för skrikig. Han höll för kort tal på avslutningen. Men han har en son som spelar sax jätte bra. Finns två slags rektorer, Y är biträdande, har mellanstadiet. Finns alltid på plats. När jag spela fotboll utan jacka sa han åt mig att ta på den, för det var kallt, 'jag fryser inte', 'gör det i alla fall', sa han fast jag var jättevarm. Det är väl min sak om jag blir förkyld, han ska inte bestämma över allt."

Här möter vi beskrivningen av en auktoritet och intrycket förstärks i det följande citatet:

"Rektorn bestämmer vad lärarna ska undervisa barnen. Dom andra vuxna går med på det – dom har ju lön. Han bestämmer inte över dem hemma eller...hur dom ska röra sig (skratt...) Men han bestämmer hur dom ska sköta lektionerna och ordnar med vikarier".

De tycks dock tänka att de andra vuxna - lärarna - saknar makt, liksom de själva. Till skillnad från eleverna får lärarna lön för att underkasta sig. Barnen verkar vara inne på tanken att lärarna har abdikerat från en roll som inflytelserika vuxna och uppfattas som

systemets fångar. I förlängningen av detta kan man undra hur läraren, deras mest närliggande identifikationsobjekt, skall klara att inspirera eleverna till att bli självständiga, inflytelserika och aktiva elever?

Om rektorn i denna skola representerar makten så är det skolsköterskan och den nyss bortgångna kvinnan som står för tryggheten. Men det är inte säkert att tryggheten, skolsyster, finns på plats när hon behövs.

"Hon hjälper till när man gjort sig illa, plåster, första hjälpen. Glada för att vi har henne, om man gör sig illa mycket, många skolor har ingen skolsyster. Gäller att inte slå sig på konferenstid: hon är borta för mycket, borde vara där jämt. När man slagit sig. Jätte jobbigt annars. Dom borde ha konferens efter skoltid. Fler tjejer går dit, borde vara tvärtom för fler killar som slåss".

Konferenserna upplevs som omöjliga att begränsa. Barnen verkar inte veta vad de fyller för funktion - bara att de berövas den som kan plåstra om dem och s.a.s. vara i mammas ställe. Den andra tryggheten, X, hade nyss dött. Nära knutet till trygghetstemat är den oroande insikten att:

"sköter man sig inte i skolan går det inte bra för en resten av livet".

Barnen finns i gränsland, fortfarande roligt och positivt att lära sig, men de har redan börjat känna på bristen på inflytande. På en fråga hur orden "elever och bestämma" passade ihop blev svaret:

"De passar inte ihop, vi får aldrig bestämma, skulle få göra det mer. Men elevråd finns ju och miljøråd."

Om elevrådet råder delade meningar och först rätt måttlig entusiasm:

"Där pratar man om vad man kan göra bättre. — Att mer pengar behövs för att köpa böcker. Först klassråd, tar upp sakerna där, vår representant tar upp det i elevrådet, t.ex. att vi vill ha mer juice. Det är inte alltid det blir så, om tre klasser vill samma sak kanske det blir så. Skolan har för lite pengar, om (det fanns) mer pengar skulle vi få bestämma mer. Det ändrar inget."

Elevrådet framstår som ett motsägelsefullt arrangemang. Formen för att påverka finns men den fungerar inte bl. a. för att skolan får så lite pengar och resurser att man inte har något att bestämma om. Senare i intervjun pratar de dock om elevrådet på ett lite anorlunda vis:

"Ta upp saker, tycka att saker ska ändras, bestämma, bra att vi får vara med och bestämma lite grann. Alltid skönt att bestämma. Lärarna frågar vad eleverna vill. Man måste lära sig att bestämma. Vårt elevråd är bra"

Kanske kan man tolka det som att eleverna dock uppfattar och uppskattar värdet att delta i en beslutsprocess där de kan öva medbestämmande, även om resultatet uteblir.

De visste mycket om mobbning och skolk fastän ingen själv var skolkare eller utsatt för mobbning. Deras berättande är präglad av insikt och empati:

"Det tar man starkt avstånd ifrån. Man lär sig inget, dåligt för en själv, lathet, bryr sig inte och gillar inte skolan, man har tröttnat, tror man klarar sig ändå, förstör för sig själv. Det kan finnas andra skäl, blivit mobbad, läraren har inte varit så bra, lessen för att pappan och mamman dött...man kan vara jättelessen och springer iväg för att vara för sig själv, bra att stanna kvar och snacka om det. Man kanske ringer till kompis och lockar, och lockas man med av annan får man skulden då. Man kan ringa och sjukanmäla sig när föräldrarna gått hemifrån: 'jag har sovmorgon...'. Någon gång kan man skolka. Ingen lärare skolkar, men man vet ju aldrig. Lärarna behöver inte skolka, dom kan sjukskriva sig."

Om kompisar som är ett genomsyrande samtalsämne i femman berättar de så här:

"Härligt! va skönt att träffa, prata med, gå till, hjälpa med läxan. Prata med om sånt man inte kan prata med föräldrarna om. Kompisar följer med till syster, man blir inte mobbad. Ge och få, om jag ger något till Ulrika ger hon mej något en annan gång. Alla är vi kompisar här (i rummet). Sova över hos. Familjen och kompisar är viktigast, viktigare än grejer."

Vi blev gripna av deras berättelse om både skolsyster och om assistenten som avlidit. Stämningen var sorgsen, hon hade dött igår. Hon betydde trygghet och närkontakt med en vuxen som brydde sig om och tyckte om barn. De förmedlade att hon var en vuxen som respekterade och litade på dem. Avslutningsvis en elevröst om henne:

"Sexorna gjorde en intervju och då svarade hon: 'om 10 år kommer jag fortfarande att arbeta med barn.' Nu är det andra tider, jag har känt henne i 4-5 år — hon ville det bästa och var aldrig sur. Undrar vad som hänt? Hon fick ju komma hem från sjukhuset. Min mamma gillade henne, på nåt sätt lever hon kvar där."

Frihand

Läraren en mycket viktig vuxen som man fäster sig vid. Kan inte ersättas med vikarier. Alla börjar skolan med öppet sinne och hjärta. De skriver om separationer från kompisar, lärare och ett dödsfall. Negativa minnen: lärare av låt- gå- modell som gör sig maktlösa t.ex. när barnen pratar på lektionen eller inte ingriper när de slåss.

"Lärarna bestämmer, rektorn och Skolverket, skolministern. Lärarna vill ändra. De har inte frågat oss. Bara berättat, informerat."

-intervju 4, konvergent

Skola 4 är en medelstor skola med både elever i år 5 och år 9 i en av de södra förorterna. Man har ett genomsnittligt betygssnitt och en stor invandrartäthet (var fjärde elev).

Detta var ett pratsamt gäng som blev mycket trötta efter flödet. Musten gick ur dem!

Vårt intryck är att de nog i hög grad berättade sånt som man "skall berätta". Respekt, tolerans och i viss mån inflytande var framträdande temata. Denna grupp berättar om elevrådet på ett övertygande sätt:

"Det är två från varje klass som diskuterar om eleverna vill ha nåt t ex. nya fotbollar eller om det ska hända nåt. Då tar man upp det i elevrådet. Det är efter klassrådet. Sen tar den vuxna läraren som är med på elevrådet upp det och försöker göra vad den kan. Hon skriver ner det vi har bestämt och ger det till rektorn. Sen får man se om det blir av".

De upplever att de har visst inflytande, men ser också begränsningarna.

I denna intervju kommer mobbningen upp på bordet direkt, som något man just lär sig i skolan. Mobbningen går igen i intervjun, man anar sitt medansvar och upplever att lärarna inte kan göra något åt det — kanske Multi- Kulti, en verksamhet på skolan för att förbättra kamratandan? De uppfattar mobbning som ett gruppenomen, en samverkan mellan alla; där alla känner ett ansvar som dock inte låter sig definieras så väl att man kan ta eget ansvar eller utkräva andra på ansvar och som därför lokaliseras till någon annan maktavande instans — t.ex. Multi- Kulti. Titta på utskriften från intervjuens början:

Vad är det man ska lära sig i skolan?

Man ska lära sig läsa, skriva och räkna. So och No- Det är att utbilda sig för att få jobb när man blir stor. Bli mobbad. Det kan man bli i skolan. Lär man sig att bli mobbad i skolan? Man lär sig inte direkt att bli mobbad, men de retas och håller på, de som mobbar. Det är oftast killar som håller på så. Tjejer fryser mer ut varandra. Hur gör man det? Typ man står och viskar. Man stänger ute. Man bryr sig inte om. Är det så i skolan? I bland. Inte i vår klass. Vad händer då? Då bryr man sig inte om till slut vad man själv tycker. Man bara gör som andra. Vi har några som är Multi- Kulti grupp här. Det är inte lärare och inte polis. Lärarna kan vara kamratstödare. Man ska hjälpa till så att man inte blir mobbad. Vilka är med i Multi- Kultigruppen? Det är klassen som väljer ut någon som man kan prata med. En tjej och en kille. Det har varit skottlossning här. Jag har varit Multi- Kulti. Man skriver ner om man har sett nått och så gjorde vi en teater. Det hjälper väl inte"

En rätt belysande bild av hur femmor upplever skolan och dess funktion får vi i detta följande citat, där man liksom anar lärkulturens grunder. Viljan, tvånget, lusten och olusten i lärandet:

Varför ska det finnas en skola?

"Man ska läsa olika ämnen. Som matte och geografi. Jag tycker inte att den borde finnas. Skolan är onödig. Nej ! Det är den inte. I bland borde den brinna upp. Jag tycker bara om rasten. Fast i bland är det kallt. Vi ville ha ett uppehållsrum. Men det blir inte av. Man pratade om uppehållsrum men många lärare tyckte att det skulle bli bråkigt.

Varför ska man gå i skolan? För att lära sig. Om man inte gör det får man inget jobb och då kan man inte köpa mat och då dör man. För att man måste ha pengar till kläder och försörja sina egna barn. Så kan det vara bra att kunna språk när man är i andra länder. Det behöver man kunna när man blir stor. Det är viktigt men tråkigt. Det roliga är raster, träslöjd, gymna och bild. Svenska och engelska och matte är tråkigt. Sport är bäst och musik är roligt. Bild är fritt. Man kan ha en snackhörna, det gör inget att man pratar som när man arbetar.

Hur är det på tråkiga ämnen? I matte måste man räkna hela tiden. Det är tråkigast när det är lätt. Nej när det är svårt. Ska vara mittemellan. Det ska vara svårt. Jag tycker det är kul när man både kan och inte kan. Det måste vara både och. Man jobbar bättre när det är roligt. När man kan bestämma själv."

Makt och inflytande är knappast ett framträdande tema hos femmorna. De uttrycker ofta en önskan att goda auktoriteter skall bestämma. Dock är de känsliga för förändringar och noterar att de inte räknas in bland beslutsfattarna i skolan.

"Lärarna hälsade på i en annan skola. Där hade alla elever eget ansvar. De hade samma klassrum allihop men man satt som man ville. Man anpassar sig så mycket man kan. Jag vill inte ha det så (som de har det där) här. Det ska bli så här. Vi kommer splittras i arbetslag. Man kommer få stryk av de äldre eleverna när man kommer i samma. Vem är det som bestämt att det ska ändras?"

"Lärarna bestämmer, rektorn och skolverket, skolministern. Lärarna vill ändra. De har inte frågat oss. Bara berättat, informerat. Det nya sättet verkar krångligare. Vi är inte vana vid det. Vi är vana med hur vi gör. Det kanske blir roligare men det är lättare att ha det som vi har det. Då blandas inte alla. Man kan få stryk av de äldre."

Men likväl finns små inpass att de vuxit något i både mognad och inflytande:

Blir det skillnad på skolan under åren?

"I ettan spelade det ingen roll vad man hade på sig. Nu slavar man efter varandra. Man får mer kompisar nu. I ettan kände man bara några. Nu i femman får man hjälpa på lektionerna...Det var mer lek förut. ***Var det bättre förr?*** Bättre att man kommer närmare 9:an och kan sluta! Man har mer kompisar nu. Man var lite mer blyg i ettan. Nu känner man alla och känner alla lärare. Man har mer rätt att vara med och bestämma. Man får göra lite mer saker. I ettan var man mer lugn. Man gjorde sitt arbete. Nu går man mer runt och pratar med kompisarna. Man vågar kaxa emot läraren mera. I ettan sa man inte emot om man tyckte att något var fel. Man vågade inte. ***Lyssnar läraren?*** Ibland. De lyssnar aldrig! Vi var stökiga förut, vi har vuxit upp."

Frihand

Hur man handskas med mobbning är huvudtemat här. Några har inte kunnat skriva något, men meddelar sig med intervjuarna ändå. En tillitsfull anda kan anas. Några reflekterar också självständigt över gruppsyck och egen feghet i relationer. Det är inte bara lärarens litanior man hör ekot av utan verkliga, egna eftertankar.

"Man är så jävla hungrig hela tiden"

intervju 5, konvergent

Skola 5 är en medelstor innerstadsskola med elever i både år 5 och år 9. Skolan har något över medel i betyg och stor invandrartäthet (var fjärde elev).

Detta var en mycket pratglad och svårstyrd grupp, troligen den som det flödade mest ur. Det är en enda röra av ett stort antal parallella samtal i gruppen, varav mycket få tycks hänga ihop med våra frågor. På ett sätt är detta kanske den intressantaste av alla intervjuerna. Bästa sättet att läsa intervjun är att följa flödet av associationer för att ur det få ett grepp om tematiken. Här följer ett längre utdrag ur intervjun.

Flöde

Vad är det man ska lära sig i skolan?

- Skriva, läsa, räkna, forska.
- Vad är forska?
- Om man vill lära sig om saker så tar man reda på.
- Man måste ha studieteknik, det är som att forska, man måste ta data, få bra fakta.
- Fakta är det som står i böcker.

Gör man något mer när man forskar?

- Man redovisar, sen när man har skrivit och ritat bilder visar man för klassen.
- Man kan sätta upp plakat, visa diabilder, rita egna bilder, OH.

Är det roligt att forska?

- Roligt!
- Mellan
- Det är det roligaste man kan göra i skolan!
- Det är kul att redovisa.

Vad är det roligaste (ställt till någon som svarat att det finns det som är roligare än forskning)?

- Att baka. Hemkunskap

Varför?

- Man får äta.
- Man får baka.
- Man är så jävla hungrig hela tiden!

Är man hungrig i skolan?

- Nej
- Ja. Jag är hungrig hela tiden!
- Maten är inte så god.
- Ibland är det gott.
- Potatisen är helt smulad ibland.
- De har ju skalat den.
- Gillar man inte maten får man fil med smulat knäckebröd. Eller sallad.
- Vissa maträtter är goda.

Är det nåt mer man ska lära sig i skolan?

- Musiken.
- Vad lär man sig då?
- Inget! Man lär sig inget.
- Man får inte höra sånt man vill ju.
- Jag får aldrig det.
- Du vill ju lyssna på Prodigy varje gång.
- Vi ska sitta på plats, får ett papper.
- Det kastar man ju bara på folk.

Vad lär man sig mer?

- Slöjd.
- Det är asroligt.
- Svarva.
- Det är så jobbigt.
- Jag fattar aldrig - då chansar jag.

Hur är en vanlig skoldag?

- Man går dit, sitter på sin plats, lyssnar på läraren, till rast.
- Man gör olika saker varje lektion.
- Vi har ganska mycket grupparbete.
- Om Norge - skittråkigt.
- Ibland jobbar man en, annars väljer hon in en i grupper.
- Om man gör nåt tillsammans då får alla göra lite.

Är det svårt att dela upp?

- Nej.
- Ibland.
- Om man inte kommer sams.
- Det är lättare om man är två - då är det lättare att komma sams.
- Jag jobbar hellre själv.
- Det blir lättare om man är själv.
- Om man är två så börjar man prata.
- T.ex. så börjar man och så börjar de göra flygplan och då fick jag skriva!
- Ja men du ville ju skriva!

Vem bestämmer vad ni ska göra?

- Forska bestämmer man själv
- Det beror på vad det är för ämne.

Vad gör man när man inte forskar?

- Räknar, läser, skriver.
- Landskap.

Är det intressant det ni får göra?

- Ibland.
- Om man själv vill.
- Om man har lust.
- Jag kan inte sitta och räkna när jag inte har lust.
- Om man tycker att nåt är jättetråkigt men sen kommer igång då är det kul.
- På fredagar brukar vi ha klassens timme om vi har skött oss hela veckan.
- Man får anmäla sig och så är det en som presenterar.
- Ibland har vi elevråd.
- Vi diskuterar skolan, lägger upp 20-30 klagomål
- Förra året var det jätteorättvist. femmorna bestämde allt.

- Vi fick inte göra nåt.
- Vi var minst så vi fick inte bestämma.

Varför blev det så?

- För vi var minst, vi kunde ingenting.
- På basaren - jag fick inte stå.
- Alla var så blyga.

Vad bestämmer man på klassråden?

- Man tar upp om klassresa, om klassrummet, matsalen, toaletten, pratighet, hur vi ska göra
- Vi brukar ha tummen upp, så blir man tysta.
- Blir det sen så?
- Det händer ingenting.
- Våran klass säger att toaletterna är smutsig.
- Ja men det ska vi prata om - men sen nästa gång har de inte gjort det så då tar vi upp det igen. - Varje gång.
- Vi skriver det.
- Varje gång läser vi upp förra protokollet.

Varför händer det inget?

De bryr sig inte.

Vilka?

- Städarna. De tar inte klagomålen på allvar.
- Jag går aldrig på våra toaletter.
- Jag brukar gå hem på rasten.
- Varför tar de er inte på allvar tror ni?
- Vi har skogräns, när de går förbi där tycker de att det är jobbigt.
- Jag också!.
- Ingen bryr sig.
- Det är alldeles för energikrävande att ta av skorna.
- Jag orkar inte.

Varför finns regeln om skogräns då?

- För att det inte ska bli så sandigt.
- Egentligen är det 6-åringarna som går mest där.
- De får stenar i strumporna och smutsar ner ändå.
- Man blir så svart om strumporna.
- De har sagt att man ska köpa tofflor.
- Men det är ju så jobbigt.
- Jag har köpt tofflor, tre par!
- De säger att de städar toaletterna en gång per dag och då tycker väl de att det räcker.
- Man ha borde ha någon särskild stans att ställa skorna.
- För de kastar skorna, det blir märken.
- Man borde få ha skorna på sig, som högstadiet.
- De som jobbar i matsalen de säger 'ta av er jackorna' men högstadiellevema har jackorna på sig, då går de därifrån.
- Jackorna i matsalen ligger bara helt nedslängda.
- Saker blir snodda.
- Man vågar inte lämna något.
- Mattanerna säger 'ta av er kepsarna' men de har ju själva kepsar på sig!
- De har det för att inte tappa hår i maten.
- Vad kan man göra åt det där?
- Vad ska vi göra?
- Vi kan ta upp det på elevrådet.
- Då händer inget.

- Alla klagar på matsalen men inget händer.
- Ett tag var det bra för då hade skolan sagt att om det inte blev bättre så skulle vi byta företag. - Förut var det jättebra, ketchupen var mycket bättre förut.

Lyssnar lärarna på er?

- När man tar upp något på elevrådet så ändras det inget.
- Ingenting ändras.
- När vi klagade på matsalen.
- Då säger de att det blir för dyrt.
- Vi får dåliga förklaringar.
- De sa att de tog bort saften för att det blev kladdigt på borden.
- Men nu ligger det potatisar på borden. Det är högstadiets sätt att protestera.
- Dom ritar på brickorna.
- Jag frågade varför vi inte fick pizza och då sa de att högstadiet tar pizzorna och slänger på väggen.
- Ja men det gör de. De hänger i taket.
- De kastar mackor på jackorna.
- De säger inte till högstadiet lika mycket som de säger till oss.
- De har med sig colaflaskor.
- De vågar inte säga till högstadiet.
- De lyssnar inte.
- Inga högstadielärare är där, för det är för dyrt.
- Två från varje klass ska komma dit tidigare och torka borden och så, matsalsvakter.
- Förut fanns det lärare där.
- Men de brydde sig inte.
- Jag tycker att de brydde sig.
- I matsalen verkar det vara ett ständigt elände.

Är det likadant annars när ni är i skolan?

- När femmorna är ensamma är det alltid lugnt. När alla är där blir det rörigt ibland.

När är ni tysta då?

- Ibland när vår lärare berättar något, när det är spännande att lyssna.
- Hos oss är det jämt stökigt.
- Vi har en sträng lärare.
- Man får kvarsittning.
- Man brukar bli tyst då.
- Hon ringer hem till föräldrarna.
- Vi brukar ha att man skriver i kontaktboken, sen får föräldrarna skriva under.
- Läxkontroll.
- Rutor för olika ämnen.
- Vi har utvärdering på hela veckan.
- Har jag skött mig.
- Har jag varit glad eller ledsen.
- Läraren kollar om det är något speciellt.
- Det är bra.
- Föräldrarna ska veta.
- Förut visste mamma så lite, nu är det bättre.
- Vi har utvecklingssamtal. . -
- Man berättar om hur man är, om man är målmedveten och så.
- Föräldrarna får en lapp så fyller man i hur man är.
- Läraren har en lapp och sen jämför man.
- Ibland ändrar man om man tycker olika.
- Om man har gjort nåt jättedumt talar man om det.
- Jag har ändrats mycket.

- Jag lämnade inte läxorna, jag har blivit mycket bättre.
- Vi har varit den sämsta klassen.
- Världens sämsta lärare.
- Suddkrig hela tiden.
- Alla föräldrar klagade, läraren slutade.

Vad kan föräldrarna vara med och bestämma?

- Vi har en föräldragrupp som talar om klassresa, klassfest och så.
- Förut hade vi läxhjälp.
- Två föräldrar som kom en gång i veckan.
- Det var en förälder som var våldsam!

Vad hade eleven gjort då?

- Det var en elev som hade en kniv som han sprang runt med.
- Han blev ju hotad.
- Det har blivit anmält.
- Nej.
- (...fullständigt förvirrat samtal där en del av gruppen diskuterar knivhistorien och en annan del talar om mobbning...)

Varför mobbar man?

- Annorlunda.

Problem hemma?

- Det är inget fel på en alls. Problemet är hos den som mobbar.
- Mobbningsgruppen är syster Marianne och lärare.
- Sv2- lärare.
- Nu säger lärarna att föräldrarna måste ta hand om det.
- Klassfester, då måste alla vara med och bestämma.
- Förut fick bara femmorna bestämma, nu får alla vara med och bestämma. Nu är många treor med.
- När jag gick i trean då fick inte jag göra något, femmorna tog över.
- Vi hade en jättesnäll lärare, hon bestämde aldrig nåt.
- Alla hade tuggummi.
- Ingen brydde sig.
- Man måste vara bestämd.
- Lilla gruppen, de som är lite stökiga, de får semlor. f"-
- Det är så himla orättvist!
- De får semlor och får gå på Cosmonova.
- Vi har inte fått gå nånstans.

Vad har de som går i lilla gruppen svårt med?

- Olika saker, de vill ha uppmärksamhet, några går om ett ämne, de har koncentrationssvårigheter.
- Vi hade en ny lärare i fyran, hon var bättre.
- Jättebra!
- Hon brydde sig hon var snäll.
- Hon fick oss att lyssna.
- Om man inte förstod förklarade hon till man förstod.
- Hon gjorde för lätta läxor.
- Det är för lätta läxor nu med.
- Hon var mer rättvis.
- Vår lärare skämmer ut oss ibland, skriker om man inte förstår.
- Det är viktigt att man ska våga fråga utan att man blir utskämd.
- I trean vågade man inte prata så mycket, jag känner att nu vågar jag prata mer.

- När man gick i trean kunde man inte allt.
- Nu vågar man mer.
- Man blir mer mogen.
- Man skämdes för fyror och femmor.
- Våra treor är inte så blyga.
- Vi hade åldersblandad engelska, då blev jag rättad.
- Och så upprepade hon det hela tiden.
- De ville inte ha oss, och vi ville inte dit.
- Våra treor är ganska stökiga.

Hur skulle er drömskola se ut?

- Bra skolgård, vi har inget för vår ålder.
- Ingen bandyplan och basketkorgarna är nertagna.
- Det finns inget att göra.
- De ska bygga om den i sommar, men det tar sin tid.
- De som börjar i 6- årsverksamheten kommer väl att dra nytta av det.
- På stadsdelsbiblioteket finns en egen elevgång.
- Där finns det kopiering och datorer.
- Man får inte chatta på skoltid.
- Högstadiet får vara där på skoltid för de har ingenstans att vara, men vi får gå dit på fritiden.
- När de byggde skolan sa de att det skulle bli ett café.
- Men det är högstadiets rum.
- Det är aldrig någon vuxen där.
- Idrott har vi också!
- Vi gjorde så att läraren fick ett stressanfall.
- Hon har varit sjuk länge.
- Hon är sjukskriven fram till sommaren.
- När man har olika lärare lär de aldrig känna en.
- Idrottlärare ska vara bestämda för då blir det hårdare arbete.
- Alla måste vara med.

Fokus

- Kunna ge och ta
- Ibland ska man ge sig. Det är OK.
- Man kan ge vänskap.
- Stå för vad man tycker. Om man tycker en viss grej ska man inte ge sig.

Behöver man ge sig ofta i skolan?

- Det blir ju det.
- Om vi ger förslag så händer det inget.
- Det blir som att ge med sig.
- Toaletterna är smutsiga, ni borde städa.
- Vi tänker på andra också så att de inte får det kladdigt på toa.
- Man kan inte bara tänka på sig själv.
- Vi kan ju inte gå runt och städa.
- Jag skulle aldrig städa!
- Ibland röstar vi.
- Man kan ju inte rösta om allt.
- På elevrådet sitter lärarna mest och skriver.
- Alla får säga var de vill.
- Vi är ordförande och sekreterare.

Ge och ta i skolan - rättvist?

- Det är orättvist.
- Mellan.
- Om man inte säger nåt blir det aldrig något, då kanske det händer något.

Ta - vad betyder det?

- Kanske att man inte säger nåt?
- Det är inte så lätt att förklara.
- Man ger sig.
- Ta är att man bestämmer.
- Orättvist:
- Det finns mycket orättvist i skolan.
- 3an och 4an tycker att det är orättvist.
- Vi fick inte bestämma i 3an och 4an.
- Nu tyckte de att det var orättvist när vi skulle bestämma.
- Förut har inte vi fått bestämma.
- Det blir ju orättvist för oss.
- Vi får inte sitta där högstadiet får sitta.
- Niorna kastar pizzorna, då slutar man med pizza.
- Vi får inte sitta på högstadiet.

Varför är det så svårt att få rättvisa?

- Alla vill olika, det är svårt att få
- Om alla ska få som de vill blir det för mycket.
- Man får prata om det och komma mer överens.
- Ibland får man lotta.
- Det är orättvist när det ändras, när vi gick i trean fick vi inte göra något som femmorna fick.
- Men nu när vi går i femman får vi inte.
- När man äntligen är störst blir man minst igen.
- Ibland måste läraren välja.
- Om vi fick bestämma skulle det bli orättvist för andra men rättvist för oss.
- Läraren bestämmer i skolan.
- Det är bara på tisdagar som femmorna bestämmer.
- Då är det bara femmorna, då pratar man mer.
- Rektor bestämmer också..
- Elevens val, temadagar.

Får elever bestämma?

- Vi röstade mellan olika färger att måla om.
- Men det blir orättvist för dem som valt färger det inte blir.
- I matkön får vissa mer än andra.
- De tar på längden.
- En del är uppkäftiga.
- Men är man trevlig så är de trevliga tillbaka.
- Då kanske man får mera.
- Jag brukar alltid säga tack, men de säger inget tillbaka.
- Att kunna säga sin åsikt
- Att inte rösta som sin kompis.
- Man ska säga vad man tycker.
- Det är svårt att säga sin åsikt, ibland skäms man.
- Det går inte alltid.
- Man vågar inte alltid. De kan börja skratta.

Vågar man säga sin åsikt i skolan?

- Ibland.
- Mot mindre vågar man men inte mot äldre.
- När man redovisat en gång, då blir det bättre.
- Man ska visa respekt för andra.
- De äldre ska visa respekt för de yngre.
- Man visar respekt genom att vara tyst när andra pratar.
- Om en lärare inte visar respekt mot mig visar jag inte respekt.
- En snäll lärare - då respekterar man den.

Lär man sig att säga sin åsikt i skolan?

- Läraren pratar om det, säger att man ska lyssna på andra och inte prata etc.
- När läraren säger "visa respekt" då gör vi det ibland, faktiskt.
- En lärare som inte visar respekt lyssnar inte när man pratar och så.
- En som har respekt visar sitt intresse.
- Det är för lite respekt i skolan.
- De äldre är uppkäftiga.
- Vår skola är ganska bra.
- Man lär sig mycket.
- Vi har Sveriges sämsta betyg...
- Skylla ifrån sig.
- Om man har sönder nåt ska man inte skylla ifrån sig.
- Man vill inte ha skäll.
- Man vill inte att föräldrarna ska kontaktas.
- När jag hade sönder en linjal sa de att jag gjorde det med flit.
- De sa att jag skulle betala den men det sket jag i.
- Man får lära av sina misstag.
- Vi skyller ifrån oss ganska mycket på niorna.
- Det händer inte mycket
- Förut satt vi klassvis vid borden i matsalen.
- De har sagt att vi ska få nya bord.
- Jag vill inte det men det händer inget.
- Man ska vara sig själv
- Man kanske försöker anpassa sig efter nåt gäng.
- Om någon säger att nåt är bra och så tycker man inte det så får man ju alltid sånt som man inte vill själv.
- Lärarna tar inte upp det här så mycket.
- Lärarna bryr sig inte så mycket.
- De känner ju inte oss personligen.

De vet ju inte hur vi är?

- Man måste tänka på att vara sig själv.
- Försöka själv.
- När alla är emot en är det grupptryck.
- Ibland tjejer mot killar - som på idrotten
(stillsam kollaps i samtalet)

Frihand

Här finns självtillit och man tycks uppleva arbetsglädje och lust. Relationer till lärare som andas ömsesidig respekt. Men här och där en del ångslan för ensamhet och utanförskap. Solidaritet och rättskänsla; man verkar ställa krav både på sig själv och lärare/kamrater.

Trygghet och demokratisk grundkänsla

Den här gruppen flödade det verkligen ur! Det finns här en oerhört påtaglig frisk och aktiv pratsamhet. Man har massor att berätta och pratar i mun på varandra, säger emot- och håller med varandra - ja faktiskt också lyssnar på varandra. Det är högt i tak, ordet är fritt och barnen tar klar makt i samtalet. De struntar ofta i frågorna och följer sina egna spår. Frågan är om inte detta i grunden handlar om trygghet och varför inte en demokratisk grundkänsla av att betyda något och ta sig rätt att prata som man vill.

I koncentrat kan deras öppna värderingar och omdömen formuleras i följande lista:

1. Det är orättvist i elevrådet!
2. Det händer inget när vi har påpekat vad som är fel!
3. Vuxna tar inte skolans regler på allvar. Inte vi heller. Det är jobbigt med regler.
4. Det är orättvisa regler i skolan — högstadieläverna får göra sånt som vi inte får (ha jackan på i matsalen).
5. Det händer inget när vi vill förändra skolan via elevrådet - det är för dyrt eller något annat; vi får dåliga förklaringar av de vuxna på varför vi inte får igenom vår vilja.
6. Föräldrar har makt i skolan — när de klagat avsätts en dålig lärare (och det är bra)
7. Det är viktigt med ledarskapet i skolan!
8. Inflytelsegraden känns orättvis (bygger på definitionen av begreppet orättvisa: rättvisa = jag får min vilja fram). Om vi fick bestämma skulle det bli orättvist för alla andra men rättvist för oss.
9. Det är för lite respekt i skolan (gäller alla — vuxna och unga).

Rättvisan är ständigt på tapeten. Intervjun åskådliggör hur 11-åringar resonerar när de står mitt i bildandet av ett begrepp. Rättvisa förefaller vara både att "ge och ta" och "jag får som jag vill". Av det senare följer sedan att rättvisa för mig innebär orättvisa för dig (för då får inte du din vilja igenom, och då är det orättvist för dig). De ser också att utsikterna för rättvisa minskar då reglerna ständigt ändras. Rättvisa kopplas även till makt och inflytande. Men det blir ju onekligen ganska svårt att få grepp över hur inflytande och medbestämmande kan skapas utifrån ett sådant rättvisebegrepp.

Det talas alltså mycket om rättvisa — men begreppets innebörd skiljer sig rätt mycket mot det rättvisebegrepp som är inbyggt i det demokratiska värdesystemet

Man kan ställa sig frågan om det "rättvisepatos" som vi möter här och i andra femmor - och som i våra "vuxna ögon" ter sig något primitivt i grunden inte blir taget på allvar i den meningen att eleverna får tillräckligt utrymme att utforska och pröva "sin rättvisa" - och kanske så småningom genom erfarenheten överge och utveckla sitt rättvisebegrepp. Att de möjligen alltför ofta möter kloka tillsägelser av typen "du måste förstå!", "alla kan inte få allt!", istället för att testa, och därigenom utveckla sina egna uppfattningar om rättvisa.

Om vi försöker beskriva hur klassen talar om sin skolverklighet kan man säga att de berättar om en skola med små möjligheter till påverkan, medverkan, där förhållnings-sättet därför blir till trots och avståndstagande. Det är ett tydligt "vi - mot - dom" per-

spektiv som präglar alla berättelser – även om det är olika vi och dom (år mot år, lärare mot elev, förälder mot lärare, elev mot förälder, elev mot elev...)

Ett annat tema, värt att kommentera att denna grupp faktiskt talar öppet och tydligt om att man lär sig, förändras, blir äldre och klokare. Man lär sig inte bara "saker" och "ämnen". Man förändras. En elev säger: *"man är så jävla hungrig hela tiden!"*. Kanske är det just denna hunger i många avseenden som här uttrycks. Hunger att lära och växa. Den miljö som omger dem har de en frejdig och kritisk syn på. Smuts och anarkin i matsalen står i fokus. De äldsta, niorna kastar pizzor och lärarna står inte ut att gå dit.

Men mitt i denna röra finns också ordning. Eleverna berättar om utvecklingsamtal, relationen mellan sig själva, lärare och föräldrar på ett övertygande sätt som vidimerar nyttan med detta arbetssätt.

En fråga som inställer sig är om de kommer att kunna sublimeras eller kultivera sin vitalitet och frejdighet när deras bild av makt rättvisa och inflytande visa vi skolan är så negativ. Finns det tillräcklig kärlek till "hatobjektet" som kan hindra att de tar skada själva?

-intervju 6, konvergent.

Skola 6 är en mindre landsbygdsskola med endast de lägre klasserna.

Den här elevgruppen går i en liten skola. Här möter vi närmast en kontrast till den föregående 5:an. Det är en tyst grupp som i sina ord uttrycker en blandning av egna åsikter och värderingar hur det är och vad man lär i skolan och de värderingar som de hämtat upp från lärare och föräldrar. De berättar som om de vore sams med skolan och trygga i skolvärlden. Skolan och lärandet verkar begripligt och några egentliga orosmoln verkar inte ha dykt upp på deras himmel. Men med tanke på deras frihands berättelser kan man undra om det inte är ett stort mått av rädsla som präglar det kontrollerade berättandet.

Så här berättar denna grupp om skolan och lärandet och vi känner igen mönstret; det handlar om att ta emot kunskap, samla för framtiden, men också lusten i eget aktivt lärande glimtar fram:

Vad är det man ska lära sig i skolan?

"Kunskap om olika ämnen för att få bra jobb. Kunna läsa och skriva, historia, biologi...Sitta tyst, lära sig lyssna. Kunna ta till sig andras kunskap. Borde få lära sig mer om datorer. Räcka upp handen. Det vore roligt med mer Internet. Kunskap för att klara sig i livet. Få utbildning. Ju bättre kunskap desto bättre jobb. Ibland får vi forska, läraren säger att vi ska hitta mer fakta. Det är kul att ringa och faxes, Det är som om det aldrig vore upptaget. Mycket fakta är det samma som mycket kunskap. Vi har så gamla böcker för vi har en liten och gammal skola. Det är roligt att vara störst, alla ser upp till en. En del av ettorna är rädda för sexorna."

I de följande citaten berättar man om förändring av olika slag. Här tycker vi att berättelserna på ett ganska överslätande sätt antyder att barnen upplever mycket som är svårt; rädsla för kamrater och mobbning, bristande självförtroende m.m.

"På högstadiet får vi röra oss mer, vi sitter så still nu. Och det är kallt i klassrummet. Man får fakta från lärare och får jobba vidare själv med frågeställningar. Man måste trivas. Man måste ha något att göra på skolgården. Om man får för mycket arbete då stressar man bara. Man svarar och glömmer om man inte hinner repetera. Om det går för fort blir det slarvigt. Det är viktigt att röra på sig. För att ta till sig kunskap måste man kunna lyssna. Man måste kunna sitta still och prata..."

"(Man måste) ta egna beslut. Inte ropa på hjälp hela tiden, att tänka till själv. Först tänker man lite sen orkar man inte, det finns barn av alla sorter. Att våga säga saker som man tycker. X ger ordet och nästa gång vågar man säga det själv. Om man inte är säker så mumlar man. Varför? Om man inte har självförtroende. Om kompisarna är oschyssta så vill man inte prata."

Blir ni modigare?

"Ja, eller tvärt om, tystare ju äldre man blir. Man måste lära sig att säga ifrån om någon blir mobbad t.ex. Ibland ska man inte lägga sig i utan gå till läraren istället. Lärarna ska också säga ifrån. En i vår klass säger att han är mobbad. Killarna: Han ljuger. Han är inget snäll mot oss heller. (Tjejerna:) ...Om han säger så, så känner han väl så. Han är känslig. Jag har lärt mig att säga ifrån. Det handlar om självförtroende. Det är jättesvårt att säga ifrån om man inte har självförtroende. Finns det någon att gå till? -X hjälpte till med allt sånt här, hon förstod. Hon tog itu med det på en gång och inte lite senare. Alla vuxna säger att vi tar det sen. Hon var en resurspedagog."

Frihand

Här går all kraft åt till att försöka handskas med mobbningsklimat, att kunna säga ifrån och att kunna ta kritik. De verkar leva i en miljö där man är rädd eller måste skämmas. Svårt att få vara någon.

"Kaos"

-intervju 7

Skola 7 är en mindre skola från ett litet samhälle.

Beskrivning

Den här intervjun berättar om hur man har det i en grupp där inga regler, ingen sammanhållning alls finns. Intervjun är en enda lång grupprocess präglad av kamp och flykt, den tydligaste kanske mellan intervjuarna — som försöker skapa sin ordning och två pojkar som söker skapa sin oordning. Resten, flickorna försöker "berätta" men har ingen chans. De vågar inte sticka ut. Alla håller med om att så här har de det alltid, ingen vill det egentligen men de söker rädda sig genom att virvla runt och trygga sig i olika parkonstellationer. Det de uppvisar eller repeterar liknar mer en tråkig lek än en lärsituation.

Intervjun ger ingen möjlighet till inblickar i de värderingar som dessa elever har, däremot förstår man rätt väl att närmast allt som kan vara viktigt och av värde i dessa människors pågående liv är exkluderat ur deras samvaro, att grupprocessen fungerar både som ett skydd för och som ett hinder mot att tillsammans ta itu med livs- och läruppgifterna.

Gruppsamtalet pågår som ett ständigt långdraget uppskjutande.

Man kan fråga sig vad livserfarenheter av detta slag, när de föreligger i stor omfattning skapar för värderingar hos barnen. Det ligger nära till hands att tänka att frånvaron av en känsla att ingå i ett sammanhang, en kultur eller grupp, föder värderingar som betonar sådant som att klara sig genom att inte skilja ut sig, hänga med och samtidigt värna om ett isolerat själv som givetvis får minimal hjälp att byggas vidare. Ordet "moral" visste ingen av dessa femmor vad det betydde!

Frihand

Det här är en kuslig plats att vara på. Flera har inga upplevelser alls att sätta ord på. Några sörjer skolor som de blivit tvungna att lämna, några har eldat träd eller smått farliga bomber. Någon enstaka gläds åt att ha en kamrat men huvudintrycket är ensamhet och ödslighet.

År 5, Sammanfattning

Medborgarperspektivet — utlämnade på gott och ont.

Upplevelsen av att växa, mogna, kunna och betyda något — att makt, befogenheter och ansvar ökar och befästs i det sociala systemet — är det första perspektiv i vilket vi söker sammanfatta elevgruppernas berättelser. För femmorna som helhet är detta inte särskilt framträdande. De ser sig i hög grad som barn utifrån en "dependent"- position, inte som aktörer med inflytande i eller över skolan. De är mera utlämnade till den på gott och ont. De uppfattar i allmänhet sig som i början av en lång skolgång där de skall lära det de behöver i framtiden. Dock finns undantag; i några av skolorna finns berättelser om glädjen i att bli stor, vara störst.

Det de kräver är trygghet, ordning, rättvisa och att få vara som man är. Snälla lärare som kan leda och bestämma på ett vänligt, personligt sätt. Villkor i det sociala livet - kompisarna och relationerna med dessa — intar en central funktion. Att ha eller inte ha kompisar, vänner, är känslomässigt mer påträngande uppgifter att lösa än lärande och lektionerna. Allt man gör — vad man säger, hur man klär sig, hur man klarar sig och skolarbetet har hela tiden med kamraterna att göra. Det är viktigt att sköta relationerna i gruppen och de värderar rätten att få vara som man är och accepteras. Det är därför inte förvånande att mobbning (trakasserier) är ett återkommande tema, en plågsam realitet som man fruktar och tar avstånd från men ofta ser att man medverkar i. Det verkar som om barnen- eleverna främst uppfattade mobbningen som "sitt" problem. Lärarna ser det inte, får inte se det eller undviker att se det. Men de ser också att de är involverade i en gruppprocess där de inte förmår se vad de själva eller andra kan göra åt saken.

Den fysiska miljön - och inte minst matsalen och toaletterna - är ständigt på tal i berättelserna. Rent, snyggt och god mat är något som eleverna värderar lika högt och tydligt som gott kamratskap och snälla rättvisa lärare. Elevernas behov av en miljö som bekräftar dem har sällan en ton av bortskämdhet, snarare ett rop om hjälp även om det nästan alltid framförs som gnäll, irritation eller ilska. Det verkar nämligen inte riktigt som eleverna tyckte sig vara i sin fulla rätt att kräva en anständig miljö. *"Det finns inga pengar!"* Frågan är hur dessa försummelser på sikt kommer att påverka deras självbild och självaktning och hur mycket irritabilitet och vantrivsel detta ger upphov till. Som regel talar eleverna om att det finns en viss, kanske tillräcklig ordning i det lilla, i klassen men inte i det större perspektivet. Men inför äldre som kastar pizzor har dessa små femmor inget att säga till om.

Lärperspektivet - måstelärandet

Vad vill jag lära mig, vad kan jag lära mig, vad behöver jag lära och vad måste jag lära är centrala frågor i en lärkultur. Vilka frågor behöver jag svar på idag och vilka kan vänta till i morgon. Det är svårt att se att eleverna i sina berättelser någonsin ställer denna typ av frågor. De ser inte att skolan och skoltiden är den tid de får för utloppet av sin egen lust att lära och ännu mindre att deras lärande skall tillgodose just deras unika personliga förutsättningar. De går i skolan och försöker lära sig det som lärarna bestämt att de måste lära sig för att klara vuxenlivet. De verkar uppleva att de inget kunde vid skolstarten och eftersom de har många år kvar i skolan kan de följaktligen inte så mycket

ännu heller och har mycket kvar att lära. Anpassning eller trots är deras valmöjligheter. De skall hinna med och klara av alla uppgifter - och ibland läxor - som de får, samtidigt som de faktiskt inte bryr sig så mycket om lärandet överhuvudtaget. De berättar inte om en lärsituation utan om en undervisningssituation. Lyssnar vi efter deras egna värderingar i betydelsen av det som ger lust och glädje så är det de praktiska ämnena - slöjd, musik, gymnastik - som nämns. Ett annat intryck är att femmorna värderar sådant lärande som känns konkret, som syns. Att lära och göra måste hänga samman. En fråga man ställer sig är om de i tillräcklig grad just får lära sådant de vill, kan och behöver. Vårt intryck är att de åtminstone säger att deras upplevelse är att "måstelärandet" överskuggar lärsituationen. Eleverna berättar åtskilligt på temat motivation. Men de talar nästan uteslutande om motivation i den meningen att vara till lags, anstränga sig att göra det som läraren säger, uppfylla det som förväntas, alltså i någon slags mening sköta relationen till läraren. Motivation i en djupare mening att åstadkomma det man själv värderar talar man nästan inte alls om.

Demokratiperspektivet — beroende och obetydliga.

Femmorna berättar mycket om värderingar som ligger inbäddade i demokratisynen. Hygglighet, snällhet, omtanke, rättvisa, tolerans i betydelsen rätten att få vara som man är, är ofta framträdande. Däremot verkar sådant som inflytande och medbestämmande knappast aktuellt. Man kan till och med konstatera att eleverna ofta är rädda för att elevviljan skall råda. Då blir det kaos. De vill ha en god ordning genom att följa snälla och rättvisa lärare. Kanske är också detta den bästa ordningen för dessa elever. Det mest alarmerande är att de i hög utsträckning är utlämnade till varandra då de finns så få vuxna och att de upplever att man inte lyssnar på dem. Man bryr sig inte om att städa, måla och laga god mat och det förefaller som om eleverna givit upp, eller tar för givet att man kan inte eller kommer inte bry sig om vad de säger. Men detta går också hand i hand med en avsaknad av själva tanken att man skulle kunna medverka till att skapa eller omskapa miljön efter egna behov och med egen kraft. Deras tal kommer utifrån en beroendeposition som de inte själva ser att de kunde överge.

Kapitel 3: Grundskolan, år 9

"Man måste vara självisk för att gå i skolan. Man klarar sig bättre då"

-intervju 1, divergent

Skola 3 är en stor innerstadsskola med elever i både år 5 och i år 9. Skolan har ett betygssnitt över medel och ganska få invandrare (var tionde elev).

Den oskuldsfulla, men inte helt övertygande tilltro som vi oftast mött i femmorna är här som bortblåst och ersatt med en aggressiv, arrogant, nedvärderande inställning till skolan. På frågan – Vad är skola? svarar man: "*En skithåla där man lär sig saker.*"

I en anda av avståndstagande berättas detta:

Man vet inte hur det är (i skolan), de ändrar ju på allt. Vilka? Vet inte - ni - Skolverket. **Hur är det i skolan?** Ok - det finns värre... **Varför är ni här då?** Skolplikt. Bra för att få jobb... **Vad gör en bra elev?** Lär sig och är inte uppkäftig. Bra på lektionerna. Men det spelar ju ingen roll för det är bara provet som gäller. Först pluggar man sen är det prov sen blir det något annat. Man kommer inte att behöva det, onödiga smådetaljer. Det är bra med allmänbildning. Det är nog bara grunden man behöver. En förberedelse för gymnasiet... **Bra lärare?** Förstår, har tålmod, lär ut, har inte gullegrisar, går att prata med, berättar och lyssnar på elever. Borde ha test på lärare, somliga borde inte få vara lärare, såna som är fulla och såna som tafsar. Ibland finns det ingen lärare, vi fick G ändå. Fastän vi missat jätte mycket... **Vad gör man om det är något man inte gillar?** Går och klagar hos rektorn, syster, kuratorn eller till ens klassföreståndare. Bara hos vuxna? Vuxna är de enda som har auktoritet över andra vuxna. Vuxna lyssnar inte på oss... **Hur är en dålig lärare?** Det går inte att prata med dem. Håller inte reda på sina elever. Ibland får man inte komma in för de känner inte igen en och en gång var andra elever som inte går här med och det märkte de inte. Sådana lärare som bara kör på med sin lektion. Betygen går inte att argumentera mot **Maktlöshet?** Ja. Vi har inga klassråd, det blir inget. De vill att alla ska ha närvaro. En får man inte ringa till på kvällen och en vägrar förbereda sig - de vill inte arbeta övertid.

Kvar dröjer sig dock den passiva inställningen; man överlämnar sig, sin kropp och själ till skolan men den erövrar inte. Skolan blir inte min skola, inte min värld. Likaså är det framtiden det handlar om fastän den förskjutits. Något intryck att vi har med unga människor som känner sig som medborgare, får man knappast. Det är inte deras samhälle de talar om utan ett samhälle, en skola som de "går" i. Om "sin" skolmiljö berättar man:

"1 decimeter damm, ingen luft, hett eller iskallt, ruttenägglukt i hela skolan p.g.a. tömning av någon burk. Ingen luftkonditionering. Lärarna har fått ett nytt rökrum för 20 000 kr men eleverna fick inget (vanligt uppehållsrum) trots att de vi ville ha bara kostade 12 000kr."

Den bild som eleverna tecknar är starkt negativ vad gäller alla de demokratins områden vi undersöker. Vad gäller inflytande säger de t.ex.:

"Att inte kunna påverka. De säger att man ska kunna (via elevråd) men det blir ingenting. Vi kommer med förslag, men lärarna stoppar. Lärarna har nog inte så mycket makt heller."

Polarisering och antagonism mellan elever och lärare är påtaglig i det de berättar men här finns dock en antydning om att de upplever sig sitta i samma båt. En båt som kunde kallas Maktlöshet. Känslan av individuell isolering och frånvaron av lagarbete är framträdande genom hela intervjun. En elev säger: *"Man har ansvar för sig själv och sina betyg. Man måste vara självisk för att gå i skolan, man klarar sig bättre då "*. Deras moraluppfattning framskyntar i deras upplevelse av bristen på rättvisa; *"Det är orättvist med betygen. Lärare sätter högre för att andra sätter högt. Det är lättare att få ett andra VG än det första"*.

De värderar rättvisan högt men de delade inte läskan rättvist emellan' sig och gjorde snabbt slut på förtäringen utan att intervjuarna hann få del av den.

Men en annan, mer positiv bild framträder i böckerna, men bara i relativt kortfattade glimtar. Hur starkt gruppsycket är går inte att avgöra i detta material. En försiktig gissning är alltifrån att deras situation är i det närmaste hopplös men inte riktigt så bedrövlig som de säger, till att de har det ganska bra men att de inte är fria att säga det i gruppen. Sanningen ligger väl som vanligt någonstans mitt på denna skala men oavsett var, är dessa elevers livs- och lärobetingelser långt ifrån optimala under detta gruppsyck..

Frihand

Här framträder vuxenkontakterna som centrala, att ha lärare man tycker om. Att bli sedd och bemött med respekt är något man högt och starkt värderar. Exempelen på motsatsen sitter kvar som taggar. Det finns en vilja till att lära och mogna. Men det gruppsyck många beskriver är starkt och hämmar självständighet.

Åtta av nio skriver minst ett positivt minne. Deras minnen handlar om stolthet och mognadskänsla och om gemensamma evenemang av typen skolresa, teaterprojekt och avslutning. Berättelserna förmedlar ett intryck att de tyckte det var bättre förr.

Fyra elever skriver också om tråkiga och tunga minnen; bl.a. en mobbningsituation och en olycklig kärlek. Två av flickorna skriver i tydliga ordalag om gruppsycket som de känner av.

"Man får inte ens välja vilken bok man ska läsa"

-intervju 2, divergent

Skola 1 är en medelstor skola med elever i både år 5 och i år 9 i en av förorterna. Skolan har ett betygssnitt strax över medel och har en stor invandrartäthet, (var fjärde elev). Eleverna här är öppna, intresserade och något mer respektfulla. Några flickor dominerar samtalet, men de flesta följer med blickar och gester aktivt med. Olika uppfattningar inom gruppen kommer till uttryck. De talar mycket om att inte ha något att säga till om, om en bristande delaktighet, men är samtidigt värtaliga och gör ett starkt, kraftfullt intryck. Så här kan det låta:

"Kan man välja på lektioner?"

"Man får inte välja. Ja kanske vilket land man ska ha grupparbete om eller om man ska baka bullar eller äppelkaka. Man får inte ens välja vilken bok man ska läsa... Det är som ett fängelse, titta bara på fönstren. Skolmiljön är så deprimerande. De använder pengarna till fel saker. *Vem bestämmer?* Rektorn. De prioriterar fel. Som att satsa pengarna på fina skyltar. Vi behöver inga skyltar, vi hittar här. Utan det är nya soffor och kaffe och kakor till lärarna. Vi har inga ställen att vila oss på. Vi har gett ett förslag till att måla om, men de säger nej. Vi ska bara plugga, det ska vara på ett visst sätt. Elevrådet sa till om att vi ville ha klockor för två år sedan har inte kommit några ännu. Toaletterna är äckliga, det finns ingen tvål. Ingen går på toaletterna."

De berättar att både elever och lärare ger uttryck för sin åsikt till varandra men att detta åsiktsutbyte knappast sker som dialog och samtal i vilka både lärare och elever skulle kunna ha möjlighet att bredda, fördjupa och nyansera perspektiven, genom gemensam reflektion, utan mera som envägs kommunikation.

Eleverna värderar skolan som en nyttig institution. De förstår (eller har lärts att förstå!) att det är bra att lära sig saker inför framtiden.

"Man går i skolan och lär sig. *Lär sig? Ja*, som man har användning för, för framtiden. Förbereder sig för jobb. Lär sig att ta ansvar innan vuxenlivet. *Lär sig vad?* Allt, så att man kan söka alla jobb. Vuxna är de som lär ut. Barn förbereder sig."

Men som sagt; den där framtiden, var finns den, när börjar den? Den egna viljan och orken är viktig och nödvändig i skolan. Men skolan är inte bra på att sätta press på dem så att man anstränger sig. Detta avspeglar värderingar som handlar om det egna ansvarstagandet, men också om solidariteten med de svagare, det socialistiska samhällsidealet om jämlikhet i resurser ej bara i möjligheter. Exempelvis på frågan om vad de lär sig i skolan svarar de:

"Allt, så man kan söka alla jobb. Allmänbildning, för arbete. Lär sig jobba i grupp, umgås, så att man kan diskutera, ha egna åsikter och lyssna på andra".

De ser skolan som nyttig för dem själva men också som en plats där de lär sig "demokrati". Eleverna är uppmärksamma på att bedömning och rangordning av dem genom betygssystemet inte är det skolan egentligen ska, eller hade tänkt, att syssla med och de verkar tycka att det är fel eller negativt att skolan bedömer i motsats till den egentliga uppgiften att lära ut.

"Man går till skolan för att man måste. Det är obligatoriskt. De kollar på det när man söker jobb" ...**Vad är betyg?** Bedömning. Det vi är här för."

De ger uttryck för att de som elever inte värderas av samhället, skolan är nedklottrad. De ser dock att det till viss del handlar om elevernas eget ansvar; det är inte lärarna som klottrar. Eleverna talar vidare om en känsla av maktlöshet i att inget händer och om orättvisa. Vad är det för självvärde som en smutsig och ful skola alstrar?

"Vår (skola) är grå och trist, nedklottrad. Det är eleverna som klottrar, inte lärarna. Det händer inte mycket"

Distans och opersonlighet präglar många av relationerna i skolan. De verkar önska att skolan skulle genomsyras mer av gemenskap och samhörighet mellan lärare och elever. De uppmärksammar vidare att läraren måste skaffa sig elevernas respekt och detta verkar ske genom att man står emot tryck. Styrka verkar värderas i skolan.

"Vissa (vuxna) bryr sig. Det gäller att från början skaffa sig respekt. Som vår klassförestandare. Han skojar och skämtar. Han känner oss. Vi gillar honom. Svenskläraren där- emot är emot oss. Vi är tillbaka som vi blir bemötta. Alla lärare är rädda för oss. En lärare vågade att gå med oss någonstans. Satt bara vid katedern och vågade inte säga något. Det finns mobbing mot lärare."

Om relationerna mellan elever och lärare berättar de följande:

Hur är det mellan lärare och elev?

Det är olika från lärare till elev och från elev till lärare. Om en elev är bråkig en gång så är det alltid den som får skulden. Om man är bråkig på en lektion. Lärarna berättar om oss för varandra. Man får höra att du bråkade visst på dens lektion. De går bakom ryggen. Lärarna har svårt att säga till oss direkt. Lärare ska inte berätta för varandra, i alla fall inte nämna namn. ***Hur är det mellan lärare?*** Ja det finns. Fast man har ju hört skitprat också. Vi har ju en del lärare som alla vet som har fel, som alla ser. Det vet lärarna om och då kan de prata om det med oss ibland. Det finns skvaller och mobbing mellan lärare men på ett annat sätt. De drar inte in någon på toaletten och döper varandra."

Eleverna ger uttryck för att det lärarna värderar hos eleverna inte alltid är det eleverna värderar hos sina kompisar. Man befinner sig i ett värdekorsdrag, men varför är det så? Eleverna lyfter fram den goda viljan som viktig. Att försöka, anstränga sig bör belönas. På frågan ***"Vad gör en bra elev?"*** svarar de så här:

"Sitter tyst och still bakom bänken, räcker upp handen och gör som man blir tillsagd. Gör inte fel utan är duktig. Bra beror på vem från vems perspektiv. Man gör sitt bästa och lyssnar. En duktig elev måste inte vara hur duktig som helst. Beror på läraren. Vissa tycker man inte om som elev och som lärare. Det är ju från början. Det första man hör och ser. Det är som betyg från elev till läraren. Om läraren direkt kommer in och säger att så här och så här ska det vara och gnager på så tycker man inte om den. En bra elev är en som bryr sig om andra, som vill att klassen fungerar. Inte bara bryr sig om skolan. En bra kompis. Skolan är inte kul om man inte har kompisar. Allt blir lättare om man har en kompis. Det är det viktigaste. Att man har folk omkring sig som man tycker om. Då blir det lättare. Det är inte det viktigaste, men viktigt."

De talar också om en konflikt mellan att det å ena sidan finns ett högt värdesättande av det individuella självförverkligandet; att utveckla sina egna värderingar och att det å

andra sidan finns ett antal värderingar kring t.ex. image som man på grund av grupptrycket bör följa.

Eleverna uppfattar viktiga förhållanden i skolan som godtyckliga och orättvisa.

"Betygssystemet är konstigt. Det är inget snittbetyg, det är alldeles för kort skala. Som elev tänker man att det är alldeles för långt. Mellan G och MVG är det jättelång väg. Och nu blir det ingenting istället för 1-a som man fick förut. Så kan de sätta MVG och om man gör ett enda misstag så pang åker man ner. Flera lärare går ju efter det gamla, att så och så många G-n och så och så många VG-n Vi har varit försökskaniner hela tiden. Och i början fick ingen MVG för lärarna visste inte hur man skulle sätta. En lärare sänkte alla betygen och sa att nästa termin...Men efter halva åttan ville man ju gärna veta om hur det ska bli. I 1 till 5 systemet hade man en aning om var man låg. Nu väger betygen tyngre. Det är så långt mellan de olika betygen. Det är skit, rent ut sagt."

Upplever man sig som en försökskanin så vet man inte riktigt spelreglerna och hur utfallet bör bli. Förvirring och svårigheter att skaffa sig inflytande blir resultatet.

Man verkar tycka att det saknas respekt i alla typer av relationer i skolan, dock inte i alla relationer. De uttrycker att äkta respekt, den som bör genomsyra skolan, handlar om att behandla andra utifrån de demokratiska värderingarna om allas lika värde och rätten till frihet att yttra sig. Man värderar också ärlighet och rättframhet och uppmärksammar brister i detta avseende i relationerna. Bristen på respekt och ärlighet finns mellan eleverna också.

"Här är det olika grupper, grupperingar. Vissa tycker att - Jag är häftig, jag är cool, jag ska alltid ha respekt. Vissa slår ner folk. Det är fel sorts respekt. Men om man vet att någon slår och så, blir man ju... då har man respekt för den. Det är ju fel sorts respekt. Det ska ju vara att lyssna på varandra, vara snäll, inte rädsla."

Eleverna ger uttryck för en känsla av osäkerhet i nuet och maktlöshet inför framtiden:

"Man är i en ålder som...man är förvirrad. - Vad ska jag bli. Syo fick vi bara träffa precis innan. Gav bara ett papper precis innan vi skulle välja, om vad som fanns. Det är ju ett svårt beslut att välja när man är så ung. "

Tar vi här eleverna på orden så finns det ett glapp som gränsar till en avgrund mellan valet och dess betydelse och det handlande och utrymme för begrundan som ges. Genom detta förvandlas ett tillfälle för ett existentiellt beslut till en påtvingad, hastig valhandling.

De uttrycker vidare en maktlöshet i relation till de som bestämmer; de har ingen möjlighet att planera och kontrollera sina liv vad gäller framtiden, eller skaffa sig ett oberoende i relation till vuxenvärlden. När vi frågade "Hur ser framtiden ut?" fick vi detta svar:

"Den ser grå ut. Inget jobb, ingen lägenhet. Framtid. Det är efter att man kommit in på gymnasiet. Så långt sträcker sig min framtid. Man vill ha familj, lycka. Det är mitt mål. Hur kan man styra? Man måste försöka, kämpa och gå dit man vill. Det finns inga platser på gymnasiet. Först får man besked om att man kommit in, men sen i april, andra uttagningen, så har nästan ingen kommit in plötsligt."

Monotoni är en framträdande känsla:

"Vissa mår inte bra. Är hemma. De ser inte fram emot... Vissa ser fram emot... efter skolan. Man ska inte tycka om skolan. Det är alltid nåt man ska hata. Det är alltid samma sak, så enformigt. Det är likadant, olika saker men på samma sätt. Men varför måste man sitta inne. Man lär sig bättre om man har roligt. Det är aldrig kul."

och ångest en annan:

"Man går igenom veckan för att man vet att det är helg. Man har ångest hela söndagen och måndagen. Det skulle inte behöva vara så. Om man hade sovmorgon någon gång. En sovmorgon i veckan hjälper inte, man är trött hela tiden."

Skolan begränsar dem och ställer krav som gör att man som elev måste ge avkall på saker i livet som skulle vara värdefulla men som nu inte kan få något utrymme. Nu et får träda tillbaks för framtiden. De berättar vidare om att skolan ställer för höga krav på mognad.

"Det tar faktiskt jättemycket tid att läsa. Det tänker de inte på. Man vill ju ha lite fritid också. Åtminstone ledigt på loven. De säger att det blir inga läxor över lovet och sen när det kommer har man tre prov veckan efter i alla fall. Då måste man ju plugga hela lovet ändå. Man har alltid skolan efter sig. Man är aldrig helt fri. Det är pressen som gör att man inte tycker om skolan. De ställer för höga krav."

När man betänker att dessa elever - åtminstone flertalet är på väg att bli vuxna kvinnor och män som är i färd med att "gå ut skolan" - träder deras berättelser fram i en ny dager. Det är så långt kvar och man är så villrådig. Frågor som "vad har jag lärt mig om mig själv, vad vill jag göra, hur skall jag gå vidare i livet saknas helt. Man flyter vidare i malströmmen, försöker anpassa sig efter kamrater, gymnasiemöjligheter och hoppas på att finna någon kompromissnisch framöver.

Frihand

I frihands berättelserna verkar man ha gett upp hoppet om en meningsfull tillvaro i skolan. Man tycks ha börjat med vissa förhoppningar som sedermera slocknat. Flera verkar ha haft farhågor som besannats. Skolan verkar vara tom på kontakt och ett ställe där man är tvungen att uthärda. De etiska frågorna lyser med sin frånvaro.

"Vi har fått igenom en massa saker genom elevrådet t.ex. en rökavvänjningskurs och att vi ska få ta med jackorna in i matsalen så att de inte blir stulna."

-intervju 3, konvergent

Skola 4 är en medelstor skola med elever i både år 5 och i år 9 i en av de södra förorterna. Man har ett genomsnittligt betygssnitt och en stor invandrartäthet (var fjärde elev).

Utdrag ur intervjun

Intervjun är i sina huvuddrag återgiven i sin helhet, med infällda kommentarer (i normal stil) där vi söker betona och utveckla sådant som illustreras i intervjun.

Vad lär man sig i skolan?

- Det man behöver veta
- Saker man har nytta av både senare och nu
- Lära sig ha ansvar
- Nu inför gymnasiet har jag förstått: Ingen annan kan göra jobbet för mig. Jag måste själv ta ansvar för att ta mig in på gymnasiet.
- Jag har exempelvis lärt mig anteckna på lektionerna. Jag har förstått att det blir enklare om jag antecknar.

Mitt eget initiativ är viktigt för mig själv säger de. Vidare menar de att de själva måste ta ansvar för sin framtid och sina liv, för ingen annan gör det. Är det ett mer individualistiskt ansvar som lärs, mer än ett kollektivt? "Min framtid" mer än "vår"?

Är det bra?

- Ja, annars blir det för stor skillnad till gymnasiet.
- Ja. och till resten av livet. Man måste ta ansvar.

Vad tar Ni ansvar för?

- Framtiden.

Och i situationen, i skolan, vad tar Ni ansvar för där?

- Arbetet. Tiden i skolan överhuvudtaget.

Lär ni er det ni vill lära er?

- Inte alltid; typ kemitecken.
- Det är olika vad man tycker om för ämnen...

Om Ni själv la upp skolarbetet?

- Det skulle bli mer fritt, åka ut mer, museer. Inte bara sitta i ett klassrum och läsa en massa böcker. Jag tror det skulle bli roligare då. Men det kanske är för dyrt?
- Det skall bli bra att komma till gymnasiet, det kommer att bli friare. Jag kommer i håg hur jag längtade till mellanstadiet när jag gick på lågstadiet, och hur tråkigt jag tyckte att det var i sexan, innan jag fick börja på högstadiet.
- Vi instämmer.
- Det är bra med tillval i gymnasiet, större chans att få hålla på med det som man tycker om. Att lite få göra sitt eget schema är bra.

Det är viktigt att det inte är tråkigt i skolan. Att bara sitta stilla och läsa böcker är inte roligt. Det är viktigt att man upplever frihet att göra det man tycker om. Eleverna har

tagit till sig tanken att det är ekonomin som hindrar det lustfyllda lärandet, fast de verkar inte hundra procentigt övertygade.

Hur är ert inflytande i skolarbetet?

- Vi får vara med och planera. Elevrådet finns, det innebär inflytande.

Att vara med och planera, "drömma", är inte det samma som att vara med under hela den demokratiska processen; planera, genomföra, utvärdera, revidera, skapa nytt, genomföra, tänka, känna, utvärdera o.s.v.

- Vi har fått igenom en massa saker genom elevrådet; rökavvänjningskurs, att vi ska få ta med jackorna in i matsalen så att de inte blir stulna.
- En del lärare säger "Så här ska Ni göra". Andra lärare ger vidare ramar. De ger vissa riktlinjer och sen bestämmer man själv. Det är bra
- En lärare av tio ger oss sådana vida ramar. Men vissa tycker att han är hård. Men han är rolig samtidigt. Så det blir inte tråkigt. - Det är bra att han är hård för han är inte mjälig. Han är den läraren som har mest respekt i skolan

Bra med lärare som inger respekt.

Hur är han när han är hård?

- Han tar hand om en, han bryr sig om en. Han pratar med en, är mer personlig. Om man har frånvaro så bryr han sig och undrar. Han kan springa ut på skolgården om han ser att man är på väg hem.
- Han är ganska ung också så han kanske känner igen hur det var i skolan.
- Men han är ny här på skolan.
- Det är de lektionerna som jag tycker är roligast och som jag lär mig mest på.

Läraren uppvisar en personlig omtanke om sina elever, inte bara i ord utan i en konkret handling, det inverkar positivt på förmågan till ett lärande.

Vad är det för ämne?

- SO
- Han berättar mycket. Det blir mer intressant.

Det är bra för lärandet om läraren berättar på ett personligt sätt, närmar sig sina elever på ett plan där de ser att läraren bryr sig om dem.

Kopplar Ni detta till inflytande?

- Ja, vi bestämmer ju över våra egna arbeten
- Han säger; "Ta med det viktigaste", så får du själv bestämma vad du tycker är viktigt.

Att själv få bestämma vad som är viktigt att lära sig är viktigt och stärker elevens känsla av inflytande.

- Han ser vilka det är som verkligen tar ansvar för sitt arbete och vilka som inte gör det.
- Ja, han styr inte för hårt
- Vår klass har varit pratig men hos honom är vi tysta.
- Han säger ifrån då.
- Han bryr sig om oss. Han har integritet.
- Exempelvis; Om han ser att man går hem från skolan så kan han springa uppifrån klassrummet ner på skolgården och "Vad ska du göra? Du ska upp i klassrummet". Han verkligen vill ha med en på lektionerna. På ett sätt är det väl jobbigt, men det är bra i alla fall. Man märker att han bryr sig.

Ett bra exempel på en lärare som visar för eleverna i en konkret handling att han bryr sig om just dem.

Vad finns det mer för saker?

- Vi har klassråd varje måndag. Där får man ta upp om det är någon som har något att ta upp. Sen är det elevrådsrepresentanter i varje klass som får ta med det till elevrådet. Och sen tillbaka igen.
- Det är inte alltid saker följs upp av det som man har bestämt. Exempelvis hade vi kommit fram till att bara ha ett visst antal prov per vecka. Det går de ifrån genom att kalla prov för "läxförhör".

Det är inte bra att bestämmelser, löften, inte hålls. Tilltron till vuxenvärldens sätt att hantera demokratiska frågor sjunker. Det är ok om överenskommelser inte visar sig hålla. Men om det inte finns ett gemensamt forum att konstatera detta kan inflytandet och de demokratiska strävandena påverkas än mer negativt.

Och Ni hade fått igenom att ha två prov i veckan...?

- Lärarna skyller på varandra (om prov krockar, eller blir för många)
- Lärarna har satt upp provschema, men de funkar inte. Sen skyller de på varandra
- En del går ju med på att ändra men inte alla.

Det är inte bra att lärarnas oförmåga att samarbeta gör att elevernas arbete försvåras.

Hur går Ni vidare?

- Vi säger ju till att vi inte orkar. Det blir för mycket pluggande.
- Det märks mest nu i nian i och med de nationella proven.

Känslor av maktlöshet väcks, den egna rösten räknas "ju" inte. En atmosfär av gränslöshet; elevernas nej tas inte med i beräkningen, ej heller lärarnas antagligen; ökande arbetsbelastning och ingen känsla av att kunna säga stopp, gemensamt eller enskilt.

Det låter som att Ni ändå är nöjda med ert inflytande i stort sett. Ligger Er skola långt framme?

- Ja, det är nog bättre än i vissa andra skolor.
- Ja, när det gäller att bestämma tror jag nog det.
- Lärarna säger att de vill ha fram mer åsikter; "Ta gärna upp det på elevrådet, för då är studierektorn med". Vår studierektor hjälper oss jättemycket. Jag var med i elevrådet i sjuan och åttan och hon tog igenom väldigt mycket saker.
- Det är två från varje klass som har möte i elevrådet varannan vecka.
- Det har blivit färre möten på sistone.
- Det skulle behövas ett möte i veckan för att gå igenom allt som har hänt. Och så rapporterar man det.
- Ja, ibland kan det vara saker som är bråttom att ta upp, då är det bättre om man har möten ofta.

Är det några lärare med då?

- Bara studierektorn

Bra?

- Det är bra att vara själva
- Ja, X (studierektorn) tar ju med det som vi sagt på deras möten.

Tillfredställelse över ett relativt väl fungerande demokratiskt forum och över att en vuxen på en viktig position anser det viktigt att ge dem av sin tid och sitt inflytande. Det gör att de känner tillit för sin studierektor.

Om Ni fick möjlighet att ändra på skolan?

- Vi vill ändra matteproven.
- Vill ha mer idrott
- Jag vill ha mer bild, syslöjd. Allt praktiskt är borta och man behöver det också.
- Man behöver typ en paus; idrott, bild.
- Jag tror att man behöver utvecklas på flera olika sätt
- Det vore skönt med något praktiskt ämne per dag.
- Det är bevisat att man behöver blanda.

Eleverna anser att det är viktigt att varva teoretiska ämnen med de mer praktiska. "Varvandet" innebär avbrott, pauser, som upplevs nödvändiga. Lärarna på Skola 6 talade om att det är när man vilar sig från något, som de riktigt goda idéerna kommer. Att få vara på olika ställen; i sin kropp på gymnastiken, med sin kropp på slöjden och bilden. Ett viktigt demokratiskt "hopkopplingsarbete"; tanke med känsla med kropp och hand, sökandet efter en helhetsförståelse. De förmedlar att vi alla är olika och att det är viktigt.

Vad händer när Ni säger det?

- Det är inget som skolan kan bestämma.
- Lärarna kan inte själva bestämma.

Mot den starka centrala styrningen räcker inte skolans påpekanden. Men en tanke som slår oss är att skolan inte verkar enad i den här frågan. Är det bara de praktiskt orienterade lärarna som tycker detta? Elevernas uttalanden är mer av åsikter som har tutats i dem, än något som har grundats på ordentliga, egna, erfarenheter. Av att faktiskt ha försökt. Tänk att uppleva sig så betydelsefulla som lärare och elever att man enas om ett gemensamt uttalande; "Vi tycker detta är fel, vi vill ha det så här i stället...".

Vem står i vägen?

- Vår syslöjdlärare sa att vi skulle skriva brev till Göran Persson eller nåt. (fniss, omöjlig tanke).

Det är kanske viktigt att göra en sådan här sak tillsammans med eleverna. Så att talet om en direktkontakt med de styrande inte blir mer än en omöjlig, löjeväckande ide. Att de vuxna förebilderna visar på så många, olika medbestämmandevägar som möjligt. Att försöka "trots allt" som en demokratisk princip.

Men när Ni vill ändra på saker så stöter Ni på patrull för det är saker som inte skolan själva kan bestämma?

- Men jag tycker att lärarna själva verkar positiva till det vi tycker, att det ska vara mer praktiskt. Men de kanske inte kan göra så mycket åt saken, jag vet inte.
- Syslöjdläraren, hemkunskapsläraren och teknickläraren tycker också att det är synd att de har så lite tid.
- Jag skulle vilja kunna välja mellan teknik och syslöjd (alla eleverna anser att teknickläraren inte är bra, långt resonemang; lära sig onödiga saker, läraren lyssnar inte, läraren inte intresserad av att lära ut)

De värderar vikten av att lära sig det relevanta, att läraren lyssnar på dem och att läraren är intresserad av att lära ut.

Men här verkar Ni känna Er maktlösa inför läraren?

- Synd att den bra teknickläraren inte fick jobba kvar. (Han var pensionerad, tjänsten var tvungen att utlysas, och så kom det en oengagerad, behörig lärare istället.)

Och det här har Ni försökt (att ändra på)?

- Vi har pratat med honom ja, men vi kanske inte har gått längre. Men jag har sagt flera gånger att jag vill byta sal (till en riktigt bra tekniksäl).

Men tänk på det här att lärarna godkänner ju Er, "godkänd, icke godkänd" och så här, det låter som om Ni skulle ge honom icke godkänd som lärare?

- Absolut
- Ja, men han har gett oss VG.

Jaha, så det är någon tyst överenskommelse då?

- Vi är fyra tjejer som brukar vara tillsammans och han gav alla fyra VG för han kom inte ihåg vem av oss som hade gjort vad. Men han sa det också: "Jag kommer inte ihåg vem av er som har gjort vad så ni får VG allihopa"
- Man säger ju inte "Varför ger du mig VG"?, det är ju bara att tacka och ta emot.

Eleven vet att detta är fel. Och förstår att läraren inte värderar noggrannhet, att han inte tar sin uppgift på allvar. De förstår att det är tillåtet att slarva och fuska ibland, därmed kan de också fuska litet och ta emot ett betyg de själva tycker är "orättvist".

Blir det så att om man får VG så pratar man inte mer om problem?

- Nej, det är klart att man inte klagar om man får bra betyg.
- Nej, men jag försöker ju ändå byta lektionssal.

Betygen kan hindra ett gemensamt kunskapsbyggande som stöder sig på allas olika iakttagelser av när det blir bra respektive inte bra.

Men det är ju viktigt hur tiden används, men här har Ni tråkigt, Ni skulle kunna lära Er meningsfulla saker att ta med Er i livet, praktiska saker... Men det är ju ett dilemma, om det är så att Ni har det besvärligt med en lärare och ni får inte den undervisning som ni skulle önska, och ni pratar med honom eller henne, så verkar det som att ni har ingen möjlighet att gå vidare med det?

- Nej, då skiter man i alltihopa istället. Man är inte där då.
- Så klagar man mest bland kompisar på den läraren.

Att gnälla är en strategi för förtryckta, de som upplever sig ha makt säger till eller ifrån. En annan strategi är att utebli, att inte ens gå till vallokalen.

Men om Ni fick utforma skolan, hur skulle man hantera såna situationer då?

- Man skulle kunna byta sal mitt i terminen. Som det är nu är det så orättvist.
- Jag förstår inte vad det är för svårigheter att göra så.

Men det här har inte varit uppe i elevrådet någon gång?

- Jag tror inte det.

De upplever sig inte ha möjligheter att själv väcka angelägna frågor. De har inte gjort det formella systemet till sitt.

X (studierektorn) har inte hört det här? Vad tror Ni skulle hända om Ni sa det till henne?

- Jag tror att hon skulle ta upp det för hon är mycket för eleverna.
- Hon förstår.
- Men jag tycker att det borde vara någon person som går runt på lektionerna och kollar hur det verkligen är. Då skulle de se hur bra vår SO-lärare är, fast det kanske de redan vet. Och så skulle de se vår tekniklärare, att han är en dålig lärare, så varför inte plocka bort honom.
- Någon borde kolla undervisningen.

Maktlöshet om inte den egna upplevelsen av hur undervisningen är räcker. Men säkert nödvändigt att ha någon sorts "baslinje" att förhålla sig till; "Så här vill vi ha vår undervisning". Helst erkänt som ett gemensamt projekt av både lärare, elever och föräldrar. Först då kan allas "ja" och "nej" till hur man vill ha det bli till viktiga demokratiska byggstenar.

Vad tycker Ni andra om den klen att någon skulle gå runt och följa undervisningen och se hur det fungerar?

- Vi i våran klass har varit lite stökiga. Lärarnas skräckklass...Vi är inte så jobbiga utan vi pratar. Vi har så bra sammanhållning i vår klass, det spelar ingen roll vilken man sitter vid.
- Det är sant.
- Den där jättebra läraren i teknik som vi hade i sjuan, han fick ju verkligen tyst på oss även om man var rädd för honom.
- Han slogs ju, han var farlig. Han slog ju mig med ett pappror i huvet.
- Det var på skämt.
- Nej, det var det inte.

- Jag kom ihåg att han hade kastat en hink vatten över någon, så där jättekonstigt.
- Han kunde bli förbannad, men ibland på lektionerna när man hade tråkigt, då gick han och köpte läsk och så fick man läsk och sen så gick han igenom sakerna och sen när han såg att alla var jätte trötta så fick man gå ut och typ röra på sig, springa runt ett varv. Och sen komma tillbaka för då är man mera uppmärksam.
- Alla andra tyckte han var värsta trollet, men vi tyckte att han var bra.
- Men jag tror att vår klass har blivit så (pratig) för att vi har fått bytt lärare hela tiden.
- Handledarna har vi bytt jätteofta.

Läraren som gick utanför ramarna, "läsk", "springa ut" (även om han inte borde ha varit elak) visade i alla fall att han förhöll sig till dem. Motsatsen kan vara det tysta accepterandet av rådande ordning, som kan vara farligt (odemokratiskt) om det inte förmedlar någon form av tolkningsutrymme: Att man faktiskt kan göra på andra sätt; mångfaldstanken.

Handledare, vad är det för något?

- Man har tre handledare på en klass.
- Som mentorer, som klassföreståndare.
- Det är tre klassföreståndare på en klass, sen delas eleverna upp i tre grupper.
- Först har vi klassråd med alla, sen om man t.ex. ska få frånvarorapport så gör man det i en mindre grupp.

Hur länge har ni haft det här systemet? Hur tycker ni att det funkar?

- Sen i åttan
- Det är bra, man kan gå in lite mer personligt med läraren.
- Det måste ju vara lättare för läraren. Då är det bara att komma ihåg sju, inte så där tjugo stycken.
- Jag har haft ständiga byten av handledare, det är inget bra.
- Det är lite dålig uppdelning. Ingen av våra handledare är en lärare som vi har ofta.

De tycker att det är bra om man kan vara personlig med läraren. Men det försvåras om man byter lärare för ofta. Det är viktigt att handledaren är någon som man träffar ofta så att läraren har en chans att "komma ihåg" en. Att få vara i någons (goda) minne. Att vara del av någon. Att vara delaktig. Demokrati.

Hur har Ni klarat att gå igenom det här så bra som Ni har gjort då, trots all de här bytena? Men det här är väldigt slitsamt för Er?

- Det är svårt när en lärare slutar att skapa förtroende. Om det håller på så där hela tiden. Därför tror jag att vi har blivit lite mer stökiga. Vi har liksom inte fått den här sammanhållningen.
- Vi har inte varit störiga, däremot pratiga. Alla säger att vi är en trevlig klass men pratig.
- Väldigt "sociala".

Förtroendet är viktigt. Utan kontinuitet inget skapande av förtroende för läraren. Det är också viktigt med förtroende för varandra i elevgruppen.

Att Ni har kommit hit idag. Hur tänker Ni att Ni har blivit utvalda till intervjun? Det råkade bara bli så?

- De frågade vilka som ville.

Hur är en bra elev? Hur beskriver Ni en bra elev?

- Kommer på lektionerna, kommer inte för sent. Att man är positiv på lektionerna.
- Gör sina läxor.

- Det är ju inte alltid lätt att vara en bra elev heller, det beror ju på läraren. Det är lättare att vara en bra elev för vissa lärare. Det är lättare att koncentrera sig på sånt som man är intresserad av, som en lärare som är inspirerande. Det är till exempel svårt att vara koncentrerad på tekniken.
- Jag somnar ju.
- Man ska inte vara just "elev", utan man ska vara en bra person, man ska vara sig själv. Man behöver ju inte vara en annorlunda person bara för att man är i skolan.

Sammanhanget är viktigt, inte bara individerna. Vi skapar varandra i skolan; den bra läraren skapar den bra eleven. Intresse föder intresse. Inspiration smittar.

Känns det som om Du kan vara den personen Du är hemma i skolan?

- Ja, men man måste känna folk runt omkring för att kunna vara sig själv.
- Jag tycker att vi har väldigt öppna lärare. Jag kan prata om vad som helst.
- Glad och trevlig, fast det behöver man ju inte vara jämt.
- Men typ intresserad.

De vill kunna vara sig själva i skolan. Det underlättas av att de känner de som de har omkring sig.

Hur håller Ni kvar intresset för det som Ni undervisas i?

- Det är svårt för jag är så trött. Sexton ämnen är svårt att ha. Nu på slutet brakar allting lös.
- Nu lägger alla in prov: "Nu ska vi verkligen se hur bra de är egentligen".

Men det här med prov, finns det andra sätt att se hur bra Ni är?

- Hur man är på lektionen. Och arbeten, vår SO-majje ger oss väldigt mycket arbeten.
- SO- majjen. Han varierar sig. Vi fick leka andra världskriget en gång. Annars video och annat.

Var det istället för ett prov?

- Det var för att alla skulle fatta upptakten till kriget. Men han gör så, först går vi igenom och sen i slutet så gör man ett arbete eller tar ett prov. Han varierar sig. Han slutar perioden med ett test på hur mycket vi har fattat. Det känns jättebra.
- Nu ska det varken vara prov eller arbete utan nu ska vi intervjua varandra. Vi ska vara olika munkar med olika syn på livet och så ska vi fråga varandra.
- Han har många olika sätt, enskilda arbeten, grupparbeten och proven är också olika.
- Han berättar om det han har varit med om. Han berättar historier och egna upplevelser. Till exempel om hur han hade det i Indien. Inte bara "I Indien är det..." (mässar med entonig, opersonlig röst)
- Han ger verkligen av sig själv.
- Han är ju bara 26. Han är ju den som är mest rutinerad.

En (demokratisk) hunger efter "det personliga"? Det därigenom trovärdiga. Att teorin bottnar i en mänsklig upplevelse. Föreningen av praktisk och teoretisk kunskap. Att som ung vara än mer beroende av det personliga för att hitta i det teoretiska. Närheten till det konkret- operationella stadiet. Det är viktigt att detta respekteras av de vuxna. Risk annars att misstron mot det teoretiska (t ex lagtexter och demokratiska ideal) växer sig stark.

Hur förhåller han sig till de andra lärarna? Hur samarbetar de?

- Jag har svårt att tro att någon ser honom som en dålig lärare, eller en dålig arbetskamrat.
- För alla vet att han brukar få pli på väldigt många.

Men om han nu har väldigt bra undervisningsmetoder, tror Ni att han delar med sig av det. Han Ni hört någonting om hur de samarbetar lärarna?

- Men lärarna arbetar med varandra. Musik och bild jobbar ihop.
- Jag tror att den andra SO-läraren och vår jobbar ungefär på samma sätt.
- Han verkar också omtyckt.
- Det verkar som om många SO-lärare är omtyckta. På en annan skola vet jag att det finns en ung, omtyckt SO-lärare.
- SO är ju ett så stort ämne. Allt går ju in där.

Samtidigt sa de ju tidigare att lärarna inte kunde samarbeta om när prov skulle läggas...

Men när undervisningen fungerar så här verkar det som om Ni är glada och att det ger Er väldigt mycket?

- Ja, man lär sig så mycket. Man märker att man har fått nytta av det man lärt sig.

Jobbar Ni helst ensamma eller i grupp?

- Jag arbetar helst själv i det egna arbetet, för man tycker så himla olika och då man bli "Nej, vi skriver så här". Det är bättre man får göra allt själv.
- Men ska man göra intervjuer eller sketcher då är det roligt att vara i grupp
- Man litar inte på andra heller. T.ex. om man ska jobba med nån som inte gör så mycket då får man göra allting själv.
- Ibland har han delat in oss och det är också bra för då får man träna i att jobba ihop.
- I grupparbete får man ju ta mycket ansvar gentemot sin kompis också.

Ibland är det viktigt att arbeta själv och få koncentrera sig på det egna. Det är roligt att jobba i grupp när man gör intervjuer eller sketcher. Ska man jobba ihop måste man kunna lita på varandra. Ibland är det bra att öva sig att jobba ihop. Variationen är fortfarande viktig.

Ur fokus

När grejer kan bli så där fel för Er, som den där läraren som slog Dig i huvudet, och Du kände att det där var taskigt gjort...

- Nej, det var inte så allvarligt

Tidigare förmedlade han att han verkligen blev sårad. Finns det inte "på riktigt" plats för sorgen och ilskan i skolvardagen? Här skrattades det i alla fall bort.

Nej, men vart kan Ni gå när någonting blir fel på det sättet?

- Det finns mobbing- grupp, dit kan man kanske gå.
- Handledaren har man ju som man då ska prata med.
- Kuratorn kan man också gå till.
- Jag skulle gå till X-rektorn direkt.
- Det är nog bäst.
- För säger man nåt till en lärare om någon annan så säger den "Ja men det är min kollega, så jag kan inte säga nåt dumt om den". De liksom håller ihop.

Vad menar hon med det?

- Ja, men det är min kollega som Du pratar om så bla. bla. Hon kan inte säga någonting tillbaka. Hon kan inte kommentera det.

Lärarna, så som eleverna uppfattar dem, har inte löst sitt eget samarbete, vet inte hur de ska säga "nej" och "ja" till varandras arbetssätt. Det gör att det blir svårt i mötet med eleverna, tendenser till "vi" och "dom". "Nejet" blir gentemot eleverna istället för mot arbetssättet. Istället för "vi: lärare och elever" mot "uppgiften: att skapa en bra lärmiljö". Motverkar ett gemensamt, demokratiskt, kunskapsbyggande.

Vad gör Du då? Du talar om för henne att hennes kollega har varit dum på något sätt emot dig?

- Jag pratade med min handledare om en lärare som var så där spydig mot mig och min kompis, men då säger hon att hon skall prata med henne så ska vi kan träffas och prata. Men det ville inte jag göra, jag tänkte att det skulle gå ut över mitt betyg. Så jag sa "gör inte det". Men tror du inte att nästa gång vi hade lektion med henne så kom hon "Ja, Eva sa att du och Sofia ville prata med mig och vad är det nu då? Då hade hon gått och sagt det fast jag inte ville det.

Så då blev det en grej till som blev fel. ..

- Fast nu har vi rätt ut det, nu är det bra. För till slut så var det ganska bra att vi pratade med varandra ändå. Och det var i åttan när jag inte hade det bra i skolan. Men det var det att jag bad henne att inte säga nåt, och så gjorde hon det ändå. Det var det jag blev irriterad över.
- Man måste kunna lita på vuxna som man anförtror sig åt.

Sen är det väl så att hon sätter betyg på Dig. Att hon har makt över Dig...

- - Det är därför det är så svårt att säga till. De tänker kanske inte så medvetet, men "Hon gillar inte mig och jag gillar inte henne".

För det undrar jag över. Jag hörde att det hade blivit en ändring: att Ni ska få reda på innan vad det är som krävs för att få de olika betygen. Hur fungerar det?

- Man måste vara på alla lektioner, vara uppmärksam, trevlig mot läraren. Och det är jätte, jättemycket svårare med detta nya system: Förr kunde man få en tvåa men nu blir man IG.
- Det är för lite steg.
- Lärarna gör sina egna steg; VG+, VG++, G-. Men det syns ju inte sen på betygen.
- Jag kan förstå att lärarna känner behov av att ha fler steg.
- Jag tror att det är svårare att få MVG än att få en femma.

Men har Ni fått reda på kriterierna i alla ämnen?

- Man får ett häfte i början av terminen, så får man väl läsa det om man vill.
- Men det kommer man inte ihåg.
- Men det är ju inte ofta de sakerna som det står att man ska göra, som de kommer.

Den individuella och gemensamma förståelsen och tolkningen av kriterierna är inget som anses vara viktigt. Vidare ser eleverna kriterierna som något som talar om hur de skall uppföra sig. Är detta även lärarnas uppfattning. Har de helt missat att fokusera uppgiften? Dessutom verkar det vara ok att vara inkonsekvent. Det är demokratiskt förkastligt att på detta sätt dra ner tilltron till Ordet. Att det inte är att lita på, att Texten inte betyder något. Inte ens som utgångspunkt för en gemensam tolkningsakt. Demokrati som ett hermeneutiskt förhållningssätt som inte riktigt verkar finnas här.

Är det så, stämmer inte det Ni får reda på och det som verkligen blir?

- Nej, för idrottsämnet har det blivit helt annorlunda.

Betyder det att det är omöjligt att få MVG, om man inte har med det som kriterierna anger?

- Nej, det tror jag inte.
- Jag tror att det är mer upp till lärarna vad de vill sätta. Jag tror inte att de följer kriterierna. Det är vad de vill.

Är det Er uppfattning?

- Det varierar nog från lärare till lärare.
- Jag tror inte de följer kriterierna. De är mer något som ser bra ut.
- Och sen den här gympaläraren vi har nu verkar gå mer på personligheten än hur man är i idrott. Hon håller på med hotningar, om det inte ser ut som hon tycker "Ska Du ha MVG eller? Du får nog göra bättre".
- Jag tycker att det är lite synd för jag skulle nog aldrig kunna få MVG i gymnastik. Jag klarar inte av volter och sådant. Och om man inte är det, det är ju inte alla som *kan* göra sånt. Då tycker jag att man skulle kunna få det ändå... Ifall man bara gör sitt bästa.
- Så verkar de vara lättare om man är duktig tjej och få MVG, än om man är en duktig kille.
- Ja, det tror jag också. En jätteduktig tjej i idrott märker ut sig mer i idrottsämnet.
- Killar har ju mer muskler.
- Men så kan de inte göra egentligen!
- Då skulle det ju vara olika kriterier för killar och tjejer och det är det ju inte.

Det är fel på tolkningen av kriterierna om de inte går att individanpassa. Absurt och stimulerar en mekanistisk människosyn. Framfostrandet av avindividualiserade produktionsenheter. Att inte erkänna individen innebär en risk att onödigtvis framhålla undergrupperna; tjejer mot killar, invandrare mot svenskar, teoretiker mot praktiker, dyslektiker mot...och därigenom försvåra en demokratisk förståelse; vi är alla lika i att vi är olika. Individuation, separation, för att kunna mötas på nytt och på nytt.

Det verkar vara ett hett ämne det här. Är det så i andra ämnen, att det är olika bedömningar om man är kille och tjej?

- Det är väl skillnad på killars och tjejers kroppsbyggnad (och det märks tydligast i idrottsämnet), men i så fall borde det vara olika kriterier också.
- Eller som Du sa att det borde utgå från personen. Någon har svårt att göra volter, det kanske inte behöver ha med kille- tjej att göra..
- Ja, det är ju lite taskigt om man inte kan göra en handvolt, men kanske hoppar jättelångt.
- Det är ju ingen ide att kämpa då om det ska falla på en sån liten grej.
- När jag blev mer kompis med läraren så höjdes mitt betyg. Fast jag tyckte inte alls att jag förtjänade det.

"Åt var och en efter ens behov" — den demokratiska mångfaldstanken verkar långt borta i kriterieförvirringen. Lobbying- verksamhet, mutor och smicker är inte demokratiskt, fast mänskligt? Är demokratin inte mänsklig?

Det är ju ett dilemma det här att även fast det finns klara kriterier så...

- Fast jag tycker inte de verkar klara!

Håller de flesta lärarna med om att det är ett knäppt system det här? (Frågan utgörs av en "dispyt" mellan intervjuarna)

- Min mamma håller med om att det är bra att inte utgå från ett medel i klassen (normalfördelningskurvan), men att det är alldeles för få steg. Det tror jag att nästan alla gör utom de som har hittat på det här.
- Alla skolor har så olika kriterier. Så att om jag t.ex. hade gått i X-skolan kanske jag hade fått mycket bättre betyg.
- Lärarna sätter väldigt höga krav här.

Orättvisekänsla att det är så stor skillnad mellan skolorna.

Är det bra med de här höga kraven? Sporrar det?

- Det beror nog på. Vi har en lärare som sa att jag tror ingen i den här klassen kommer att få MVG i det här ämnet. Vi som har VG, hur kul känns det? Vad har man att kämpa för då?

Sa hon vad som skulle krävas för att få MVG?

- Hon sa: "Man kan inte säga det just nu". Och sen hittade hon på någon bortförklaring att vi skulle skriva längre.

Eleverna genomsådar lärarnas okunskap om kriterierna. De ser att lärarna inte värdesätter kriterierna. Kanske är det så att lärarna instämmer i elevernas kritik, men de är inte i den positionen att de kan förmedla detta direkt och klart till eleverna utan försöker att hålla masken — vilket givetvis genomsådas. Detta är en aspekt av vad vi kallar för "Ramsnickeriproblemet". De som snickrat ihop verksamheten finns till stora delar utanför den. De som skall agera inom ramarna känner inte den tilltro till dem som borde finnas om verksamheten skall bli framgångsrik. Varken lärare eller elever är i detta fall snickare, utan endast reducerade till verktyg och råvaror.

Om Ni var lärare hur skulle Ni hantera den här situationen?

- Jag kanske skulle informera mer om vad jag vill att gränsen ska vara från G till MVG. Och sen om jag ser att någon verkligen försöker jobba då skulle jag uppmuntra den att fortsätta.
- *Tycker du inte att de uppmuntrar i tillräcklig grad?*
- De flesta gör inte det men det finns ju vissa som verkligen vill att man ska kämpa. Att om man gör det så blir man mer intresserad av det ämnet också.

Har de personliga samtal med Er då?

- Ja, ibland. "Fortsätt så här så kanske får du VG".
- Det är skillnad mellan lärare också. Alla säger om det har gått dåligt. De bra lärarna säger också när man har gjort bra saker. Och de mindre bra säger "Det här var inte bra". De bättre säger "Det här var inte bra, gör så här istället".
- Jag kan ju själv se att något inte är bra, men om läraren säger vad som jag har svårt med och visar hur jag kan göra. Då hjälper det mer.

De tycker att det är viktigt att läraren visar på framstegsvägar. Och att läraren tror på deras förmåga. Andra typer av betygssättning skulle kunna ta fasta på att hjälpa eleven att se sin egen lärprocess.

Om Ni får höra vad som Ni gör som är bra och vad som går framåt då inspirerar det Er?

- Man får bättre självförtroende.

Hur många av lärarna är det som gör på det här sättet?

- Det är ganska många.
- Sen finns det de lärarna som säger "Ni får göra som Ni vill, är Ni här så är det ju bra..."
- Jag reagerade över en sak jätte mycket. Vi har en kompis som har haft det lite svårt och läraren tyckte inte att det var någon ide att hon gick på lektionerna överhuvudtaget. Så kan inte en lärare säga. Då släcker man ju sugen på henne. De kunde ha kommit fram till någonting bra istället.

Hur kommer Era föräldrar in i skolarbetet?

(Två av eleverna har föräldrar som är lärare och berättar om det)

- Min mamma försöker tvinga mig att ta hjälp i skolarbetet av hennes fästman. Jag vill inte ha hjälp av honom.
- Det var pinsamt, min mamma kunde inte uttala franskan alls.

Hur mycket pratar de med Era lärare då?

- Min mamma har värsta kontakten med en lärare.
- En gång per termin talar mina föräldrar med mina lärare på utvecklingssamtalen.

Hur mycket kontakt tycker Ni att hem och skola ska ha?

- Inte för mycket.
- Man ska ha lite fritt.
- Det är för mycket kontroll ibland.
- Det är svårt att lära sig att ta ansvar om man inte får chansen. Alla säger "Du måste ta ansvar". Man kan ju inte få chansen om de talar om för en vad man ska göra.

Ordet "ansvar" kommer tillbaka. I början sa Ni att ansvar är viktigt att lära sig i skolan. Blir det för mycket kontakter, och föräldrar lägger sig i för mycket och lärare då blir det som att det är för lite ansvar?

- Ja, jag kan bli helt knasig när det är så där; "Låt mig va så får jag göra mitt". Så får väl jag ta det som händer sen.
- Men jag brukar alltid sköta mig själv så hon vet att hon inte behöver tjata.
- Men om jag gör fel då lär jag väl av det då.

Det är viktigt att få göra själv, och inte bara rätt utan även fel. Det är så man lär sig ta ansvar.

Tycker Ni att vi har pratat om det som är viktigt för Er i skolan?

- Jo
- Vi skulle kunna diskutera skolmaten i flera timmar (pratar på i några minuter om sina iakttagelser och upplevelser)

Är det sånt som Ni kan påverka?

- Det finns ett matråd.
- Eleverna är med och där bestäms vissa maträtter.

Du sa att SO- majjen, hade integritet. Vad menar Du med det?

- När han säger nåt så lyssnar man. De har en viss utstrålning vissa lärare som gör att man blir intresserad. Han är så energisk. Det verkar som om han *vill* lära ut. Han gör det inte bara för att få sin lön, utan han vill verkligen tillföra något till andra personer.
- Han går hit för att "Nu ska jag utbilda Sveriges framtid"
- Han är så djup när han pratar; han lägger grunden.
- Egentligen hade han kunnat få ett mycket bättre arbete än att vara lärare. Jag tycker det är skitbra att han är lärare.

En demokratisk förebild; Att vara tydlig med sin vilja, sin avsikt. Att sträva efter att inte köra dubbelspel. Att möjliggöra för människor att vara delaktiga i den egna viljan, lusten. Demokrati som "delad lust". Lättare då att få syn på "olusten"; det som måste rättas till och få det till en gemensam angelägenhet. Vara tillsammans för att skapa mer lust.

Intervjuarnas sammanfattning:

Härligt att eleverna i alla fall har *en* fantastisk lärare som kan göra de så glada i kunskap och lärande. Det är en fröjd att höra om hans undervisning. Metoderna visar på en mångfaldstanke och en lek lust som ser demokratisk ut. Organiserandet av klassråd och elevråd verkar också fungera till viss del. Studierektorn verkar ta ansvar för att formen fungerar och barnen verkar lita på henne: Tillit är en grund för dialog och demokrati.

Eleverna verkar förstående för att de inte alltid kan få sin vilja fram och ser en orsak i att "skolan inte har råd". Förståelse är bra men viktigt att hålla koll på "gränsen"; helig vrede och sorg behövs i "det demokratiska", förståelsen kan ibland hindra handlandet. Viktigt att inte fostra barnen till att *bara* sitta stilla och förstå olika perspektiv.

Betygen är ett sorgbarn även i denna skola. Som eleverna beskriver dem är de knappast ett stöd och ett verktyg för att skapa en god lärmiljö. En av eleverna efterlyste ju någon sorts kontrollant, gräns, betyg på undervisningssituationerna. Här finns en början till ett mer demokratiskt betygssystem: Förståelsen av att det finns en uppgift och en lärande process som måste värderas, inte bara individer som skall betygsättas. Skyddet skulle kunna bestå i att man ser uppgiften som gemensam och att det handlar om ett tolkande i dialog, demokratisk dialog, om dess art och betydelse: "Vad är viktig kunskap nu och i morgon? Vad förväntar vi oss av varandra (etiskt, moraliskt)? Hur ska vi ha vårt samarbete? Vad kan vi välja själva (att lära oss), vad har andra bestämt?".

Den här intervjun har gjorts i en liten grupp av sannolikt väl motiverade elever. Intrycket är dock att de är språkrör åtminstone för sin klass. Grunddragen från de tidigare intervjuerna kvarstår. Deras tal vittnar om att de fortfarande upplever sig som "ovuxna" eller obehöriga. Deras inflytande i det större läroperspektivet saknas. Vad vi här möter är dock en grupp som rätt så tydligt ser sig själva och skolan i ett sammanhang där mycket är begripligt men komplicerat. Deras inflytande ligger i den konkreta lärsituationen, liksom lärarnas.

Frihand

I denna elevgrupps berättelser andas optimism och arbetsglädje och framtidstro. Kritik mot betygshets finns men riktar sig inte mot den egna skolan som verkar uppskattas. Goda kontakter med lärare... Självständighet och medbestämmande sätts högt liksom ansvar för sig själv och andra.

"Är ni maktlösa?"
"Nej, vi har fått en lärare att gråta!"

-intervju 4, konvergent

Skola 8 är en medelstor landsortsskola med medelbetyg. Skolan har få invandrare, 7%.

Mottagandet på skolan var till en början lite oorganiserat, men efter en stund engagerade sig flera lärare och rektorn i arrangemangen kring vår intervju. Samtalet i gruppen var jämt fördelat, förutom att en pojke var tystlåten. Gruppen verkade representativ. Att vara duktig i skolan verkade vidare vara något som värderades positivt i gruppen.

Den här gruppen berättar åtskilligt om det sociala lärandet som hela tiden sker. Dels beskriver de väl det komplicerade samspel som utvecklas i skolan, dels hur de utvecklas som människor. Lär sig tala och "vara", De uppskattar detta, värderar det till och med högre än formalkunskaperna. Men om detta "lärande" talar man inte, möjligen på sex och samlevnad:

"Det borde finnas ämnen om sociala saker. Vissa tänker inte automatiskt om hur andra känner och tänker. Man borde prata om det. Gör man inte det? Nej. Kanske någon gång på sex och samlevnad."

Var får eleverna hjälp med att finna ett språk, mening och förklaring till allt det inflytelserika sociala liv de är med om. Deras berättelser är fyllda av exempel, detaljer och insikter om allt som frustrerar dem men några verktyg eller aha-upplevelser om hur man kan hantera dem, få makt och inflytande hittar vi inte. Niornas insikter har formerats men deras självuppfattning om sin roll i skolan är i stort oförändrad från femmornas.

Vad vill ni lära er?

"Mycket. Det är långt innan man kan få jobb. Nu när man slutar ska man börja om igen. Man blir minst igen. Man kan ju ta sabbatsår. Gud va skönt. Fast jag tror att det skulle bli tråkigt. Man skulle bli isolerad."

Gruppen talar mycket om det långa avståndet mellan lärare och elever. Eleverna verkade dock haft några goda erfarenheter av lärare som vi uppfattade låg till grund för deras uppfattningar och resonemang kring hur relationen mellan elever och lärare borde se ut. Eleverna för vidare resonemang kring lärarnas arbetsmiljö på ett intressant sätt och tycks ha klart för sig vari bristerna ligger. Man nämner bland annat konkurrensen och det ojämna ansvarstagandet mellan lärarna. Man verkar se kollegiet som en splittrad grupp genomsyrad av en negativ atmosfär.

"Men det är nått sjukt för de andra niorna får lära sig helt annorlunda och det är orättvisa betyg mellan. De tävlar mellan arbetslagen. Samarbetet mellan lärarna finns inte. De tävlar."

Vidare är det slående i denna intervju att eleverna uttrycker en maktlöshet gentemot lärarna, samtidigt som de upplever lärarna som svaga och rädda, något som ytligt sätt förefaller paradoxalt. Eleverna verkar se sig själva som potentiellt handlingskraftiga och

initiativrika; de identifierar sig som duktiga elever, samtidigt som de berättar om sina lärare som bottenskräpet:

"Alla lärare borde bytas ut. Lärare borde ha högre status, då skulle det bli bättre lärare. Det skulle vara annorlunda om lärarna var bättre. Det här är en sopstation för lärare. De (lärarna) tycker att bra elever inte behöver bra lärare."

Det är naturligtvis inte en paradox i egentlig mening eftersom lärarna har makten, en makt som inte blir mindre, eller lättare att använda sig av om makthavaren upplevs som svag och rädd. Diskussionen i citatet som följer började med kommunikation och sen ställer intervjuaren frågan; "Ar det en dialog?"

"Med vissa. Inte med alla. Med X är det inte det. Hon är en diktator. Och med Y för hon vill bara att man ska sitta still, nicka och se söt ut".

Man berättar en hel del om relationen till andra ungdomar utanför skolan, om elever med invandrarbakgrund som man är rädd för och där också lärarna i deras ögon visar sin rädsla:

Är det mycket bråk?

"Inte här. Det är folk utifrån som kommer hit. Hur hanterar man det i skolan? De ringer polisen. Lärarna går och gömmer sig. (Fniss) Några av lärarna går ju fram. Det är alltid samma som går fram. De får ju aldrig fast dem. De (som kommer och bråkar) kan göra vad som helst."

Skolan tycks brista i, eller sakna, förmåga att införliva och införlivas av det omgivande samhället. Eleverna talar om att det är olika världar. De uppfattar att skolan snarare än att ta tillfället i akt att genom sin unika kontakt med ett flertal samhällsmedborgare, forma samhället; något som skolan skulle kunna hantera som ett privilegium, i stället med ett Hobbsperspektiv drar sig undan detta ansvar för att i stället skydda sin egen- dom, sin privata sfär. Till sist; på den raka frågan "*Är ni maktlösa?*", får vi svaret: "*Nej inte mot alla. Vi har fått en lärare att gråta*".

Frihand

Här skriver de om kamratskap mellan elever och mellan elever och lärare, respekt för olikhet, att bli sedd och förstådd. Det finns både negativa och positiva erfarenheter. Övergrepp och maktlöshet skildras både i subtila former – en flicka som inte fick bocka- ar av lärarinnan för stavfel men skäll av mormor, en pojke som inte kommer överens med en lärare och får dåliga betyg och mer drastiska exempel, t ex flickan som fick ett kvastskäft i huvudet av slöjdläraren.

**"Det verkar nästan så som att alla vuxna försöker hålla undan för oss
hur vi kan ändra på saker"**

-intervju 5, konvergent

Skola 5 är en medelstor innerstadsskola med elever i både år 5 och i år 9. Skolan har något över medel i betyg och stor invandratäthet (var fjärde elev).

Intervjun gjordes utanför skolan, i ett fint konferensrum i centrum. Alla elever, 10 st. kom (5 flickor och 5 pojkar). De hittade själva en reserv för den som var sjuk. De gick i olika klasser.

Det var en vänlig grupp som anpassade sig till situationen. Det var inget negativt berättande om själva skolan. Gruppen utgjordes av starka individer med förmåga att presentera vad de tänkte och med förmåga att göra sig förstådda.

Gruppen talar mycket om anpassning. De anpassar sig till olika lärare och elevrollen. De gav exempel på både bra och dåliga lärare. De talade mycket om bristen på inflytande; inget fungerande elevråd, omöjligt att påverka betygssystemet och en djup oklarhet om för vad och för vem man lär sig.

Vart går ni nu någonstans när ni har så mycket åsikter?

"Man håller det inom sig...ingen skulle bry sig om. Man vet inte var man ska gå, där man lyssnar...Elevrådet gör inte ett skit. Det verkar nästan så att alla vuxna försöker hålla undan för oss hur vi kan ändra på saker."

Eleverna hade en längtan till att förstå praktiskt, hur man ska använda sig av den kunskap man får i skolan ute i samhället.

"Hur skulle man kunna lära sig det i skolan?"

- Att man får reda på vad man ska använda det till. Nu är det så att man lär sig, gör ett prov får betyg...för att få bra betyg, inte för att jag tycker att det är intressant och jag vill lära mig, att jag har någon användning för. Det är en väldigt betygsinriktad skola. Det skulle vara bra att kunna få gå ut i arbetsmarknaden.
- Att få använda våra kunskaper i praktiken. Att få sätta det i ett sammanhang.
- Det känns mer meningsfullt att du får ett problem att lösa än att det står $4 + 15$...Sen borde inte alla ämne vara lika viktiga för alla. För du vet att t.ex det här kommer jag inte ha användning för i framtiden.
- Lärarna säger det rakt ut att det är för betyget man gör vissa saker.

Eleverna verkade dock inte särskilt bekymrade över att de inte hade makt. Kan detta hänga ihop med att de hade förmåga att berätta om sina åsikter och tankar? Finns det i skolan, eller är skolan ett vattenhål för dem som kan säga vad de tänker och tycker och därför kan hantera maktlösheten?

Eleverna menar att inflytande och ansvar lär man sig genom att praktiskt utöva ansvar i planerade och överblickbara situationer. En elev lyckas i en kort, genial sentens beskriva vad inflytande i lärandet handlar om:

"Tala om för mig varför jag ska veta, vad jag kan ha för nytta av det och ge mig inflytande så jag kan bestämma litet hur jag skall lära mig det."

Meningen sägs dock i ett sammanhang av vilket framgår att detta inflytande i hög grad lyser med sin frånvaro. Eleverna beskriver inte relationerna i demokratitermer. De uppfattar det som att lärarna har makten i en hierarkisk struktur. "De har egentligen ansvar för hela våra liv", Det är också hierarkiskt inom lärargruppen, t.ex "de får inte snacka skit om sin chef". De berättar åtskilligt om "vi och dom" präglade relationsmönster:

- Det är väldigt mycket lärarna mot eleverna. Det är inget krig som pågår, lärarna skulle vara mer kompisar med eleverna, vara i samma plan, skulle de ha lättare att lära ut t.ex. ansvar.
- Unga lärare bra de kommer närmare eleverna.
- Det finns lärare som jobbat länge och som lär ut bra.
- Idealet skulle vara en 20 årig som är välutbildad. Men det går inte.
- Om de precis har gått i skolan då vet de vad som är jobbigt och vad det är man vill ha tyngdpunkten på.
- De har inte glömt bort.

Man längtar efter ett kamratskap med lärarna som ger lärarna en förståelse för elevernas situation, att unga lärare har elevernas syn. Samtidigt finns det vetskap bland eleverna att de själv saknar respekt för unga lärare, "*nya lärare saknar auktoritet*". Idealiskt vore att "*lärarna ska ha kontroll men ändå vara lite friare*". Ordet respekt har olika betydelse, dels att bry sig och dels att utöva makt.

Ansvarstagande är en viktig värdering i deras moraluppfattning som eleverna tycker att skolan lär dem och bör lära dem. Gruppen verkar ganska enig om att man ska lära sig det genom praktisk utövning av att ta ansvar. Till exempel genom läxor. Ansvarstagandet måste ske gradvis. I ordet ansvar lägger de in andra demokratiska moraluppfattningar t.ex. frihet. Men skolan är ett tvång (ofrivilligt) och man kan inte ta genuint ansvar under tvång. Implicerat i att ta ansvar är att vara oberoende. Ansvar tar man i frihet, när man är oberoende kan man påverka:

"Jag tycker det (ansvaret) är påtvingat. Egentligen det enda riktiga ansvar som du kan ta är i frihet och det får man inte genom tvång. Att ta ansvar för sina handlingar. Skulle ni vilja ha annat ansvar? Skulle ansvar se ut på annat sätt? Jag tror att man skulle vilja veta att det är för min skull, att jag ska känna att jag har nytta av det jag gör. Jag gör inte det. Som t.ex. matteläxa. Potenser...det kommer jag inte ha någon användning för när jag blir äldre. Det känns väldigt onödigt. Därför gör jag det bara för att min lärare ska sätta bra betyg inte för mig själv."

Ett intryck av dessa elever är att de saknar en makt och ett inflytande som de ser att de kunde ha och borde ha men det förefaller som att de hanterar det på ett hyfsat sätt. De efterlyser ett bättre samarbetsklimat med de vuxna på skolan, men när de har diskuterat en stund säger någon: "*Vi har faktiskt himla bra lärare*".

Det verkar som att de trots allt trivs ganska bra i skolan, de har många åsikter om hur det borde vara, men de verkar känna att det de pratar om är en sorts idealbild av skolan. Deras egen skola når inte upp till denna idealbild, men det gör å andra sidan inte de flesta andra skolor heller. Sammantaget speglar de en skola som inte ger mycket utrymme för elevernas åsikter, vissa lärare verkar lyssna på dem men deras totala inflytande verkar vara litet. Kamraternas vikt pratas det inte mycket om, men de skriver om den.

Ansvar är den värdering som starkast betonas i denna intervju. Det borde vara skolans viktigaste uppgift att "*lära ut ansvar*". Men ansvar kanske inte är något som kan läras

utan något som kan erfaras och praktiseras under vissa villkor. Eleverna berättar om motsättningen mellan att ta ansvar för vad man själv vill lära och ta ansvar för att fullgöra lärarens uppgifter och vara dem till lags. I detta svåra dilemma befinner sig ständigt eleven; lära eller lyda! (Och kanske också då lära?). Men ansvar är inte ensidigt. För att man själv skall kunna ta ansvar måste lärare ta ansvar. Deras bild är att många lärare tröttnar på, eller orkar inte ta ansvar bl. a. p.g.a. elevens bristande ansvar. Hur hålls det ömsesidiga ansvaret vid liv?

Ett uppenbart hinder är i alla fall att man inte vet vad som "gäller", inte ens ifråga om betyg och något elevråd finns inte att vända sig till. Det faktum att betygssystemet inte tycks vara förankrat vare sig hos elever eller lärare innebär ju i praktiken att det t.o.m. blir svårt att "presteras" sig genom skolan. Skall man få MVG måste man vara som en elev uttrycker det *"ett barn som använder sin hjärna till 100%"*. Detta är knappast en mall som någon inlärningspsykologi skulle vilja rekommendera. Eller som en annan elev uttrycker det. *"Det man kan för dagen syns på betygen men det man kan resten av livet syns inte på betygen"*.

Avslutningsvis citerar vi detta stycke:

Vad är det mer ni tror skolan vill lära er?

"Kunskap. Då kommer vi tillbaks till makt. Lärarna säger att kunskap är makt. Då får du respekt. Får du en bra utbildning då kan du få respekt i framtiden också. Sjuksköterskor har en jätte bra utbildning, de har man ingen respekt för. Man ska inte få för att man är välutbildad. Du respekterar folk för den position den har."

Dessa, som så många andra nior vi mött är smått genialiska i sitt sätt att uppfatta och uttrycka sig. De ser igenom retoriken. De vet att kunskap är inte makt, fast de varje dag tröstas med detta. De vet att det handlar om position, om rollen som ger makt i vars utövning kunskapen nyttjas. Detta och mycket annat har de lärt sig, men någon position har de inte!

Frihand

Här är huvudtemat makt och maktlöshet. Berättelserna spänner över hela fältet mellan delaktighet, självkänsla och självständighet kontra otrygghet, maktlöshet och ensamhet.

En elev skriver om glädjen i en kamrats goda prestation. En annan om glädjen i ett projektarbete där många ämnen kom in i arbetet, som dessutom gjordes av många elever tillsammans. Glädjen i att dela ett intresse som man utövar tillsammans kommer tillbaka hos flera.

Utsattheten förekommer i många av berättelserna, därför blir lyckan desto större när det finns något att glädjas åt. Starka känslor är vanligt genomgående. 'Tvångskänslan att hela tiden inte ha ett förtroende från läraren att man kan klara av saker och att man ständigt måste göra som läraren säger, både när och hur (maktlöshet).

Våld mellan elever, ett slagsmål som slutade med att en oskyldig blev svårt blödande. Saknaden av kamraterna som man mister när man slutar skolan. En annan elev skriver om status. Allt i skolan handlar om status. Osäkerheten det ger om man försöker vara "rätt" i betydelsen sig själv. Att inte veta om man kan prata med någon eller ej, ty denna någon kan ju vara en "tönt". En annan elev skriver om en lärare som förvandlade elevens favoritämne till det mest avskydda.

Den enorma nervositeten över att börja i en ny skola förekommer i flera berättelser.

En elev berättar om en händelse som handlade om att hon trodde att hon glömt läxan. Förtvivlan blev oerhörd men hon hittade läxan och klarade den. Hon analyserar själv situationen som att det tydde på att hon redan då, på lågstadiet, kände ett stort ansvar gentemot både skolan och sig själv. *"Det ansvaret är något som skolan måste lära sig att ta vara på, och använda sig av"*.

"Man går efter klockan. Man sitter i ett rum med var sitt bord framför sig på en stol, också finns det ett större bord längst fram. Där sitter läraren "

Intervju 6, divergent.

Skola 13 är en relativt stor mellan- och högstadieskola Landsbygd. Betyg 3,4. Ganska få invandrare, 12 %.

Det finns ett genomgående drag hos eleverna i alla nior som är svårt att få fram och förmedla i citerad text. Det handlar om en blandning av uppkäftighet, arrogans, briljans å ena sidan med en slags uppgivenhet, utanförskap och passivitet. Man märker också ofta en sorts inkongruens mellan närmast motsatta värderingar, ett något svart-vitt tänkande där de utan svårighet kastar sig fram mellan olika ståndpunkter ev. typen "*skolan är hemsk, men det är bra att ha skolplikt*". Ur detta känsloläge tecknar de en bild av livet i skolan som ständigt växlar mellan träffsäker verklighetsbeskrivning och skicklig karikatyr. Är det en besk kritik de levererar utifrån alla de "demokratiska värderingar" de införlivat eller demonstrerar de sin styrka eller vanmakt? Kanske både och? I det följande, relativt långa citatutdraget framträder detta klart tydligt.

Vad är skola?

- Betong klump. Man lär sig saker där.

Lär sig saker?

- Också är det lärare.

Vad är det?

- Sådana som tror att de kan mer än andra.

Hur är det att gå i skolan?

- Första dagen efter lovet är det kul.
- Ja, också sista dagen innan lovet. Resten är lite halvsegt.

Hur då halvsegt?

- Det är tråkigt, långtråkigt.
- Lärarna mal hela lektionen.
- Knäppa lärare.
- Det är inte så kul med böcker från ett annat sekel. Där det står att Stockholm har 1000 invånare.

Är det alltid tråkigt

- Nej!

Vad är det som inte är tråkigt?

- Träffa människor.
- Lunchrasterna är tråkiga.

Var träffar man människor i skolan.

- På raster.

Vad är raster?

- Det är det man har mellan lektionerna. Man vilar hjärnan.

Vad är en lektion då?

"Då vilar man också hjärnan. Det är en tid då man försöker lära sig saker. Man går efter klockan. Man sitter i ett rum med var sitt bord framför sig på en stol, också finns det ett större bord längst fram. Där sitter läraren. Det är nog mest för att inge respekt som den har störst bord. Så pratar man om ett speciellt ämne, t.ex. geografi, då pratar man om land och grejer. Då sitter man där och lyssnar, antecknar och lär sig."

Lär sig, hur gör man då?

- Man får in de där grejerna i hjärnan.
- Man lyssnar på vad de säger, skriver ner, läser böcker.
- Tränar.
- Man snappar upp information om saker.

Vi får höra om vad andra gör men vad gör egentligen ni?

- Vi lär oss saker.
- Vi utbildar oss för framtiden.
- Vi sitter på hårda trästolar som man får ont i ryggen av. Ja jåkligt ont i ryggen.

Vad gör man då?

- Man ställer sig upp.

Och så läser man i böcker också hör man på vad läraren säger. Gör alla det?

- Nej ! Inte han.

Vad gör alla då?

- De har freestyle.
- Det är upp till en själv vad man ska göra.
- Vissa bryr sig inte. Man får se till att lära sig själv vad man vill och lyssnar man inte så...

Vad händer då?

- Man lär sig inget.
- Då får man inga betyg.

Hur vet man vad man skulle ha lärt sig?

- Det säger läraren. Det som står i boken, säger han sid. 110-115 så förstår man att man ska kunna det.

Är det alltid läraren som bestämmer?

- Ja.
- Nej. Läraren låtsas att vi får bestämma lite grann - vad vill ni göra idag? - men alla förslag blir - Nej ! De säger att vi får bestämma av ett antal förslag. Elevdemokratiskt är det. Sen ställer de ledande frågor så att vi ska svara som de vill. Också gör man som de vill i alla fall. Man gör det för att man måste.

Är vilja att lära sig viktig att ha?

- Ja, den är viktig. Alla vill ju lära sig men alla orkar ju inte sitta där och "tröka" liksom.
- Man orkar inte för det är så tråkigt. Lärarna offrar sig inte för att göra lektionerna roliga.
- De kan komma till lektionen - vad ska vi göra idag, hm, vi kanske kan läsa det här, hm. De lägger inte upp lektionerna, bryr sig inte, läser direkt ur boken. De engagerar sig inte. Då kan man lika gärna få läxa när de bara läser i boken.

Spelar alltså skolans storlek någon roll?

- Ju större skola desto fler elever.
- Det kan vara en bra skola även om det är många elever.
- Undrar om en stor skola har råd att sköta om alla elever? Så att alla bryr sig. Nu ska vi måla om den här väggen – snorgult. Vi tar någon färg.

Varför är ni i skolan?

- Man måste ju lära sig.
- Det står i lagen att man måste.

Varför har man skolplikt?

- Annars hade Sverige inte kommit så långt i utvecklingen, då hade vi blivit bankrutt.

Är det bra med skolplikt?

- Ja!! Men det hade kunnat vara det varannan vecka.
- Man lär sig ju lite.

Ur fokus:

Om kompisar:

- Det är därför man går dit.
- Om man inte har kompisar kan man inte lära sig.
- Man lär sig med hjälp av varandra.
- Man är sällan ensam – det är ibland störande.
- Kompisar är kul.

Tråkigt:

- Enformigt.
- Miljön gör det tråkigt.
- Dålig ekonomi.
- Lärarna har dålig smak när det gäller färger på väggarna! De skulle kunna fråga eleverna hur de vill att deras skola ska se ut men det gör de inte,. De går bara och klagar på att eleverna klottrar och håller på. Att det är det som förstör miljön. Om de frågade eleverna hur vi ville ha skolan så är det klart att vi inte skulle klottra. Om vi tycker att det är fint vill vi inte förstöra.

Varför tillfrågas de inte?

- De har inte pengar till att göra det.
- Lärarna orkar inte.

Är det så att lärarna inte själva tycker att det är viktigt och därför inte frågar er?

- Ja. De kanske tycker att det tar för mycket tid från oss. De kanske inte fattar riktigt att det har med miljön att göra att vi inte tycker att det är kul i skolan. Eleverna kan väl få hjälpa till.

Tråkigt har alltså mest med tråkig miljö att göra?

- Nej inte bara. Tråkiga lektioner.
- En rolig lektion är när man gör något.
- Gamla böcker (fula o inaktuella) med svåra ord. Man förstår aldrig orden

Instängt:

- Sitta i klassrummet hela tiden
- Vill ut och ta reda på saker.
- Lärare tänker inte själva, de är själva upplärda till tråkighet.

Försöker ni göra något åt det? Ni gillar inte när lärare inte är förberedda och säger samtidigt att ni inte får vara med och bestämma?

- Vi vet inte vad man skulle göra istället.
- Lyssnar ibland till elevers idéer men då finns inte tid eller pengar.
- Klassråd – det är meningen att eleverna ska kunna ta upp olika saker men det blir bara en massa tjafs. Förut hade vi "elevdemokratiska grupper" men de är numera nedlagda. De funkade inte.
- Grupparbete är skoj men inte så lärorikt. Man blir störd av andra. Man blir störd och sen stör man själv.

Trött:

- Tråkiga klassrum och lärarna är enformiga, då blir man rastlös.

De flesta temata i den verklighetsbeskrivning vi får har redan kommenterats i de föregående intervjuerna och vi låter därför denna sista grupp av år nios elever få framträda utan ytterligare kommentarer.

Frihand

I böckerna möter vi en påfallande positiv skara ungdomar — t o m skolmaten får beröm. Ingen berättar om vad som händer i klassrummet eller om lärare. Man skriver om lycka i förhållande till kompisar, förälskelser, kärlek och smärta, om kontakter med äldre elever som höjt självkänslan. Några beskriver utflykter som brutit strukturen som klassresa eller utflykt till fjärrilshuset. Några berör också stress inför framtiden och vad det ska bli av dem.

År 9, Sammanfattning

**"Det är vi som bestämmer vad vi vill lära oss,
men det är inte vi som bestämmer!"**

Allmänt

I intervjuerna har vi mött och lyssnat på niorna, avgångselever från den obligatoriska skolan. Nu har de genomgått skolan, skall ha lärt sig det de behöver för det framtidsliv de talade om redan i femman. Man skulle kunna förvänta sig att möta upplevelser om uppbrott, mognad och förståelse för den läroprocess som man varit med om. Men uttrycken för detta är få. De berättar snarare att de är på väg; på vägen från ett (skol) stadium till ett annat. Inte från en slags livssituation (som skolpliktig elev) till fritt väljande individ med det tunga ansvaret att nu äntligen välja väg för framtiden. Alla andra alternativ förutom gymnasiet — att ta sabbatsår, göra något annat verkar närmast absurt och otänkbart. Ett ofta uttryckt skäl är att då skulle man ju förlora kompisarna! Man skall fortsätta i skolan på något program man kommer in på.

En dramatisk förändring är dock den komplexitet i skolerfarenheten som eleverna förmedlar. Det är mycket de ser, förstår och förmedlar. De har lärt åtskilligt om villkoren i det sociala liv som skolan skapar — om kampen för tillvaron i ett socialt system. Men dessa insikter och lärdomar har knappast på något tydligt sätt lett till att de tar skolan i besittning, tar den till sig, gör den till sin egen. Avståndstagandet är åtminstone i intervjusituationen mera påfallande och återkommande. De går i en skola på vilken de oftast sätter betyget IG. Ljusglimtarna finns där dock i flertalet intervjuer och de är av närmast identiskt slag: glädjen när de har (turen) att hitta en lärare som är besjälad av sitt ämne och samtidigt en djupt personlig och engagerad människa — en som ser dem när de skolkar eller tröttnar och en som tycks mera värdera dem för vad de är än vad de presterar. Men även om deras berättelser ofta vittnar om insikter att också "den gode läraren" blir så god just genom att de själva visar respekt och hänsyn, så tycks man inte kunna styra eller påverka dessa respektlöshetsprocesser man så ofta talar om. Man har tur eller (ofta) otur, d.v.s. maktlös!

Också i nian möter vi mycket irritation kring skolornas miljö, men inte så tydligt som i femman. Bristen på inflytande fokuseras här oftast på lärsituationen i alla dess aspekter. Det är inte de stora frågorna man vill få inflytande över - undervisningens övergripande styrsystem, skolledning, läroplanen etc. tycks man ta för givet att man inte ens har med att göra - utan det är påverkan, inflytande i stunden som sällan eller aldrig tillgodoses. Längre sträcker sig alltså inte aspirationen på medbestämmande. Ett fördjupat elevrådsarbete som skapade en demokratisk dialog mellan elever och de andra aktörerna nämns inte överhuvudtaget. Uttryckt med ett negativt ordval kan man konstatera att eleverna gnäller, skäller och kverulerar över att avståndet är så stort mellan ord och handling, höra och göra, men i det stora hela tycks de ha fogat sig. Inte ens när det gäller betygssystemet kan man spåra att man ens överväger att säga "nej eller stopp — så här kan vi inte ha det!"

Monotoni, ångest och förvirring är tre ord som väl betecknar många av berättelserna. Det är likadant och enformigt hela tiden, år efter år. Å andra sidan händer så mycket i

denna gruppvärld som man är rädd för och inte bestämmer över, liksom tunga prestationskrav; man klarar sig igenom veckan tack vare helgerna men på söndagen har man ångest! Förvirringen är stor. Hur blir det, hur skall det gå?

Vad har då niorna för upplevelse av skolan? De är inte i den positionen att de kan påverka sin situation på avgörande viktiga punkter. Skolvärlden är en värld där maktens väsentliga delar ligger någon annanstans än hos dem. De förmedlar en vilja till att få en undervisning byggd på variation och med ett innehåll som kan kopplas till deras verklighet. Den verkligheten är inte resten av skolans verklighet. Och det verkar de ibland vara medvetna om, ibland inte. Niorna förmedlar en känsla av vilshenhet och att de därmed söker efter något som kan bringa lite klarhet hos dem. Sitter man i ett mörkt okänt rum vill man gärna ha batterier i sin ficklampa. Det verkar som att många av dem inte ens har en ficklampa. Då måste de ta till andra medel för att ta sig fram i en värld de inte hittar i, där de inte vet vilka koder som gäller. De medel de då tar till accepteras inte alltid av vuxenvärlden. Ibland har de tur och råkar hitta ett sätt som faktiskt för dem framåt åt någorlunda rätt håll, men det betyder inte att de är medvetna om varför eller ens hur de bar sig åt. Därmed är vi framme vid begreppet "Maktlöshet" och dess konsekvenser. Maktlösheten föder utsattheten. En maktlös människa är utsatt, rädd för att göra bort sig. Många av niornas egna skriftliga berättelser handlar just om utsattheten, både i relation till lärare och till skolkamraterna. De vill bli accepterade för den de är, ej för vad de gör. Se mig. De ropar efter förståelse, efter någon som kan se att de faktiskt är något mer än bara en inlärningsmaskin som inhämtar skolfakta. Deras värld innehåller så mycket mer som både ligger utanför och innanför skolan och en hel del av det de tycker är viktigt är inte viktigt i skolans värld. Deras tid i skolan består inte bara av lektionstid utan den innehåller raster på skolgården och raster inomhus, cafeteria, matsalen och korridorerna där så mycket kan hända som oroar. I deras värld är således lektionstiden endast en liten del, som inte är så betydelsefull. Sammantaget skapar detta en situation där de kan uppfatta sin skolgång som att de är där för något oprecist i bakgrunden som bestämt att så måste det vara, eller alternativt för lärarens skull. En elev från en nia sammanfattade sin uppfattning av skolsystemet på följande vis: *"Man måste vara självisk för att gå i skolan, man klarar sig bättre då"*.

Ur värderingssynpunkt kan vi tydligt konstatera att niorna i allmänhet uttrycker och omfattar det mesta vi kan lägga in i ordet demokrativärderingar. Rättvisa, hänsyn, respekt, inflytande, solidaritet är måttstockar med vilka de mäter kamrater, lärare, skola och sig själva. Men mätt med detta mått blir det svårt att godkänna skolan. Frågan är vad glappet mellan värde och verklighet i sin tur skapar för värderingar. Till detta skall vi återkomma.

Medborgarperspektivet

Niorna är fullvuxna människor, snart fria från skolplikt men ännu ej röstberättigade medborgare. De har nu genomgått skolan, den skola som en gång kallades "realskolan". I intervjuerna möter vi mycket litet av uttryck för ökad makt, myndighet och kunnighet. Ansvar och motivation är närmast totalt begränsat till barnets försök att svara upp mot vuxnas krav och uppgifter. Men i flera intervjuer beskriver man konflikten mellan att lära det man själv vill och behöver och att lyda, följa och prestera för att få betyg. I sin upplevelse är man fortfarande långt ifrån framtiden – den framtid man går i skolan för att kunna bemästra.

Lärperspektivet

I ett nötskal berättar niorna att man pluggar för man måste och följer då en läroplan, ett schema som uppfattas som godtyckligt och svåröverblickbart, att det inte finns ett samarbete eller samverkan i lärandet, att man betygsätts efter kriterier som är godtyckliga, att skolan är isolerad från omvärlden, att praktisk tillämpbar kunskap är en bristvara och att lärandet endast i undantag är oförblommerat roligt och stimulerande.

I många berättelser framträder starka önsknings om en typ av lärande som vi här något oprecist kallar "samlevnadskunskap". Det handlar om att lära sig tala och uppträda, få hjälp att uttrycka sig, hantera rädsla för att göra bort sig eller stå emot gruppträck. Kort sagt just sådan kunskap man behöver för att klara sig i ett liv som t ex det skolan som livskultur bjuder. Man erfar s a s kulturen, kan uttrycka dess svårigheter, men man får inte kunskapshjälp att hantera den. Hur mycket skulle inte kunna läras om det sociala livets väsentliga elementa om lärandet i skolan tog sin utgångspunkt i öppet lärande om det som händer "här och nu".

Varför inte lyssna på niorna själva en gång till. Så här talar de om lärandet:

Vad vill ni lära er i skolan?

- Det nödvändigaste.
- Det man tycker intressant, det man tycker är roligast skulle man lära sig mer av.
- Det borde vara mer väljande redan här på högstadiet.
- Jag tycker ändå det viktigaste är väl inte vad man lär sig på lektionerna, för nu har jag kommit så långt och vi kommer lära oss mer och mer, men det viktigaste är att man förstår att man lär sig för sin egen skull.

Hur skulle man kunna lära sig det i skolan?

- Att man får reda på vad man ska använda det till.
- Nu är det så att man lär sig, gör ett prov får betyg...för att få bra betyg, inte för att jag tycker att det är intressant och jag vill lära mig, att jag har någon användning för. Det är väldigt betygsinriktat i skolan.
- Det skulle vara bra att kunna få gå ut i arbetsmarknaden.
- Att få använda våra kunskaper i praktiken.
- Att få sätta det i ett sammanhang.
- Det känns mer meningsfullt att du får ett problem att lösa än att det står 4 + 15...
- Sen borde inte alla ämnen vara lika viktiga för alla. För du vet att t.ex. det här kommer jag inte ha användning för i framtiden.
- Lärarna säger det rakt ut att det är för betyget man gör vissa saker.

Demokratiperspektivet

I en mening är våra sista årselever i den obligatoriska skolan klart medvetna om demokratiska värderingar och "åberopar" dem ständigt då de beskriver sin verklighet. De är också djupt förankrade i dem när vi läser deras personliga berättelser. Men frågan är om dessa värderingar också praktiseras i deras handlingar. Att när det gäller stå för sin åsikt, lyssna efter andras, söka utvägar och kompromisser, kräva att göra sig hörd och vara med att bestämma på allvar så framträder en annan bild. I praktiken följer man med, eller trotsar, lär sig kompromissa mellan övertygelser och behovet att smälta in. Vi möter inte rösterna från övertygade demokrater utan från anpassningskonstnärer som ganska väl kamouflerar sin anpassning bakom fasader av att vara duktiga, trotsiga eller föraktfulla.

Kapitel 4: Gymnasieskolan, år 3

"Går till gymnasiet för man måste"

-intervju 1, SP, divergent

Skola 9 är ett stort innerstadsgymnasium med ganska många invandrare.

Den allra mest övergripande känsla som erfors under intervjun och vid avlyssnandet av banden är att de förmedlar en känsla av uppgivenhet och tappad tro på vuxenvärldens sätt att ordna saker och ting.

Hur är det att gå i den här skolan?

"Stökigt. Många kulturer gör att det är lätt att hitta sin egen grupp, vilka man tillhör. Kan bli konflikt, inga fysiska, sällan bråk man pratar skit. Dålig respekt mellan lärare och elev, det blir dålig stämning. Vissa lärare vill inte ta till sig andra religioner så då får eleverna dålig respekt för lärarna. Det satsas för lite på eleverna, allting är trasigt. Låg nivå, mina barn skulle aldrig få gå hit. Det finns inget alternativ för de som ej passar in. Inte bara förstörelse, mycket är slitet och gammalt. Inget uppehållsrum, biblioteket är stängt på lunchen. Förstör för att ge igen, folk sitter och hänger och förstör under tiden. Dålig akustik, det blir livligt, hög ljudnivå. För många omotiverade elever. Det är också beroende på lärarna, ingen rolig undervisning...Lärarna vill inte se problemen, de tar inget ansvar, man ser inga lärare gå förbi där nåt händer, de tar ju bakvägen in till skolan så de slipper se den...

Det är grått, trist, nedkladdat, trasigt, men det är mysigt i lärarrummet, en oas. Ett klassrum är nymöblerat. Saker håller inte så länge här p.g.a. vilka elever som går här, alla bryr sig inte. Om lärarna skulle vistas mera i ljushallen skulle dom få insikt om hur det är att vara elev här. Det är inte så kul att träffa lärarna bara på lektionerna. Det är våran arbetsplats också. Sofforna där nere kanske förstörs direkt men inte i klassrummen. Lärarna borde kolla vilka som förstör."

I en intervju med en femma var det en elev som förmedlade att hon såg på vuxna som bra" ordnare, några som ställer saker och ting till rätta. De är att lita på". Detta är som bortblåst hos dessa gymnasister. Skolan verkar oordnad och trasig. Lärarna, rektorn, de vuxna finns inte med. De verkar inte vara några att lita på, i varje fall inte så mycket eller ofta.

Mycket av deras skolvardag präglas av stark press och tvångssituationer som de själva har mycket liten möjlighet att påverka, om alls någon. Ett exempel:

"Kraven är beroende på betyg, man tappar motivation. ens egna intressen kolliderar med skolämnen. Individuellt. Vissa kämpar andra lägger av. Finns inget annat för dem utan motivation, de skulle behövas utanför skolan. Skolans sak ordna alternativ. Går till gymnasiet för att man måste, då blir stämningen omotiverad. Identitetsproblem, man får svårt att koncentrera sig... Respekten, gamla lärare tror att de ska få den utan att förtjäna den. Skarp linje mellan lärare och elever...åldern...annan uppfostran. Läraren skall vara handledare idag. Vi ska själva söka våran kunskap. Lärarna vill inte förstå eleverna och tvärtom också, det blir inget möte".

"Vi mot dom" skillnaden mellan elev - vuxenvärld är skrämmande tydlig, och detta från elever som snart ska kliva in i vuxenrollen. De tycker sig knappast få någon hjälp med detta ifrån den institution som de tillbringar större delen av sin tid i.

"Lärarna måste ägna mer tid åt de som verkligen behöver hjälp. Kamratstödjure är bra. Många med problem behöver någon att prata med t.ex. kamratstödjure. Stöder... Inga vuxna i ljushallen, ingen vill se, det finns inga ansvariga vuxna. Om det inte var ovanligt med vuxna där så skulle det inte bli så negativa tankar om lärare. Varför händer inget? (Fråga om kopieringsrummet som flyttats från ljushallen till en avskild plats) Det går för trögt, det är ingen idé snart med elevråd. Vissa av lärarna vill flytta tillbaka kopian men andra vill det inte.

Vem klagar man till?

Elevrådet först, sen rektorn om det är allvarigare. För svag rektor. Om skolledningen är dålig blir det också dålig stämning. Viktigt att skolledningen funkar. Skolledningen lyssnar inte till eleverna, bara på föräldrarna trots myndiga barn. Svårt få tag på rektorn, kan ta flera veckor...

Lärarna som vill göra något åt felen får så mycket kritik, deras förslag och dom själva trycks ned. Lärarna har inte heller något att säga till om."

Positivt är att de trots detta lyckats behålla och utveckla en ganska stark känsla för vad som är rätt och fel, att man skall ta hand om de som av någon anledning inte kan göra det själv. Det glädjande att kunna säga när det är så mycket som inte är så positivt i övrigt.

"Man kan inte dela upp bra och dåliga elever, även om det kanske skulle vara bra. Det är viktigt att de som behöver hjälp får hjälp. Rätt person på rätt plats. Vi sysslar inte med välgörenhet. Skolan borde spegla vardagslivet, det blir fel om man delar upp eleverna. (Detta är en diskussion om huruvida man skall placera svaga elever för sig eller inte) Bättre skolor finns redan. Vi borde inte ta emot elever med problem, därför att vi inte har några resurser. Skolan blir bara ett ställe att vistas på under dan plus att man får studiebidraget. Det är bättre att man får hjälp nu än senare. Det måste sparas men det måste finnas en gräns. Ta tillvara resurserna som finns. Skolan har ansvaret, samhället tjänar på bra utbildning. Man får hjälpa sig själv men de som behöver hjälp ska få det. Det ska satsas på rätt sätt, ta t.ex. slutarökgruppen, dom får belöningar medan de som aldrig börjat blir utan, är det bra?"

Vad gäller dessa elevers värderingar så framstår de i grunden som goda demokrater, i motsats till sin upplevelse av det sociopedagogiska systemet de lever i. Tar man dem på orden så är det så att de inte bryr sig om att försöka förändra något längre, inte ens elevrådsrepresentanten trodde på sitt forum, bara som idé men inte som ett verkningfullt instrument "...det ser lite bra ut..." tyckte han ironiskt.

Sammantaget innebär detta att vi anser att elevernas värderingar trots allt är präglade av hänsyn till varandra, generositet i ganska stor utsträckning och en stor gemenskap mellan dem. Ganska bra med tanke på hur de dels upplever sin skola ("*Jag tror ändå att den här skolan är bland dom sämsta i Stockholm*") och det program de tillhör ("*Natur programmet*") prioriteras. "*Natur och Teknik behövs visst men man kan inte sätta alla bra lärare där, vi får de som blir över*").

Men det är viktigt att här påpeka att alla minustecken i kommentarerna utan undantag handlar om hur de upplever sin skolvardag gentemot skolan, inte gentemot varandra eller mot de lärare som behandlat dem bra. I detta fallet är det beundransvärt hur människan är konstruerad att kunna stå emot allt elände och kunna behålla och utveckla goda värderingar och normer trots upplevelsen att den kultur de lever i försummar demokratiska värden.

Om betygen säger gruppen bl. a. följande:

Är det bra med betyg?

"Nödvändigt nästan. Man känner att man uppnått någonting. Jag tycker att det borde vara mer samspel mellan lärarna i olika ämnen angående betygen, vissa ämnen får man slita för andra inte alls för att få MVG. Uppförandet är viktigt om man vill ha bra betyg, lärarna sorterar in en i fack. Att ha åsikter är varje människas rätt, men det kan bli konflikter. Makten är hos lärarna, eleverna är underlägsna. Det är proven som visar betygen, det är fel, man kanske inte kan visa sin kunskap på proven. Man borde se till helheten."

Frihand

Typiskt för berättelserna är att de tidiga minnena är övervägande positiva och att det blir mer negativt ju längre deras skoltid framskrider. Positiva minnen behöver inte vara förknippade med händelser, det kan lika gärna vara att skyddspapperet i föl sta egna bänken *"hade en blå bakgrundsfärg med gula bollar"*. Flera av eleverna förknippar dessa tidiga minnen med glädje. De senare minnena är oftast förknippade med stress och magont p.g.a. för hårda krav, oförrätter och bristande respekt. En tjej beskrev sin första skola som *"min gamla gula skola...med skrovlig yta"* för att sen beskriva en senare skola som *"den stora grå skolan"*. Frapperande är att ingen uttrycker positiv glädje över sin nuvarande skolgång, bara negativ sådan som t.ex. *"Det ska bli skönt att slippa den här skolan"*.

**"Tänk om man hade pizza varje dag, bärbar dator,
mjuka mattor i cafeterian, gratis kaffe"**

-intervju 2, HP, divergent

Skola 9 är ett stort innerstadsgymnasium med ganska många invandrare.

Så här berättar denna grupp inledningsvis om sin skola:

"Inget privilegium – man måste. Alla går för att sitta av tiden, för att få studiebidrag. Skolkar man lär man sig inte mycket. Kommer varje dag måndag till fredag. Ska försöka. Lärare som inte vill lära ut. Samma stenciler i 12 år. Kul med skolan? kompisar, vänner, träffa dom för att höra hur dom mår. En och annan lektion OK. Äta lite mat. I yrkeslivet väljer man hellre en elev med bättre betyg. Skolan är för framtiden, det är att lära sig, ibland är det jättetråkigt. Vi är en slapp linje – jag har inte läst läxan på länge, men klarar mig ändå. Varför ska vi ta med oss läxan hem? Vi pluggar för att sluta och börja jobba i vår linje; Na pluggar för att plugga mer. Brist på engagemang från lärare. Lärare slappar – vi har fritt från 4 timmar idag. Vikarier är det illa med på den här skolan. Invandrare, för många på vår skola; dåligt rykte. Tel. i Tensta är OK, dom har bra lärare, juste skola. Bra lärare, kan lära ut, kul att lära. Vissa lärare säger 'du behöver inte vara här, det är frivilligt' – det är inte bra att höra. Skolan är inget man berömmar, lättare att peka på dåliga saker...Skolan inifrån, ska vara fräck, ljus och fin luft. Så har vi det inte, jag får astma"

Meningarna här liksom i alla intervjuer är alltid delade. Vi hör repliker om att plugga på för att få ett jobb och att det kan vara kul att lära. Men huvudintrycket är också här en slags uppgivenhet. Man följer med i en anda av likgiltighet. Värderingen av sig själva och sin linje är låg.

Man berättar om rollen som elev under skoltiden:

En elev, vad är det?

"Ett offer. En person som ska lära sig något, en yngre. Förvirrad som elev. Teoretisk intelligens är bra, praktisk intelligens är dum i huvudet. Bra elev, ambitiös, trevlig, bra frågor, inte läsa tidningen och lyssna på freestyle på lektionen. Bra sak att hålla tyst; det är viktigt, då tycker en lärare att man är en bra elev.... men svenskläraren tycker att man ska prata, han vill det. Kan vara tjatigt att lyssna på lärare, 120 min. Samhällsläraren är rolig att lyssna på, bra (skilda meningar). Tryggheten från 1:an – 6:an, man älskar skolan då.

Alla började i 3:an säga att skolan är tråkig - då tog jag efter - i gymnasiet blev det jätte tråkigt - många har hoppat av, i vår klass och i hela skolan. Viktigt att gå i skolan för att hänga med i samhället, man slås ut annars, blir ett offer. För att utvecklas måste man ha utbildning. Många går i skolan för att vi inte har annat att göra. Tre faser i skolan:

1:a klass, lära känna kompisar,

6:e klass, ball och kaxig,

3:an, krisen, du ska ut i samhället; Förvirring, inte rädsla.

Skolan har varit hela livet, vi vet inte vad vi vill. Syo borde ha samtal med oss i 3:an."

Tar vi eleverna på orden så uttrycker de sista replikerna en avgrundsdjup känsla av brist på mening.

I ett avsnitt av intervjun börjar eleverna litet på skämt berätta om sina önsketankar. Tänk om man hade *"pizza varje dag, bärbar dator, mjuka mattor i cafeteria, gratis kaffe"*. När eleverna i denna grupp, fullvuxna unga medborgare, yttrar denna önsketanke så gör de det faktiskt som ett sorts skämt baserat på deras habegär. Men allt detta som de önskar sig på skoj är ju i grund och botten faktiskt rätt så försynta krav sedda ur vuxnas perspektiv. Likväl när vi som vuxna hör detta tenderar vi säkert att uppfatta detta som uttryck för just orimliga krav. Varför? Kanske är svaret så enkelt att vi ser dem just enbart som elever eller stora barn som behöver barnbespisning, tillgång till datorrum, sopade stengolv, vatten på toaletten och saft på roliga timmen. Vi ser inte, inser inte - och dessvärre gör det inte själva heller - att de i sin egenskap av vuxna borde ha tillgång till just sådant som ger betydelse och bekräftelse till sånt som respekterar växande och vuxenhet, d.v.s. något av det som deras föräldrar och andra vuxna har och med vilka de skall och bör jämföra sig med i alla avseenden.

Fast de tröstar sig dock litet senare med att: *"Skolan är rätt bra i alla fall; det är gratis"*. Men återigen; är den det? Tänker de verkligen på den tid, det liv de investerar! När de möjligen opponerar möter de ibland lärare som säger *"du behöver inte vara här, det är frivilligt!"* och lärare som slappar så man får fritt halva dagen för att inga vikarier finns. Fast när de associerar krig ordet tid som de valde ut i fokus så anar vi att de funderat en del över sättet att använda tiden:

"8 - 17 är oväsentligt. Tid är disciplin. Tider är bra annars skulle det inte funka — alla kommer sent. Tid är sorgligt om man tänker på det som ord. Håltimmar är jobbigt. Skolan, då tänker jag på tiden. Tiden är en av dom viktigaste beståndsdelarna i skolan, du ska hålla reda på timmarna. Tiden, läker ..."

Det är svårt att värja sig för tanken att dessa elever i skolan systematiskt lärt sig att de ingår i ett "slappt sällskap" och att de själva är slappa, dessutom "dumma i huvet" och där den dystra slutpunkten är att man tar studenten och får gå med studentmössan på med IG i alla ämnena. Ty ta studenten är något man bara "gör".

Skolan har varat hela livet, men de vet inte vad de vill. Det borde ha funnits en "Syo" i skolan som fört samtal med dem. Denna märkliga roll — elevrollen! En förutbestämd roll som man inträder i, och lever i, under hela skoltiden. Det är som om denna roll uteslöt alla egna allvarliga tankar av slaget "Vill jag ha det så här?, Är detta bra för mig?, Vad kan jag lära mig? Vad måste jag lära mig? Vad behöver jag lära för att kunna leva?" Och dessutom uteslöt alla allvarligt utforskande samtal med lärare för att vinna klarhet.

Avslutningsvis några ord om trygghet. Alla människor vill vara trygga i sin omvärld. Trygga i sina roller och trygga i att de kan vara den de är. Ett genomgående tema i de flesta intervjuer är just detta att de känner sig utsatta. Utsatta för granskande blickar både från elevernas värld och från den vuxna. Skolan är trots allt dömande, makten att sätta betyg på en person ligger hos skolan. Så här säger dessa elever apropå trygghet:

"En vän. Trygghet inför klassen. Det beror på hur man är. Vissa är mer trygga i sig själv. Man ser inte så mycket mobbning. Vi har en jättebra klass - alla accepterar alla. Vi tror hela skolan är så. Det är nu en grotesk mobbning. Eleverna har stor roll i skolan. Elever mobbar inte lärare. Svårt med trygghet vad är det för något? Ljushallen i skolan; man kryper ihop - alla kollar, man känner sig liten. Trygghet är nog i sig själv inte med saker."

Frihand

Leda, tristess och stress talar man om. Man minns skolstarten och förväntningarna man hade som sedan malts ner till grått damm. En flicka berättar om en glädjeric resa med skolan. Enstaka glimtar av stolthet och goda prestationer. Men berättelserna handlar mest om prestationsångest och leda.

"Å ena sidan säger de att vi skall vara jämlika och samarbeta men det är litet svårt om de hela tiden skall stå över oss"

-intervju 3, Sp, konvergent

Skola 10 är ett stort småstadsgymnasium med ganska få invandrare.

Denna intervju som i det närmaste återges i dess helhet fångar upp de flesta av de temata som också framkommer i de andra intervjuerna. Vi möter här en elevgrupp som förmedlar djupa insikter om skolan och livet i skolan. Den som är intresserad av att reformera skolan har mycket att lära av dessa sistaårselever. Ett framträdande tema är att man är undervärderad både som individ och medborgare i skolan och som kunskapsinnehavare. Man kan och man borde räknas. De kunskaper man har borde kunna användas.

Intervjuarnas frågor är kursiverade. Elevernas svar är i punktform, 11 punkter. De inskjutna kommentarerna - där vi tolkar eller understryker det vi uppfattar att eleverna säger är i normal text, 12 punkter.

Utdrag ur intervjun

Vad ska man lära sig i skolan?

Vad vill skolan att Ni ska lära Er?

- Ge oss en grund för att jobba – leva i samhället.
- En grund för studier på universitetet. Ett steg på vägen till arbetsmarknaden.
- En plats att förvara folk. Innan de är tillräckligt vuxna för att jobba. Alla måste gå i gymnasiet nu även om man inte ska ha ett jobb som kräver det.
- En förvaring tills man behövs.
- Man kanske inte är lämpad eller vill gå gymnasiet.
- Gymnasiet är frivilligt men rent praktiskt så är det inte det. Man kommer i stort sett ingestans om man inte gått gymnasiet.

Vad är "grunderna"?

- Allmänbildning.
- Så att man inte blir lurad + få lite demokratiskt tänkande.
- Lära sig att uttrycka sina egna åsikter.
- Det kanske är mest här på samhällsvetarprogrammet Att man har fått inpräntat ett demokratiskt tankesätt. Överhuvudtaget så tänker man på ett annat sätt än när man gick i åttan. Jag tänker mer kritiskt nu än i 1.an (på gymnasiet). Det är en mognadsprocess eller vad man ska kalla det för – utveckling- som är bra att ha.
- Man har lärt sig saker som är bra; allmänbildning som man behöver för högskolan. Dels praktiska saker som hur man skriver och talar och så...
- Hur man ska göra sig hörd. Hur man ska argumentera.
- Det känns som en del saker man lär sig vet man inte riktigt varför man ska lära sig. Det känns lite onödigt.

Det är onödigt att lära sig saker som man inte ser nyttan med. Lärarna måste kunna förklara varför de vill att man skall lära sig. Det är fel att behandla oss på det sättet. (Förmedlar lärarna därmed att de inte litar på elevernas egen motivation som en drivkraft. Att man måste slita och dra, tvinga och åberopa läroplanen som den högsta tvingande

instansen. Då förlorar man sin egen auktoritet; "Vi vet inte varför vi gör det här men det står i läroplanen...") I en nyans verkar eleverna förstå att det finns visst som man lär sig nu som man ännu inte ser nyttan av.

- De kan i alla fall förklara varför man lär sig saker och ting. Inte bara "nu ska vi göra det här för att det står i läroplanen", Man förstår inte varför, fast det kanske man upptäcker senare när man har användning för det praktiskt...
- Elevernas beroende av kopplingen teori – praktik som vi uppmärksammat i tidigare intervjuer. Att det är viktigt att den finns för att inte tilltron till teorier och demokratiska ideal ska urholkas
- Fast då har man glömt bort det!
- Sen tycker jag att skolan ska inrikta sig mer på att man verkligen ska lära sig det som man håller på med istället för att lära sig fram till proven. Och mata in all information som bara flyger ut genom örat innan man fyller på med ny information. Det är för mycket på en gång så man hinner inte lagra det.

Tiden, takten, makten ligger hos den som har makten. Demokrati är att dela, att låta många styra tid, takt och riktning.

Hur ska man göra det?

- Ja... kanske läsa mer i etapper, en sak i taget. Istället för att blanda ihop en massa saker.
- Jag tror att det är väldigt individuellt också hur man lär sig. Och där måste skolan anpassa sig efter varje individ men det kan ju vara väldigt svårt.
- Som det är nu så är det ju väldigt många som glömmet bort saker så då har man ingen nytta av utbildningen för sin egen skull. Utan det enda man har nytta av utbildningen är att man får bra betyg så att man kan plugga vidare.
- Det är på nåt sätt... skolan fyller på med allt de kan så fastnar ju en del men 75 % trillar ju bort. Och oftast är det viktigaste som stannar kvar men det är ju... Men det borde ju finnas nåt bättre sätt.
- Man tappar ju lätt intresset då det är så mycket som inte känns viktigt. Då kan man ju tappa intresset för det viktiga också. Jag tycker att man borde ha mer koncentrationsläsning. De ska väl göra så nästa år; att man läser ett ämne i åtta, tio veckor och sen byter man. För att som nu har vi sju, åtta ämnen och det är alldeles för många.
- Och sen vill alla lärare att man ska lära sig mest på deras ämnen (en sorts konkurrens). De matar in allt som skall läras och missar man några lektioner så får man ta igen dubbelt så mycket...
- Lärarna och de olika ämnena konkurrerar inbördes vilket gör att eleverna får för mycket på sig.

Lärarna, skolorganisationen, verkar inte värdesätta en angenäm helhetsupplevelse för eleverna. Verkar inte se den som något viktigt för förmågan till ett lärande. Motarbetar de sig själva härigenom?

Så Ni säger att det Ni ska lära Er i skolan är grunden för arbetslivet och livet. Och så säger Ni att det är ett demokratiskt tankesätt som innebär att göra sig hörd att få fram sina åsikter. Hur lär Ni Er det? Det andra lär Ni Er genom att som Du sa plugga in och sen ges prov. Men hur lär Ni Er det?

- Det kommer liksom igen i alla ämnen. Att man ska...
- Att alla får säga vad de tycker. Det är mycket bättre här på gymnasiet jämfört med på högskolan.
- Det är viktigt med en bra stämning i klassen också. Att man vågar säga...
- I vår klass kan vi hålla på och diskutera i timmar om vi fick men det finns en tidsbegränsning.

- Jag tycker det känns som om alla vågar säga vad de tycker. Väldigt öppet.
- Och det har blivit mer och mer sen vi började här. Det har ökats hela tiden. Det är fler som vågar säga vad de tycker och tänker.
- Det har blivit mer att man lär känna varandra också.
- Jag tror det har att göra med att på högstadiet så fanns det såna som inte var intresserade. Grovt kan man säga att man har sållat bort såna som inte ville göra det och de som går på samhällsprogrammet kanske är intresserade av diskussionen.
- Det är väl lite så. "Natur", inte för att vara taskig, de inriktar sig på sina natursaker; matte, fysik. De är väl också intresserade av att diskutera...
- Men de kompisar jag har på Natur de är inte lika intresserade av att analysera och förändra och diskutera saker om de verkligen är så bra. Utan det är mer så där...
- ...De godtar premisserna
- De formar sig mer efter omständigheterna.

Betyder det att det är de som går på samhällsprogrammet som får ett demokratisk tankesätt?

- Det är kanske svårt att dra den slutsatsen efter två klasser.
- Det kanske blir lite partiskt om man säger så...
- Jag tror att vi på det samhällsvetenskapliga programmet får det mer systematiskt inpräntat än Natur. De läser ju samhällsvetenskap och historia men vi läser det så mycket mer och så mycket längre tid. Så jag tror vi får ett bredare perspektiv.
- Men jag tror att ett demokratiskt tänkande får vi båda två, både Natur och Samhäll och alla andra. Det är bara det att Samhälle får mer av det här av kritiskt tänkande och viljan att förändra. Och engagemang. Sånt finns mer på Samhäll.
- Det är väl lite för att vi har valt det. Intresserade av det.

Så skolan ger Er det Ni har valt?

- Fast det är också en bra fråga för man hade ingen aning om vad man skulle välja... Samhälle det är något som många väljer för att de inte vet vad de ska välja. Samhälle är så pass neutralt...

Tror Ni att Ni har fått det här demokratiska tänkandet innan Ni började på gymnasiet eller var det bara ...

- Det är väl liksom naturligt på något sätt. Vi har ju demokrati i Sverige det vore fan annars...
- Vi har ju röstat om allt sen ettan.
- När det har varit val till riksdagen så har vi haft småval i skolan och fått välja själva. Så det har alltid funnits med.
- Så det har vi ju. Jag tycker nog mer det här kritiska tänkandet; att inte acceptera saker som de är utan försöka förändra -
- Och kunna tolka saker. Inte bara läsa rakt av "så här är det", utan -
- Analysförmåga

Eleverna värdesätter det kritiska tänkandet; att inte godta premisserna, att inte forma sig efter omständigheterna, att kunna tolka och analysera. Att det inte bara finns ett svar på saker och att verkligheten sällan är enkel.

Det är spännande att höra hur Ni lär er det här. Just det kritiska tänkandet?

- Att man är kritisk till tabeller i tidningen...
- Om man får en artikel att man funderar; varför har den här personen skrivit det här? Man får tänka på bakgrunden liksom.
- Man märker att orsakerna sällan är...det är ofta inte så svart på vitt. Det finns så mycket bakomliggande orsaker och man tänker lätt ett steg längre än den uppenbara orsaken. Om vi säger Kuwaitkriget; "Ja, Irak gick in i Kuwait, då måste ju de skydda". Men så tänker man ett steg längre då och så där...
- Nej, det finns inte bara ett svar på saker.

- Vi får lära oss att ingenting är fel i samhället man ska bara kunna motivera varför.

Vad menar de med att "ingenting är fel i samhället"? Det alltför relativiserade kan passivisera. Demokratin kräver handling. Förutsätter en erkänsla av felet för att få fatt i den skuld som kan reglera samvetet som kan ge plats för förlåtelsen. Som kan öka chanserna till kärlek, empati och demokrati...

- Men ibland tycker jag att det blir lite för mycket av det här kritiska tänkandet. För det kan bli att man ser att man ser allt från den negativa sidan. Typ muslimer: De flesta tror att muslimer är kvinnohatande människor som förtrycker kvinnorna. Men det är ju inte hela sanningen heller...
- Det är väl mycket för att vi har belyst krig och konflikter där det har varit extremt...så det kan bli lite mycket ibland. Att man ska analysera allting till max. Men det är kul och intressant.

Kan Ni vara kritiska mot lärare till exempel...? Kan Ni använda det i gruppen eller är det bara inför idéer och tankar?

- Man måste få ifrågasätta det man lär sig. Även om man säger det så är det inte säkert att det kommer fram till läraren.
- Det kan vara svårt att kritisera.
- Även om man är seriös och ifrågasätter nåt så kan de ta det som ett skämt liksom. Även om man tycker en viss åsikt om det som man lär sig så tar de det som ett skämt och så är man tvungen att lära sig det ändå. Även om man kan motivera det.
- Den som har makt kan definiera vad som är skämt respektive allvar. Humorn och allvaret och förvandlingsområdet däremellan är en maktsfär och därför viktig att uppmärksamma i en demokrati.
- De har ofta stöd också av sin tolkning av läroplanen. Så vi kan inte säga så mycket.

Lärarna verkar inte vilja göra en gemensam tolkning av läroplanen. Ej heller verkar de värdesätta elevernas egna tolkningar. Är de rentav emot själva tolkandet? Att det finns flera olika sätt att förstå. Är det här lärarna sitter i kläm mellan olika tolkningar i kombination med krav på rättvisa? Här blir i alla fall eleverna tystade.

Tolkar Ni den också?

- Vi får ju inte se den.
- Men läroplanen kan ju tolkas, uppenbarligen eftersom det ser så olika ut. Och ...det är ju deras tolkning av läroplanen som blir våra lektioner, eller våra kurser. Och det är svårt för oss att ifrågasätta. För jag tycker det känns också som att vissa lärare tar det väldigt personligt. Man ifrågasätter hela deras personlighet och deras Jag! Deras sätt att lära.

Det verkar vara svårt för ett sunt ifrågasättande samtal att komma till stånd. I en miljö som inte respekterar gränser, lärare och elever sköljs över av nya direktiv, läroplaner, övermäktig läxor, som inte ger plats för aktörernas nej sägande, kan det vara lätt att uppleva sig hudlös. Som om kritik går rätt in, som om man inte har något att värja sig med. Fast vissa lärare klarar av det! Klart är att det kritiska tänkandet och ifrågasättandet inte är något okomplicerat och entydigt värderat.

- Men det är väldigt olika från olika lärare vilka man känner att man kan kritisera. Vissa lärare kan man ju ta upp en diskussion med "Det här känns helt värdelöst kan vi inte göra nåt annat?".

Hur stor andel av lärarkåren är så här?

- Fast jag tycker det beror på hur länge man har haft en lärare. Vissa lärare har man haft alla tre åren och de har man ju ett annat förhållande till än de man bara har under en kurs.

Något som kan främja ett sunt ifrågasättande är kontinuitet och djup i relationerna, verkar en elev inse.

- Fast med X...där går det ju att flytta prov. Men det är väl inte så många lärare...
- Fast man kan ju diskutera med de flesta.
- Men vissa; det är ju som att diskutera med en vägg för att de säger "Ja, jag förstår visst" och sen i alla fall ser det likadant ut.
- Men känner man att något är värdelöst men man ändå måste göra det så kan man ju ta det lite mindre seriöst. Inte lägga ner lika stor vikt vid det. Lära sig det som är grunden.
- Fast då går ju betyget.
- Ja, men är det bara ett kursmoment spelar det inte lika stor roll. Man kan ju liksom lura läraren att man är bra på det, men man behöver ju inte vara det.
- Vi fick en kurs va, helt plötsligt, från det att vi hade lärt oss att saker är inte svart eller vitt, man måste analysera själv och att gränserna mellan rätt och fel är ganska luddiga. Från det skulle vi helt plötsligt lära oss någonting utantill och det var liksom rätt, rätt, rätt. Ordagrant. Och det blev verkligen en kulturkrock.
- Det är med de lärarna som man inte kan diskutera vad man ska lära sig. Jag tycker att det är de som bevarar det gamla skolsystemet; läxor och lära sig utantill. De är ofta de som är helt omöjliga att ifrågasätta.

En strategi som makten använder sig av är att med ord gå till mötes men i handling göra annat.

- Eller om man ändå gör det så säger de "Javisst" och så blir det ändå ingen förändring.
- Och ofta är det de nya lärarna som det är lätt att prata med. Det är inte så lätt att gå till en lärare som har jobbat här i trettio år "Nej, det känns inte bra, kan vi inte ändra på det här". Nån som har kört samma stil i trettio år. Hur ska man....

Förtryckaren och den förtryckte skyddar varandra. Ojämligheter bevaras.

- Det viktiga tycker jag inte är att lära sig saker svart på vitt utan det viktiga tycker jag är det kritiska ifrågasättandet.

Men Ni känner ibland att Ni kan påverka..?

- Det beror på. Vissa ämnen är väldigt inriktade på läroboken. Men om man tar Samhälle, det ämnet förändrar sig ju hela tiden. Så de böckerna är nog ganska inaktuella. Så det är lättare att påverka i dem eftersom saker förändras. Men i mattekurser; vadå Pythagoras sats kan ju inte förändras.
- Matte t ex. det är ju bara sånt man måste acceptera. Så är det ju bara.
- På matten är det mycket så att man får lära sig saker som man inte vet varför man lär sig.
- Det känns som man verkligen inte kommer att få nån användning för det heller.

Vi pratar mycket om skolan och att det är viktigt att lära sig saker, kunskaper. Är det nåt annat som finns i skolan som utgör någonting annat än det här att lära sig?

- Jag tycker det här att samarbeta med andra som man inte direkt känner. Man lär sig att det finns olika människor. Man märker det i skolan att alla är så väldigt olika. Men att det finns bra sidor hos alla. En sak som skolan har lärt: Att alla är olika men att det finns bra sidor hos alla.
- Men jag tycker att skolan arbetar alldeles för lite på den sociala kompetensen.
- Det som är det absolut viktigaste.
- Man får inte lära sig umgås. Var och en sitter på sin plats. Det känns inte som om individen är särskilt viktig.

- Produktutveckling. Skolan har svårt att se till personligheten på något sätt. Det blir ungefär som produktutveckling.

Det personliga värderas inte.

- Men man lär sig väl att umgås med folk av sig själv. Eller vad menar du?
- Men det kommer inte av sig själv för alla. Man måste ju försöka få med alla.

"Man måste försöka få med alla" (En viktig demokratisk insikt som kanske inte värderas tillräckligt högt i skolorganisationen.)

Hur skulle skolan, eller det som representerar skolan, göra för att få mer av det här som Du kallar social kompetens? Eller den kanske gör det på något sätt?

- Det måste nog sättas in väldigt...från ettan. Från början...det är nog lite sent att komma med det. Det är nog mer en fostransgrej.
- Men det är fortfarande viktigt för man tillbringar ju tid i skolan från det man är sju år till... nästan hälften av sin tid i skolan. Den är ju viktig också som uppfostringsanstalt eller vad man ska säga.
- Så absolut är det viktigt med social kompetens men kanske på en lägre nivå. För det är ju jätteviktigt sen att kunna prata med människor och ta kontakt...Liksom inte känna det jobbigt om man ska ringa ett telefonsamtal för att ta reda på saker.
- Då kanske samhällsprogrammet också skulle ha någon slags praktik. Där skulle man ju utvecklas.
- Istället för att sitta och skriva ett djävla arbete.
- Ja, det är ju inte en enda dags praktik. Så man är ju instängd här.

Det är fel att inte få ordentligt med praktik, skapar instängdhetskänslor. Det är viktigt att kunna gå ifrån skolan. (Skolan skall ju vara öppen mot omvärlden, ett demokratiskt, nyfiket, intresse. Synd om skolan missar här.)

- Det är bra med studiebesök för då får man ju gå från skolan. Det spelar egentligen inte så stor roll vad det är för studiebesök.
- Överhuvudtaget så satsas det ju väldigt lite på Samhällsprogrammet. Om man ser på Naturarna. Vad har vi? Vi har fyra datorer.
- Ja, och det ska vi vara glada över dessutom.
- Det satsas väldigt lite på vårt program.

Finns det någonstans där Ni kan säga det här?

- Vi har nämnt det- så säger han "Nästa år!"
- Det händer ju ingenting.

Eleverna verkar ha lärt sig att det inte lönar sig att komma med klagomål, fast märker en förändring nu i och med den nya rektorn.

Var nånstans, vem talar Ni med?

- Studierektor pratar vi mycket med.
- Vi har en ny studierektor som är bra. Och som lyssnar.
- Nu börjar det hända saker. Skolan har varit ganska död.
- Vi sitter och jobbar och får igenom en massa saker som vi inte får ta del av. Det är sånt som kommande elever får ta del av.
- Det är samma sak som med betygssystemet. Vi satt och pratade och kom fram till en massa bra saker. Men sen tänkte vi att det är nog inget bra om vi lämnar in det här för då kommer det att försämra vår konkurrenssituation sen.

- Det känns djävligt frustrerande att vara den här försöksgruppen som ...för det är ju katastrof alltså det här betygssystemet.

Det nya betygssystemet är en katastrof.

- Det är nytt för oss och lärarna är kvar i det gamla betygssystemet. Och det ska vara individuell bedömning och det är det inte alls för man jämför elever på precis samma sätt som man gjorde förr. Det fungerar inte bra helt enkelt.
- Jag förstår inte hur man ska göra...Man måste ner på lokal nivå man kan inte bedöma det här betygssystemet över hela riket.
- Det är olika på olika skolor. Nu har jag hört det här om konkurrenskomplettering. Det får de ju göra hur mycket som helst på andra skolor. För enligt deras rektor så är ju inte kursen avslutad förrän de är nöjda med betygen. Medan vi, när vi har gjort klart en kurs så får ju inte vi försöka tenta upp ett godkänt betyg förrän vi har slutat gymnasiet vilket gör att då har man glömt bort kursen...
- Går inte att tenta upp kurser hela livet ju...(litet resonemang om det)
- Man borde bestämma nationellt så att det gäller alla skolor en sak så att det inte är olika. Oavsett vad som är rätt eller fel så måste det ju vara lika. För det är vi som blir jättedrabbade av det här. Vi har ju klart svårare att få lika bra snittbetyg.

Det är inte bra med så mycket godtycke i samband med betygen.

- Som det är nu har alla den psykiska inställningen att det är väldigt, väldigt svårt att få ett MVG. Det finns inga lokala eller centrala kriterier för MVG. Sen om kriterierna kommer så kommer det leda till att fler kommer att få det vilket kommer att leda till att våra betyg jämförelsevis kommer att ligga lägre. Och vi kommer att halka ner vad gäller attraktivitet. Vi borde få en stämpel "Ja, det här var försökskaninerna så ni kan vara snälla mot dem". Medelbetygen kommer att ligga mycket högre om ett antal år och det kommer vi att bli - drabbade av.
- Nu ska ju skolan börja med koncentrationsläsning och det tror jag kommer att höja betygen avsevärt. För jag känner att jag skulle mycket väl kunna höja mina betyg om jag fick koncentrera mig på ämnena.
- Och att lärarna har den inställningen att deras ämne är det enda ämnet vi har.

Koncentrationsläsning kan innebära att man höjer sina betyg. Lärarna borde se att deras inställning att deras ämne är det viktigaste går ut över vår förmåga att fokusera.

Är det dålig kommunikation eller..?

- Ja, det är det. Man kan ha fyra prov i en vecka.
- (Långt resonemang om att det är viktigt att kurser bygger på varandra i högre utsträckning än vad som är fallet idag. Att man måste kunna något för att kunna gå vidare till annat moment)
- Och väva samman kurserna mer. Som nu när vi hade våra debattartiklar: Varför hade vi inget samarbete med svenskan då? Det är helt otroligt egentligen. Vi skulle skriva en debattartikel...
- Fast för oss samverkade ämnena under ett moment. Vi körde geografi och samhäll ihop.

Det är viktigt att kunna något innan man går vidare i sitt kunskapsbygge. Och att kurserna vävs samman mer. Det är fel att inte lärarna samarbetar mer för det går ut över elevernas förmåga till lärande.

Så då var det samarbete mellan lärarna?

- Ja, det var det.

Hur är det mellan eleverna? Får Ni lära Er det? Du var lite kritisk och sa att den sociala kompetensen var lite...

- Nej, det är väl mer: de som tar för sig de gör det. De som har det hemifrån. Som har lärt sig att ta för sig och göra saker och visa "Här är jag". Men de som inte har det, de har inte alls lika stor chans.

Det är accepterat att de som inte har med sig en social kompetens hemifrån inte har lika stor chans som de som redan kan

För skolan har inte den uppgiften..?

- Nej, jag tycker inte det.
- Sen är det ju ofta för stora grupper, så alla kan inte komma till tals.
- Men jag har ett annat typexempel på det där med samarbete. Vi har hållit på med vårt specialarbete och i förra veckan först började svenskan med hur man skriver en vetenskaplig text. Skulle man inte kunna lägga det tidigare så att man vet det innan man börjar specialarbetet?! Det skulle ju vara trevligt. Till exempelvis betygsätts vi på samma grund som Samhäll, jag är Ekonom då, trots att vi bara fick en stencil med hur man skriver en rapport medan Samhälle fick flera lektioner. Det är ju helt sanslöst. Så får det bara inte vara.

Hur kan man förändra sånt här? Vem har ansvaret?

- Jag vet inte. Man får ta upp det i elevrådet.
- Vi har haft lite såna där grejer. Senast i torsdags hade vi klassråd under flera timmar där man diskuterar vissa saker. Som studierektorn tagit tag i vad jag förstår. Men det skulle behövas mer sånt. När man verkligen får diskutera saker och lägga fram sina förslag...
- Och att man får se konkreta resultat. För det känns ganska meningslöst att sitta och prata i flera timmar för man vet att det kommer ändå inte leda till någonting.

Skall man diskutera är det också viktigt att se de konkreta resultaten av pratet. (Man har erfarenheter av att det eg. är meningslöst att tala eftersom det ändå inte händer något. Värdet av samtalet är ifrågasatt.) Elevernas hunger efter det konkreta. Orden som blir handling. Orden, som de ändå borde få lära sig, tilltro till i skolan.

- Men att lärarna inte samarbetar; så har det varit hela tiden. Vi kom fram till det i torsdags att lärarna var grymt underbetalda. Lärarna måste få mer. De har ett skitjobb som de får värde löst betalt för. För den lönen skulle inte jag ta på mig alltför mycket.
- Lärarjobbet är för dåligt betalt. Det drabbar oss eftersom de inte är lika inspirerade.
- Men det är som det här med specialarbetet. Förr fick ju lärarna betalt för att vara handledare men det får de inte längre. Så de är ju inte alls lika inspirerade.
- Mitt fördjupningsarbete är på 60 timmar och jag har haft kontakt med min handledare två gånger. Och han har aldrig kontaktat mig.
- Men det är olika från lärare till lärare.
- Men det är ofta ett väldigt dåligt lärarintresse i vad eleverna gör. Det skulle behövas mer intresse från lärarna. Det skulle ligga i lärarnas intresse att eleven får ett högre betyg.
- På nåt sätt måste man sporra dem till att ha ett intresse. Någonting måste ju ändras man kan inte bara säga "Bli intresserad!".
- Lärarna måste ju vara intresserade av att eleven ska få så bra betyg som möjligt. För att jag tycker att det känns som att vissa lärare mer vill sätta dit eleverna; "Oj, nu kunde Du inte det här provet, då sänker vi ditt betyg". Istället för att verkligen försöka få eleven att...Självklart ska man inte bara slänga ut MVG. Men läraren ska ju försöka få eleven att vara intresserad.

- Och sen tycker jag att vissa lärare i små ämnen, exempelvis idrott, verkar ha den här filosofin att nu ska vi göra det djävligt svårt att få bra betyg för då blir det mer prestigeämne. Men sen glömmer de bort att man får räkna bort idrott om man vill. Jag valde bort idrott för det var så värdelöst och det är synd för jag idrottar kanske fyra, fem ggr per vecka och tycker det är skitroligt.

Nu har vi talat om vad skolan vill lära Er. Om vi tar det motsatta; Vad vill Ni lära Er i skolan? Inte bara nu utan från det Ni började ettan? Du var ju inne på det här med uppfostran...

- Jag gick Natur från början, en termin. Då hade man ju hört att Natur ska man gå för då är det lättast att komma in på högskolan. Man får jättebra jobb och pengar och så. Det hade jag fått höra. Men det passade inte alls mig. Här på Samhäll är det mycket bättre. Jag vill lära mig saker som jag har nytta av så länge som möjligt. Sånt som man har nytta av ofta; som kritiskt tänkande och allt det här . Analysera.
- Allmänbildning.
- Det man lär sig på Samhäll det tycker jag att man kan använda sig rätt mycket privat också.
- Det är det jag menar. Man kan inte bara lära sig saker som man kan ha nytta av för att kunna studera.
- Varför har man ingen kurs i hur det är att leva. Att deklarerat och skaffa försäkring. Varför har man inte det. För nu när vi tar studenten kommer många flytta hemifrån och kommer att få klara sig själv på ett helt annat sätt. Nu har jag tagit en kurs i Rättskunskap och det är jag djävligt glad för. För vi har verkligen fått lära oss massa bra saker som gäller i verkliga livet.
- Som hur man köper hus.
- Och skriver kontrakt och grejer man ska tänka på.
- Jag vill lära mig sånt som jag har nytta av länge, som att analysera. Inte bara lära för att kunna ta sig in på en högre utbildning. Det är också viktigt att lära sig hur det är att leva; deklarerat, skaffa försäkring.
- Enkla saker som vad man gör om man köper en grej som är trasig. Hur himla basic som helst.
- Det har skolan glömt bort. Såna här enkla saker. Det får man fråga föräldrarna om.

Men alla kanske inte har den kontakten. En fråga inställer sig: hur lär sig den som "inga" föräldrar har, den livskunskap som man här talar om att skolan dock i hög grad sviker? En annan att den livskunskap som är förknippad med att vara vuxen inte kan erövrats i skolan, tycks det.

- Jag tror att man vill lära sig det skolan menar att vi ska lära oss. Alltså deras mål är väl egentligen vad vi vill.. Det är bara det att de lyckas inte uppnå målen. Till stor del är det så. Det är väldigt sällan de där bra målen uppnås.

Vi - och dom tänkande: Ingen gemensam strävan, inget delat ansvar.

Varför tror Ni att det är så?

- Engagemang kanske. Från både lärare och elever. När man känner att inte lärarna är intresserade då blir det svårt att engagera sig själv. Man får ingenting tillbaka av att anstränga sig.
- Men de målen hade nog gått att uppnå om man hade delat upp Samhällsprogrammet så att man läser i veckor istället.
- Det är svårt med engagemanget om man har en lektion på måndan och en på fredan. En timme räcker inte så långt. Man går två steg fram och ett tillbaka. För först måste man gå igenom vad man talade om förra lektionen och det tar så mycket tid.

Det är svårt att bli engagerad om lektionerna är alltför utspridda (Att ständigt börja om, att inte se en linje. Viktigt att uppnå de korta överblickbara målen för att se de mer övergripande. Kontinuitet och djup i relationerna ger tillit och engagemang och kanske demokrati.)

- I och med betygen så tror jag att det är svårare att få fatt i den bra kunskapen för framtiden, för livet.

Hur var det innan gymnasietiden?

- Man var inte lika medveten om målen tidigare.
- Målet var ju att vara bäst i klassen. Det var ju det som var målet.
- Ja, jag skiter väl i hur mycket jag lär mig bara jag är bättre än de andra. Så är det väl lite mindre nu och det tycker jag är väldigt bra.
- Jag tycker det är mer konkurrens nu. Jag menar att komma in på gymnasiet tyckte jag var riktigt lätt...Men nu känner jag en väldig konkurrens och då blir det väldigt betygsfixerande.
- Men det är ju meningen att det ska vara mindre konkurrens (resonemang om skillnader till följd av de olika betygssystemen)
- Men det handlar ju om att få de högsta betygen så att man sen kan göra det man vill i livet.
- Det handlar egentligen inte om att lära sig utan det handlar om att få de där jäkla betygen.
- Betygen gör det svårt att få fatt i den bra kunskapen för framtiden, för livet. Det är fel att det
- inte handlar om att lära sig utan om att få bra betyg!
- Det är tråkigt- vi fick ingen information om att på gymnasiet kunde ett betyg som man fick i någon tidig kurs i ettan faktiskt vara det betygen som man skulle söka in till högskolan med. Så var det ju inte på högstadiet, där kunde man ju jobba upp sitt betyg under de tre åren man gick där. Det är först nu som jag börjar fatta vad det handlar om.

Synd att det inte görs tydligt... Varför inte skrika ut det över skolgården? Stå där och vråla tillsammans. Skratta och gråta över att det finns konkurrens, intagningspoäng och... sen gå in och sätta sig i bänkarna. Fast det går väl inte att sitta stilla efter ett sådant erkännande av paradoxen. Skolvardagen- att utstå det outhärdliga.

- Lärarna kunde också berättat om man hoppar av en kurs och får IG, så kan man tenta upp den och kanske få VG sen. Nu gick man ändå klart kursen och hoppades på att få godkänt. Men nu vet man att det var värdelöst, man skulle hoppat av istället.

Ni talar mycket om individuella betyg och konkurrens och så. Får Ni lära Er någonting om att arbeta i grupp, samarbete..?

- Vi jobbar ju mycket i grupp och det är med de man känner och kan jobba med. Sen om läraren tvingar en att jobba i en grupp då blir det mer så där att "Jag orkar inte jobba med de här" för att man inte känner samma...
- För att man känner sig utanför.
- Där kommer ju den där sociala kompetensen in för det är alltid någon som tar tag i det "Ja, så här gör vi. Nu kör vi det här. Du gör det och Du gör det."
- Den som är engagerad och den som är målmedveten vinner ju. Det är ju de som tar över. Man orkar inte...
- Läraren märker ju vilka som är drivande och sen finns det en grå massa som har svårare att komma fram och få rättvisa betyg. Så att de som har en sån personlighet, liksom att kunna vara utåtriktade och framåt, de tjänar ju väldigt mycket på det.

Det är fel att de som har en utåtriktad personlighet gynnas av systemet. En utjämnande strategi ligger i att en trygg grupp kan göra att fler vågar komma fram med sig själva.

Så det är någonting som man har med sig. Inte någonting som man kan skapa eller påverka inom skolan?

- Jo, inom låg- och mellanstadiet och på högstadiet tror jag absolut att man kan påverka det. Men nu känns det som sent. Jo, folk blir ju mer framåt när man lär känna klassen. Men det är ändå på nåt sätt att jag tror att det läggs tidigare.
- Man kanske kan lära sig att lyssna på andra. För att ofta de som är så där väldigt engagerade och framåt de har ofta svårt att lyssna på vad andra vill. Det tror jag.

Hur tror Du att man kan lära sig att lyssna på andra?

- Ja, ha diskussionsgrupper. Fast inte börja med det i gymnasiet utan tidigare. Så att alla verkligen får prata och så att det inte bara är en som pratar hela tiden.
- Men det finns ju de i klassen som inte säger så mycket. Och vissa lärare försöker ju "Ja, vad tycker Du?", men sen i andra ämnen har lärarna så stora klasser så de ser inte de som inte vågar eller känner att de kan prata.
- (Något om att känna förståelse för att våga börja tala?)

Tycker Ni att lärarna också ger Er förståelse?

- Ja
- Det är olika från lärare till lärare.
- Det gäller att stå ut. Det är ju bara de här åren. Lärarna menar att de har ju i trettio år stått ut med alla elever då borde väl vi klara tre år här.

Förmedlar lärarna att det gäller att härda ut?! I motsats till att älska, att brinna för någont?! Ok att det är bra att kunna vänta, hålla tillbaka och lite grand fördra men att inte erkänna passionens och destruktionens kraft är inte bra för en demokrati. Att säga JA och NEJ med kraft handlar ibland om att vårda de allra viktigaste värdena i livet, i samhället.

- Och det här med att man under de här åren ska man inte ha något liv utanför skolan. Har man gjort något utanför, t ex ett stort projekt, spelat teater, så är det "Nej men det kan Du inte hålla på med, Du ska plugga nu, det är det som gäller"

Det är fel att det egna livet utanför skolan inte erkänns eller accepteras. (Det värderas inte att eleverna är unika personer med speciella sammanhang omkring sig som det kan vara viktigt att berika skolan med. Att bjuda in yttervärlden genom eleverna vore väl ett led i mångfaldstanken.)

- Och man kan inte koppla av heller för det är alltid någonting nytt som man måste ta tag i. Så det är aldrig att man kan känna att nu är jag ledig.
- För även om man inte gör något i skolan så känner man ändå "Jag borde göra det där men nu vill jag faktiskt titta på det här tv-programmet". Så får man jätteskuldkänslorna för att man inte pluggar.

Det är viktigt att känna sig ledig. (Pausens betydelse, att vara en bit ifrån för att kunna se. Istället för en tät symbios som förhindrar ett växande. Närhet och distans som en lärandeprincip. Viktigt även i en demokrati; de som representerar, politikerna, bör också göra avbrott, se annat.)

- Lärarna tar inte hänsyn till att vi är under en ständig och stor press. De ställer orimliga krav.
- Det tror jag är lite lättare på Natur för har man hängt med, har man förstått allting. Så har man det avklarat. Men vi har hela tiden att man kan alltid bli bättre. Man kan aldrig bli fullärd. Man kan hela tiden förbättra sig. Det blir ett ständigt dåligt samvete.
- Det tar aldrig slut liksom.

- Och det tycker inte jag lärarna tar hänsyn till. De säger att "Ni har ju en massa håltimmar". De tar inte hänsyn till den ständiga pressen.
- Orimliga krav som lärarna ställer.

Och lärarnas eget tal om outhärdlig stress. Det tidlösa mötet, det lekfulla, som är så viktigt för lärmiljön verkar långt borta. (Diskussion om att det är orättvist mellan skolor. På ett ställe fick alla elever MVG på sina specialarbeten, så är det inte på denna skola. Ångesten över specialarbetet ger en sorts spärr så att allt annat skolarbete kommer i skymundan, och det är ju fel tycker den här eleven; "Det är för djävligt helt enkelt. Jag blir så förbannad!")

Fokus

Grund, Förståelse, Betygshets, Allmänbildning, Disciplin, samarbete, teori

"Grund"

- Jag vill lära mig att ta till mig ett ämne och bli intresserad av det för då blir det så mycket lättare att lära sig sen. Om jag ska lära mig en sak så måste jag ha ett intresse för annars blir det så menlöst. Hellre det än att lära sig en massa saker som man ändå kan slå upp i en bok sen. Ungefär som matten; där kan man ju ändå använda miniräknare. Skolan ska inrikta sig mer på att engagera och intressera eleverna i ämnen istället för att mata dem med kunskaper. För har man väl fått en elev intresserad av ett ämne så blir det en snöbollseffekt, då rullar det på.

Det är viktigt att väcka, få fatt i intresset, för då blir det lättare att lära. Skolan bör in-rikta sig mer på att engagera och intressera eleverna istället för att mata dem med kunskaper. För har man väl fått en så blir elev intresserad det en snöbollseffekt.

Har Ni någon erfarenhet själva av att Ni har fått det där?

- Ja

Kan Ni berätta hur det går till. Hur får skolan Er intresserade?

- Att man får ta mer eget ansvar. T ex jag går en fotokurs här på skolan och då är det så att man får gå dit när man tycker att man känner för det och har tid. Men man ska göra sina timmar och gör man de inte då så får man göra de någon annan gång. Så, det är en helt annan frihet. Man gör det för sin egen skull och då blir det roligare. Istället för att någon står där och prickar av närvaro och frånvaro.

Så Du menar att intresset och lusten finns från början hos eleven?

- Jo, men det får man ju genom att ha mer frihet för då blir det ju roligare. Man känner sig inte tvungen och då blir det roligare.
- Men är inte det också att man känner att man skapar någonting själv; jag har själv gått fotokursen. Att man verkligen får ut någonting av det. Att man får ett resultat av det. Man kan ju få fina kort liksom. Det är samma sak som att vi gjorde en skoltidning förut. Det blev också jätteroligt. Just för att när man engagerar sig så får man resultat. Det är det man inte känner i många andra ämnen. Geografi, vad får jag för resultat där? Jag kanske får ett VG skrivet på provet.

Det viktiga intresset väcks genom att man får ta mer ansvar och att man känner en grad av frihet. Det är bra om tvånget försvinner för då kan lusten att lära väckas. Det är även viktigt att känna att man skapar något själv och att man får se ett konkret resultat.

Foto är ju rätt konkret. Kan man göra något med de andra ämnena som är mer teoretiska?

- Försöka få en dialog mellan lärare och elever om hur man ska göra saker. Typ få fram en bra- försöka få eleverna själva att skapa lite, "Hur kan vi lära oss det här?".
- "Det här ska vi lära oss och hur kan vi göra det?"
- Försöka göra det på ett lite roligare sätt. Inte bara sitta och läsa i en bok, utan hitta på andra sätt.
- Om läraren är engagerad, så kan man få välja hur man vill jobba med en sak, så blir man själv intresserad.
- Det tycker jag att man ska börja mycket tidigare med än i gymnasiet. För det känns som om man är helt nollställd inför lärarens erbjudande om att vara med och planera enligt det demokratiska sättet, eftersom man inte tidigare har varit med om det. "Hur vill Ni ha det", undrar läraren och då är man helt nollställd för att man under nio år i skolan har bara suttit och tagit emot. Och nu ska man bestämma själv. Det är jättesvårt. Då tycker lärarna att man inte ställer upp för dem, och det här funkar i alla fall inte.
- Man måste smälta det först innan man kan uttala sig om det.

Att bli intresserad av mer teoretiska ämnen kan ske genom att få vara med och planera hur man skall göra saker. Försöka få det lite roligare. Men det är viktigt att man tidigt får lära sig detta, risk annars att man inte har något att komma med om man erbjuds delaktighet. Att man helt enkelt inte vet. (Lärarna värderar kanske inte just denna viktiga lärandeprocess? De vet nog inte själva och är inte tillräckligt trygga för att börja utforska det tillsammans med eleverna. Skall man lära sig planera måste man nog vara med under hela processen; planera, genomföra, utvärdera, tänka, revidera osv.)

Så Du menar att man måste lära sig det här sättet att vara, att tänka?

- Ja, från grunden. Att eleverna själva måste lära sig att utforma undervisningen. För det har inte kommit förrän nu på gymnasiet och det går inte bara att (knäpper med fingrarna).

Verkar lärarna tro att det skall komma så där (knäpper med fingrarna)?

- Ja
- Jag tycker det känns som det.
- De tycker att man skall veta vad man vill men det måste man få fundera på. De ska ha svar samma lektion!
- Vi känner ju inte till så många mer sätt att lära på än det vi har varit med om under tio år i skolan.
- Man är så inne i ett tankesätt och det går inte att bryta känns det som.
- Det är därför man måste börja mycket tidigare.
- Man är så inne i det här med envägs- och tvåvägskommunikation. Sånt här (vårt samtalande här) är det ingenting av.
- Men när vi får möjlighet att bestämma då kan vi bara ett par alternativ; skrivet arbete, grupparbete eller lärararbete. Så då blir det ofta. Då har man fått välja och då blir det fel.
- Det är ofta att man ska bestämma på en gång "Ja, den här lektionen ska vi bestämma vad vi ska göra". Varför kan man inte få lite mer tid på sig.
- Ja, fundera till nästa lektion på hur man vill göra det här och det här.

Vi pratade om "grund" först. Har jag förstått Er rätt att grunden på något sätt handlar om intresse, att ha lust till det man gör i skolan.

- Det är ju det som är nyckeln till att lära sig saker överhuvudtaget.
- För att vilja lära sig.

Och att intresset är beroende av metoderna. Olika sätt att närma sig en uppgift, ett ämne. Och att Ni känner att Ni har ibland lite för få metoder som kan väcka det här intresset så att Ni kan ta till Er olika grundämnen som Ni anar är viktiga...

- Fast det finns vissa ämnen som är självgående. Jag tycker filosofi var hur intressant som helst. Så himla kul. Det skulle man kunna läsa hur som helst nästan. Det skulle vara intressant ändå.

Så det är inte beroende av hur man lär ut det?

- Det finns ju vissa ämnen...
- Är det inte så att det man är intresserad av spelar inte lika stor roll hur det lärs ut. Men alla är ju intresserade av olika saker...
- Men jag tycker att det är viktigt att läraren själv är intresserad av det ämne de har. För är de bara lite halvintresserade då ger det en negativ utstrålning så man tar till sig att "det här är inte så intressant".
- Men det kan ju bero på de här besparingarna. Att vissa lärare måste ta ämnen som de inte är intresserade av. Och det ger effekter på lärandet.
- Det är helt klart. Y är en rätt så annorlunda lärare. Man märker ju att han är intresserad...
- Samma sak med en lärare som var så himla intresserad och kunde berätta så mycket. Då blev man sådär intresserad.

Hon förmedlade den här lusten. Det är en uppgift som lärare har?

- Ja

"Förståelse"

- Förståelse för hur andra tänker.
- Förståelse mellan elever och mellan elever och lärare.
- Och mellan lärare och lärare också!
- Man märker att det är ganska...Lärarna är inte alltid kompis med varandra.
- Så försöker de dölja det och då blir det konstigt.
- Det är lite motsägelsefullt när lärarna tycker att vi ska vara så väldigt schyssta mot varandra och samarbeta. Och så lyser det verkligen igenom hur illa de tycker om varandra. Det går väl inte att göra någonting åt kanske.
- Min flickvän är med på möten med skolstyrelsen och det är som en lekstuga där. Om någon säger nåt så kan andra sitta och skratta tyst "Ha, ha din idiot". Det verkar vara riktiga Monthy – Python scener. Det verkar helt sanslöst. Så de verkar verkligen behöva lite socialt beteende.
- Kan de inte själva så kan de inte lära ut.
- Lärare pratar skit om varandra.
- Lärarna måste kunna samarbeta sinsemellan. Hur ska de annars kunna lära oss samarbete?
- Alla kan ju inte vara vänner.
- Fast man behöver ju inte prata skit om varandra.
- Det är just det där med förståelse. Man måste ha förståelse för att folk är olika.
- Lika väl som vi måste lära oss att samarbeta med såna som vi inte skulle vilja samarbeta med i första hand, så måste ju lärarna också göra det.

Som grupp då lärare – lärare, elever – lärare och elever – elever?

- Det är verkligen någonting som man har märkt. När man kom från nian var man van vid att man måste visa framfötterna och prata på. Eftersom det var en liten kärna som var engagerade. Nu så hamnade man i en helt ny grupp där alla hade någonting och säga
- Men det är inte bara viktigt inom klassen utan på hela skolan mellan olika program. Det är hur mycket fördomar som helst.
- Ja, det är splittrat. Det är väl det att det är olika byggnader, "Här är vi teoretiker och där är dom".

Splittring som finns i samhället och som man kan tycka är förödande för demokratin. Tanke och känsla, kropp och huvud skiljs åt på farligt sätt.

- Man borde nästan ha någon sorts samarbete eller kanske läsa nåt ämne ihop med dem. Kanske ha idrott med de, nåt där man inte är så beroende av teoretiska kunskaper.
- Vi ekonomer läser visst ihop med esteterna. Jag tycker det är bra. Man kan tycka att det är olika kunskapsnivåer på de olika programmen. Men kriterierna ska ju vara lika. Så då ska det gå att läsa ihop. Då måste ju undervisningen anpassa sig efter det.
- Det blir lite splittrat som det är nu – vi är så uppdelade.
- Nej, man pratar ju knappt med de som går på barn- och fritid. Men det skulle vara bra att ha något praktiskt eller estetiskt ämne ihop.
- Det är helt olika världar.
- Fördomar går ju inte att undvika om man inte kan samarbeta med dem någonting alls.

Det är inte bra att det finns splittringar mellan olika undergrupper i skolan; teoretiker vs praktiker osv. Man borde ha något samarbete för att undvika att fördomar bildas. (Dessa strategier verkar komma från eleverna. Värderar inte lärarna samarbetet i lika hög grad?)

Så ett sätt att få förståelse är att samarbeta och gå över gränserna?

- Ja, skolan skulle styra det lite mer. För att nu är det mer att ska man lära känna någon så är det helt på eget initiativ. På nåt sätt behövs det där samarbetet för att det ska vara en bra stämning i skolan. Om det inte ska vara skitsnack i korridorerna.
- Det är viktigt att skolan tar på sig det för det kan ju skapa sådant som rasism. Att man inte förstår vad andra tänker.
- För har man några lektioner tillsammans kanske man förstår varför folk tänker och betar sig som de gör.
- För det är svårt att börja umgås. Som det är nu så är det väldigt strukturerat i skolan Samhälle, Natur och Handels för sig. Då är det svårt att börja umgås spontant om man inte har lektioner ihop.
- Skolan ser för lite till vikten av samarbete. Det kan bli farligt. Här måste skolan ta ett ansvar.
- Det att vi har datorer på skilda ställen är också ett sätt att hålla oss åtskilda.
- Man blir förbannad när man ser hur andra program får hur mycket pengar som helst; nya lokaler. Man känner att de får åka till Tyskland och Frankrike. HP fick hela sin resa betald. (Fortsatt tal om orättvisorna mellan programmen)

Vad gör Ni när Ni är arga?

- Det är först nu den här terminen som elevrådet har börjat fungera.
- Det är först nu det har funnits ett intresse från skolledningen att veta vad eleverna vill.
- Vi har en ny rektor och en ny studierektor och de är engagerade. Och de är mycket bra med elevdemokrati. Först nu det har blivit diskussioner om hur lärandet ska gå till och vad eleverna vill och så. Det har det aldrig varit förr.
- Det finns osämja mellan programmen.

Så Ni kan inte känna Er starka som elever oberoende av andra program?

- Nej, det kan vi inte göra.
- Förut har de varit mer undanlidande om man har kommit med kritik och undrat varför andra har fått mer. Men nu är det på ett annat sätt.
- Första steget kanske kunde vara att integrera Natur och Samhällare i olika ämnen.

Jag tycker att Ni har så mycket bra idéer, så det är viktigt att Ni får fram de nånstans. Det borde lärarna vara jättenöjda med.

- Nåt som jag skulle önska är att fler elever togs in på de här skolstyrelsemötena.
- Nu är det tre elever med. Det skulle behövas mycket fler. Klassråd en gång per termin är för lite. Styrelsen skulle behöva höra vad eleverna vill varje vecka.
- Det är svårt att visa vart man ska vända sig.

Först nu har elevrådet börjat fungera. Först nu har vi börjat diskutera hur lärande skall gå till och vad eleverna vill. Allt detta är viktigt. Det vore önskvärt om fler elever togs in på skolstyrelsemötena och om det var tätare mellan mötena

"Betygshets"

- Betygen förstör hela skolan. Hela intrycket av att gå här. Jag tycker att det förstör jättemycket.
- Det förstör intresset.
- Ja, precis.
- Det kan bli osämja i klassen.
- Glädjen i att lära försvinner väldigt mycket.

Betygen förstör skolan, intresset och glädjen i att lära. Skapar osämja. Betygen är godtyckliga, det är fel. Att smöra accepteras, vilket är fel.

Kan det också göra att man blir mer egoistisk? Att man läser för sig själv?

- Ja, jag tror att det är flera som säger "Nej, jag kan inte heller" bara för att de inte vill hjälpa till. För att de själva "det här vill jag ha credit för".
- Det kan vara så. Men med kompisar kan man sätta sig med. Vi brukar sitta en timme och tokplugga inför psykologin. Men samtidigt...
- Och varför skall jag som har varit slö eller tappat bort mina anteckningar ta del av någon annans?
- Men så skulle man inte tänka om det inte var för betygen.
- (Resonemang om elever som bara dyker upp till prov och ber att få låna ens anteckningar; Man ser lite snett och blir lite småirriterad)
- Och vad säger man då när de vill låna ens anteckningar. Fan heller, tänker man. Men man gör ju det för man vill ju hjälpa till.
- Men vilken dubbelmoral vissa lärare har: en del elever är borta halva terminen och kommer och skriver bra och sen får de VG. Och sen fick inte jag åka till Spanien en vecka. Per blev skittjurig "Ja, vi får väl se hur betygen går". Det är en sån djävla dubbelmoral. Jag blir så djävla förbannad.
- Så kallat "smör" funkar fortfarande. Det är jobbigt.
- Vissa lärare struntar i närvaron på lektionerna. Andra inte.

"Allmänbildning"

- TP
- Det är väl det som skolan ska ge.
- Har man det inte innan så ska man ha det när man går ut.
- En grej med skolan som är lite intressant är att den ofta glömmer bort sin egen samtid. Man får lära sig en massa historia, men 90-talet och den tid man lever i glömmer man ofta bort.
- Man får lära sig hela andra världskriget men det är även viktigt att lära sig det som är aktuellt.
- Och sånt som kan komma att hända. Ex ett visst aktuellt avtal.
- Jag tycker skolan ska kunna anpassa sig till det som händer just nu.
- Det där varierar mellan lärare. Vår X, han följer knappt boken alls. Han tar det som stod i Metro i morse.
- Han följer boken men konkretiserar ämnet med aktuella händelser.

Hur sätter han kriterierna på den undervisningen?

- Det är mycket hur man är på lektionerna.

- Det är bra för då kan man inte göra det där att bara dyka upp till proven, då blir närvaron på lektionerna viktigare.

Så det är inte bara skolan som ger Er den här allmänbildningen, det ligger lite på Er själva?

- Man kan få grunden i skolan.
- Jag tycker det är väldigt lite med allmänbildning i skolan.
- Men jag tycker att man lär sig hur man kan lära, hur man kan skaffa information.
- Skolan är nog mer av specialisering.
- Allmänbildning kommer av egen vilja.
- Fast har man för mycket läxor att göra så kan det bli brister i allmänbildningen. Man sitter och pluggar istället för att kolla på nyheterna.

Det är synd att skolan glömmer bort den egna samtiden. Det är viktigt att lära sig om det aktuella. Det är fel om alltför mycket läxor gör att man inte hinner kolla nyheterna.

"Disciplin"

- Det är mer självdisciplin. Att man måste lära sig hur man ska studera.
- Man måste lära sig också att man ska hålla käften. Att man inte ska..."nu är det läraren som står där och..."

Det är viktigt att lära sig när man skall hålla käften.

- Det är återigen den här närvarofrågan. Att man måste komma hit.
- Det är inte alldeles lätt ibland.
- Ibland måste man prioritera. Ibland när det är mycket prov, då hinner man inte vara i skolan hela dagarna. Man varken hinner eller orkar vara i skolan hela dagarna och samtidigt plugga på kvällarna. Då måste man vara hemma en dag eller skolka några lektioner.
- Så ska det inte behöva vara. Det är fel.
- Då är det för mycket.
- Viss av ens frånvaro är inte lathet utan det är "systemets"
- Man slåss i underläge hela tiden.
- Den här gruppen består bara av sådana som inte skolkar av lathet. Det är konstigt. Den är lite dåligt sammansatt om man säger så.

Svårt att vara närvarande i en organisation som försvårar för folk att vara närvarande i det de gör. Viktigt att närvaroplikten görs till ett gemensamt problem: Lärare måste kunna vara närvarande under lektionerna t ex.) Urvalet har kanske inte varit helt bra.

Varför skolkar man?

- Jag tror att man kan koppla ihop det med betygshetsen. Om man bara kan nå upp till ett g, varför skall man då göra vissa läxor om det ändå inte kommer att märkas på betyget. Då är det bättre att satsa mer på andra kurser.
- Schemana är dåligt lagda med håltimmar som gör att man ibland går hem.
- Fast då känner man sig taskig mot lärarna.

Är skolk att man saknar disciplin?

- Nej, det är att man måste prioritera.
- Och ibland tycker jag att man måste bry sig lite mer om sig själv också. Känner man att "det är synd om mig"...
- Och är man kvar i skolan om man inte mår så där jättebra så lär man sig ingenting. Men är man borta så tror man att man har missat någonting.
- Mitt samvete skulle aldrig hålla för att skolka.

Hur lär man sig disciplin?

- Ofta lär man sig det hemifrån. Men de lägger ett stort ansvar på oss eftersom det är mycket självständigt arbete. Och har man inte gjort klart det till ett visst datum, då är det kört.
- Då blir betygen därefter.
- Då får man lära sig att fördela tiden rätt och så där. Men det är inget man får hjälp med i skolan att lära sig. Utan man får väl först göra några misstag och sen så lär man sig.

Så man lär sig genom att göra misstag. Genom lite bestraffning?

- Ja. Det är inte heller bra i och för sig. Att man först måste få ett nederlag för att förstå hur man ska göra.
- Fast då kommer man ihåg det.

Lär man sig även ansvar genom att få något negativt?

- Man kan lära sig av andras misstag också: det går inte så bra om man gör så där eller så där...
- Men jag tycker att det ska löna sig att vara på lektionerna. Det borde man lära sig. Som till exempel en lärare; Vi var och kollade på vattentornet och sen tog hon med en fråga om det på en skrivning. Lärarna borde göra mer så.

Visste Ni om det i början av kursen. Att det här och det här ska Ni göra för att klara av.

- Nej
- Men det är svårt också om lärarna ska göra så. Jag har ju varit sjuk i tre månader och jag kämpar i underläge hela tiden.
- Men det är skillnad. Jag tänkte på de som inte kommer av "lathet".
- Men det blir ju samma effekt.
- Men det är ett sätt att komma runt problemet med närvaron. För annars skulle vi lika gärna kunna få varsin bok och sitta hemma och plugga.
- Men då blir det också disciplin att kunna göra det hemma.
- Det måste ju finnas ett värde i att vara här. Jag tycker det är dåligt att det står skrivet att man ska kunna vara borta si och så mycket.
- Kan man inte betygssätta närvaron så...
- Fast jag tycker att man borde ifrågasätta varför man ska gå på lektionerna. Vissa lektioner är så pass intressanta så att jag tar mig till skolan bara för den lektionen. Även fast jag har så pass lång resväg. Och det är så det borde vara. Och det är fel när det inte är så.

Det är viktigt att det lönar sig att vara på lektionerna. Det borde värderas att man är i skolan.

Menar Du att det här med närvaron även borde ligga på lärarna(...)

- Det borde vara en självklarhet att man gör så intressant att eleverna vill komma. Och att man inte bara tvingar sig själv.
- Fast det har ju också med lönen och engagemanget att göra. Vi kommer hela tiden tillbaka till att de inte gör det de vill göra utan att de gör det för att få ihop sina timmar.

"Samarbete"

- Det har att göra med det där med förståelse. Samarbete mellan elever och lärare. Samarbete över huvudtaget.

Hur är det med föräldrarna och skolan?

- De får inte vara med!

Vad beror det på?

- Dålig information från skolan antagligen.
- Det de vet det är ju det man berättar för dem. Är det elever som inte berättar så mycket för sina föräldrar så får de inte reda på så mycket.
- Men ändå, vi är myndiga. Fler bor hemifrån. Okej i början kanske de håller mer koll. Men så fort man har fyllt arton så...

- Det går ju inte att hålla på och informera föräldrarna hit och dit. Man måste ju kunna ta eget ansvar.
- Men samtidigt tycker jag att man kunde ha frivilliga utvecklingssamtal. Om föräldrarna och eleven ville det.
- Men då skulle väl föräldern kunna ha en dialog med sitt barn om hur det går i skolan?
- Nu i slutet av gymnasiet är det mer vårt ansvar, så det man vill berätta för sina föräldrar det berättar man..
- Det finns ju ppet Hus, som är för nya elever men dit skulle även våra föräldrar kunna komma om de är intresserade.
- Innan man var myndig skulle föräldrarna skriva på frånvarolapparna och det tycker jag är...Går man i gymnasiet så borde man...

Samarbetet ska vara här mellan elever och mellan elever och lärare ...

- Och sen lärare emellan.
- Det hänger mycket på hur stämningen är i klassen. Personkemin och allt sånt där.
- Oftast är det samarbete mellan kompisgrupper. Sist så delade läraren in efter de grupper som brukar jobba ihop.
- Vår klass är väldigt...vi har olika intressen, den är väldigt delad. Så det är svårt att göra något tillsammans.

Finns det andra sätt att lära sig samarbete än att ha grupparbete?

- Jag är hjärtligt trött på allt samarbete.
- Jag är så djävla trött på alla djävla grupparbeten. 75 % av fallen så blir det bättre om man gör det själv. För det är så djävla ofta man får ta på sig att det ska bli någonting över huvudetaget, för att de andra inte gör det. Det blir såna krockar i ambitioner. Vissa vill göra lägsta möjliga.
- Det är jobbigt att vara med såna där man måste göra allting själv.
- Sen kan det bli omvänt om man jobbar med någon som är lika ambitiös, båda vill göra samma sak. Det kan också bli jobbigt.
- Det är bra att kunna samarbeta men varför ska man samarbeta med någon som man känner utan och innan. Känt i tre år. Det är verkligen onödigt.

Det verkar som om grupparbeten är det sättet där man lär sig samarbeta. Det finns inga andra sätt att lära sig samarbeta som Ni har erfarenhet av?

- Men samarbete behöver inte betyda att man måste arbeta. Utan man kan samarbeta om att få till stånd en resa. Då är det mer i hela klassen. Att man arbetar mot ett mål. Fast ett annat mål än just betygen eller ett arbete.
- Att man gör någonting mot ett mål som inte är betygshets.
- Då går det bra.
- Ja, att man har ett klart mål. Alla strävar mot samma mål. Men de här små arbetena...Det finns ingen tid och det finns ingen ork att ta fram ett gemensamt mål.
- Grupparbeten är något som lärarna ofta slänger in för att inte ha så mycket lärarlett; "nej, jag tänker inte stå här framme och babbla på". Så bli det såna här grupparbeten och det ger ingenting.

Vad får Ni för hjälp från läraren kring att samarbeta och grupparbete?

- "Det står lite i den här boken det kan Ni kolla", säger de.
- Det beror hur mycket man engagerar sig. Man kan ju fråga massor.

(De säger att de inte får hjälp i hur man samarbetar)"Jag är trött på allt grupparbete, oftast blir det bättre om man gör det själv." (Eleverna ifrågasätter denna samarbetsform. Kommer fram till att samarbete är bra om man strävar mot ett gemensamt mål, men att det inte alltid känns som om man gör det. Lärarna verkar inte heller alltid se värdet av grupparbete; Något som "slängs in" och det tycker eleverna är fel.

"Teori"

- Det är för mycket teori.
- Ja, absolut.
- Vi har ingen praktik alls.
- Vi borde få komma ut i verkligheten och inte bara sitta här inne i skolsalarna.
- Skolan blir som en egen värld.
- Lärarna har inte haft något annat jobb utan de har kommit direkt från högskolan in i läraryrket och de har inga andra erfarenheter...

Det är för mycket teori. Vi borde få komma ut mer i verkligheten. Skolan blir som en egen värld och det är fel. Det är synd att lärarna ofta inte har så mycket erfarenhet från andra verksamheter. Det är viktigt att få in föräldrarna i skolan. Det är jätteviktigt att konkretisera. Lärandet blir bättre om man varvar lite. Det praktiska arbetet skänker en speciell sorts tillfredsställelse; man känner att man gör något.

- X har jobbat på Sida och varit nere i Afrika som hjälparbetare. Men oftast är det så att de kommer direkt från högskolan.
- Jag tycker absolut att man ska använda sig mer av elevkontakter; föräldrar och så. Som kan komma och dela med sig av verkliga grejer. Det handlar inte så mycket om att det är teori utan mer om att konkretisera grejer. Placera in.
- Och även att lärare som har jobbat länge försöker få ny information, åker på kurser. Så att eleverna inte lär sig gamla saker.
- Jag tycker det är för lite praktiska ämnen. Har man inget praktiskt tillval så har man bara teoretiska ämnen. Jag tycker det är jätteskönt att ha något där man inte ska plugga in en bok.
- Jag tror lärandet blir bättre om man varvar lite.
- Absolut. Det var samma sak som när vi gjorde skoltidningen. Det var så skönt att göra någonting. Man känner att man gör någonting.
- Vissa teoretiska ämnen kan ju också bli praktiska på ett sätt också. Som när vi nu fick skapa vår egen fredsorganisation. Och filosofin; man skapar teorier kring det som man funderar över. Det är ju inte praktiskt men ändå så skapar man någonting ändå.
- I och för sig finns estetisk verksamhet men det är så kort tid. (tankar om hur avkopplande det är med teater; "Istället för att sitta över en bok så fick man använda andra delar av sin hjärna")
- (Om man hade mer praktiska moment så skulle man inte känna den där mättnadskänslan som gör att man går och sätter sig i cafeterian istället för att ständigt gripa sig an den ena teoretiska utmaningen efter den andra)
- För nu kan man ju faktiskt väldigt mycket. Jag tycker vi blir underskattade på ett sätt. Och jag vill mer göra sånt som en rapport som man kan gå och informera kommunfullmäktige om. Om något lokalt problem. För vi kan mycket nu. När jag intervjuade företagare inför mitt specialarbete så kändes det som om jag visste mycket mer än de.

Då känner du att lärarna vet inte det. Att du inte är jämbördig?

- Precis. Det känns som om vi är lite underskattade.
- Vi har en lite konstig relation till lärarna. Å ena sidan säger de att man ska vara jämlika och samarbeta men det är lite svårt om de hela tiden ska stå över oss. De ska vara vuxna och vi blir behandlade som barn hela tiden. För de ska ju vara de vuxna, det är de som bestämmer. Det är de som sätter ut straffet för oss, dåliga betyg, om inte vi sköter oss. Jag tycker att man känner sig väldigt underlägsen.
- Jag tycker att vi är undervärderade som elever. Vi kan ju väldigt mycket och borde kunna vara en resurs för samhället. Relationen till lärarna blir konstig. Det är svårt att vara jämlika och samarbeta samtidigt som de skall vara vuxna och vi barn. De kan ju t ex sätta ut straff för oss om vi inte sköter oss. Det är även svårt att ha en bra relation till en lärare, det blir lätt för personligt. Ibland är det svårt att se lärarna som människor. Det är fel att samarbeta bara med den egna åldersgruppen.

Ovanstående är ett bra exempel på att vi i skolan har unga vuxna med en mycket stor kapacitet som inte behandlas som vuxna och vars kunskaper inte tas tillvara. De känner sig onödiga – i onödan?!

- De lärare man får en bra relation till. Den kan lätt bli för bra. Att det blir för personligt och det är inte heller bra. För då tar man så illa vid sig.
- Det är även svårt att jämte andra kompisar ha en bra relation till lärare. För det kan anses som smör. Det är svårt att prata med lärare.
- Ibland kan det vara svårt att se på lärare som människor också.
- Jag tycker att det här har med social kompetens att göra. Vi är så himla instängda i skolan. Vi ska samarbeta men bara med dem i vår egen ålder. Max ett, två år yngre eller äldre. Men inte...Lärarna har man en helt annan relation till. Man samarbetar inte med lärarna. Man samarbetar inte med dem på lika grunder. Det är alltid läraren som står där uppe och vi ska vara här och hjälpa till lite.

Hur är det med skolledningen. Om det är lärarna som bestämmer men sen har vi ju andra..?

- Skolledningen för mig är ett par bokstäver som bildar "skolledning". Men man vet inte vilka som är där eller vad de gör. Vad jag har fått höra nu av Sandra så är det mest en lekstuga mest.
- Det kanske är bäst att vi inte vet nåt. Annars kanske vi tappar ...
- Eller blir förbannade.
- Jag har en känsla av att det behövs en skjuts med nya, unga människor in där. Det känns lite föråldrat. Även om de har tagit lite mer tag i det här med elevdemokrati.
- (Eleverna har ingen tydlig bild av skolledningen. Lärarna verkar inte värdera att organisationen och drift- och utvecklingssamtalet synliggörs.)
- (Bra med prao. Gå ut och undersöka saker är viktigt. Jag ville göra en film om reklamens inverkan på individen men det var ju bara att glömma för det skulle jag aldrig hinna med. — Vi hade inte ens timmar för vårt specialarbete, fick göra det på fritiden)

Ni verkar ha det väldigt stressigt. Hur får Ni kraft för att orka med?

- Nu ser vi att det snart är slut.
- Jag har ingen kraft.

Frihand

Alla utom två berättar om bemötande från lärare som centralt för deras möjligheter att lära, växa och trivas. Lärare med engagemang, intresse och ömsesidig respekt efterfrågas. En pojke beskriver hur svårt det kan vara att skilja på att vara en misslyckad människa från att ha svårt för en viss uppgift. Här finns kritik mot översitteri och maktmiss-bruk. Skolan är en plats där man lever sitt liv i stort sett osedd och ohörd med få men viktiga undantag. Man talar också om oron för framtiden och en svidande ensamhet.

Sammanfattning

Det sammantagna intryck vi fick när vi genomförde intervjun och som också framgår av texten är att det här är en grupp elever som i hög grad anpassat sig i skolan och lyckats väl i förhållande till sin uppgift. Deras berättelser från livet i skolan är påfallande rika på nyanser och perspektiv. De behandlar en vitt spektrum av erfarenheter som de har en god förmåga att reflektera över och kritiskt granska. Vår uppfattning är de relativt tydligt uttalar sina värderingar och hur de utifrån dessa värderar olika typer av skolerfarenheter, varför vi i denna sammanfattning inskränker oss till att påminna om några få av-snitt ur intervjun.

I stor utsträckning är de nöjda med det program de valt även om de valde det för att de inte visste vad de skulle välja. De beskriver programmet som ett slags demokrati program – där man lär sig tänka, värdera och grundligt sätta sig in i samhället. Det teoretiska i programmet är sånt man har användning för i sitt fortsatta liv. Men likväl är det för instängt och avstängt mot en mer faktisk och praktisk verklighet. Livskunskapen i mer konkret mening, liksom praktiserandet av kunskaperna uteblir. Härvidlag förblir de små, utlämnade till föräldrar eller oanvändbara som kunskapsproducenter.

De ger utomordentligt belysande skildringar av en lärkultur där de matas med schema lagda ämnen, ofta höggradigt uppsplittrade och där lärandet präglas av betygsjakt och prestation. Något egentligt inflytande över lärprocesserna beskrivs inte och egna val är det inte frågan om, snarare snabba ställningstaganden till givna alternativ. Hur skulle vi kunna välja, ta kommandot i lärandet när vi ständigt enbart lärt att följa med och prestera det som ålagts oss? Om lärandet hade hängt ihop i större helheter – längre block och större integration hade de kanske varit möjligt att hitta egna vägar att gå. Läroplanen är lärarnas läroplan och lärarna lyckas inte uppnå sina mål. I så passiva termer ser också dessa säkerligen ganska duktiga elever på sitt lärande.

Upplevelsen av att fortfarande vara liten, oanvänd och underskattad går igen på flera ställen i intervjun. Man är underskattad, har en konstig relation till lärarna. De säger att man skall vara jämbördig men de står över "oss och vi blir behandlade som barn". Man kan så mycket, skulle kunna vara en samhällsresurs men underskattas. Inte heller kan man vara personlig. Den nära relationen blir "att smöra". Ibland har man (fortfarande) svårt att se lärarna som människor. Skolledningen är fortfarande bara "bokstäver".

Lärandet är roligt och lustfyllt när läraren förmår placera kunskaperna i verkligheten och nutiden liksom när lärandet är förenat med "görandet". Då blir också grupparbete och samarbete - som eleverna ser som ytterst viktigt ur demokratisynpunkt - möjligt. När betyg kommer in i grupparbetet tycks det knappast fylla denna funktion.

Det prestations- och betygsinriktade lärandet leder paradoxalt nog till att man måste skolka från skolan för att klara skolan. Detta att närvaro i grund och botten inte har, eller ges ett självständigt värde befäster i sista hand en uppfattning att individen inte värderas för den är utan enbart för det den gör eller presterar. Är inte lärandets grund att vara närvarande i ett lärande? Betygen förstör hela skolan, hela intrycket av att gå i skolan. Det förstör intresset, glädjen och skapar osämja i klassen, är dessa elevers omdöme.

Gruppen berättar också om hur mångfalden av program knappast förfaller bli en tillgång utan en källa till splittring, motsättningar och fördomar. Det uppstår processer som en elev associerar till rasism. De menar att skolan måste på ett annat sätt än de erfarit arbeta med en pedagogik som integrerar programmen. Det finns ingen anledning att tro annat än att dessa elever som i vår intervju berättar om dessa motsättningar med ett oförvitligt demokratiskt sinnelag i sitt dagliga skolliv likväl har sin del i dessa processer.

Eleverna berättar att de lärt sig vara kritiska och ifrågasättande, men knappast i en mer personlig mening. Att öppet säga ifrån, att säga nej till t ex lärare och de krav som ställs på dem, hur orättfärdiga man än uppfattar dem är svårt eller går inte. Att kunna säga nej är nog den mest fundamentala förutsättningen för att handskas med både det goda och det onda. Vi undrar om skollivet faktiskt snarare lär elever avståndstagandets konst - att vända sig bort, inte bry sig - snarare än att vägra och säga ifrån.

"Man har gått hur många år som helst, det känns som det aldrig tar slut"

-intervju 4, HP, konvergent

Skola 10 är ett stort småstadsgymnasium med ganska få invandrare.

Gruppen bestod av åtta elever (4 pojkar, 4 flickor). Uttryck för maktlöshet och brist på inflytande var genomgående i hela intervjun. Det gällde skolan som sådan, sättet att lära, deras eget program m. m. De förmedlade knappast någon känsla alls att kunna påverka. De kände sig besvikna över att inte ha fått tillräcklig information om programmet och några uttryckte att de hade valt annorlunda idag om de fick välja om. Ansvar framstod i berättandet som ett viktigt värde som måste läras tidigt i grundskolan. De hade en öppen kommunikation i gruppen. Den kändes rak och ärlig. Eleverna i denna grupp liksom den föregående berättade om positiva förändringar som initierats av den nye rektorn som försöker stärka elevernas inflytande. Men "för sent" var den känsla man förmedlade. Det nya goda kommer de efterföljande tillgodo och insikterna kommer för sent. Den förra gruppen tyckte de borde få en stämpel med texten "försökskaniner i pannan" och det gäller nog också denna grupp. Så här inleds intervjun:

Varför ska man gå i skolan? Vad är det man ska lära sig?

"Det som ingår i programmet. Lära sig ta ansvar. Att bli vuxna. Man måste gå i gymnasiet för att få ett jobb. **Får ni ta ansvar?** Vet inte, det är meningen. Vi ska jobba mer självständiga sista året. Tjat att det är frivilligt, man får ändå inte säga till om läroplanen. **Vad säger läroplanen?** Hur man ska lägga upp arbetet. Betygssättning. Hur många timmar man har...Det som ingår i programmet. Ekonomi, handel, data. Att vara serviceinriktad, prata inför folk, presentationsteknik. **Är ni nöjda?** Visa saker är fåniga, ibland logiska. Mycket som är utfyllnad. Bra det vi lär oss på praktiken. Samhällsprogrammet bättre förutsättning för högskolan...tillval historia för att komma in på handelshögskolan – obligatorisk. Vi fick ingen information. Visste inte. Allting kommer lite sent. Utvecklingssamtal kom för sent...hade för lite timmar. Fick lägga extra kurs. Det borde vara bättre information. **Hur går ni vidare...?** Fick skriva ett papper till skolledningen, har inte hört någonting. Klassråd – rektorn såg vi i början av trean. Det händer ingenting. Nu är det meningslöst. De själva tyckte att vi skulle skriva. Varför ska vi nu tycka om vad som ska förändras. Ettorna och tvåorna ska bestämma. utveckla istället för att ta bort. praktik nu en gång i veckan. Det ska ändras, inget bra.

Var det sådana frågor ni fick svara på? Hur betyget var, om grupparbete. Ja, vi har alltid haft grupparbete. När vi får välja grupper får vi inte så mycket gjort. Bättre att lärarna blandar grupperna. Större chans att man jobbar".

"Tjat att det är frivilligt, man får ändå inte säga till om läroplanen" och läroplanen uppfattas mest som en detaljerad order att följa. Skolan är frivillig men intrycket är att valet och friheten endast gäller om man vill gå in i skolan eller ej, inte därinne i skolan. Där finns inget utrymme för frivilligheten.

De berättar också att förstahandsväljarna är få och att många går för att "*plugga mindre*" vid sidan av dem som väljer utifrån intresse och lust. Detta avspeglar sig i lärsituationen. Så här berättar man:

"Ingen motivation från lärarna. Yrkesprogrammet är lågprioriterat i denna skola. Lärare jämför oss med de som går teoretiska program. Men vi ska kunna lika mycket. De säger: hur ska ni kunna klara er? Vårt program ska läggas ner. Lärarna är förbannade på skolledningen. Lärarna kanske lägger av men vi måste ändå gå. Lärarna känner sig svikna. För få förstahandsväljare till programmet. Det ska inte ha någon betydelse. Vi undrar varför natur och samhäll har två representanter var i skolledningen. Vi har en. Alla ska ha lika. De har mer chanser än vi. Lärarna gör att det blir så här olika. Om de har den inställning får eleverna det också. Vi har fördomar. De som går på natur är sådana som pluggar hela natten. De har inte eget liv. Jag valde handelsprogrammet för att jag var intresserad inte för att jag var sämre. Jag valde för att plugga mindre. Det blir en stämpel. Många är intresserade. Inga prov i ettan eller tvåan. Förra terminen ett prov. Lärarna tar på prov. Det är mycket arbete som vi lämnar in. Orättvist mot de som pluggar. Det är upp till lärarna att ta ansvar. Man är nöjd om man får G. Fast det är också fel. Attityd att det är ett slö- program. Det är upp till var och en. Man måste ta på sig ansvaret. Man kan inte säga att det är bara lärarens fel att han inte är hård...Vi har fått veta betygskriterier, men inte för MVG."

Intrycket de ger sett över hela intervjun, är att de faktiskt velat gå denna linje men att de nu är rätt så djupt besvikna. Det verkar inte som de fått det de behövt. I efterhand ser de hur dåligt informerade de var, hur deras linje präglats av motivationskrockar bland både elever och lärare. Vissa elever går linjen just för dess antagna inriktning, andra för att de inte kommit in på andra och ytterligare de som går där för de måste gå i skolan. Lärarna förefaller också klivna; vissa tjarar och driver på, andra tycks ha gett upp all förväntan på att de skall bli några äss.

Ett tema i intervjun handlar om motivation, betyg och tjar. De berättar:

"Skillnaden (mot högstadiet är) att de tjarade hela tiden. Nu är det inte så. Man har dålig samvete för att man inte gör nåt. Det upp till en själv. På högstadiet fick vi ta hem proven och föräldrarna fick skriva på. Tjar är bättre än att lärarna säger att man inte kan få MVG. Det är lärarnas ansvar gentemot eleverna. De ska tjata...Det här är frivilligt."

Fastän någon påpekar att de är frivilligt är de dock rätt eniga om att lärarna (dessa som de tycker omotiverade) skall tjata, måste tjata, d.v.s. motivera dem utifrån. På samma sätt tänker de om betygen som de i och för sig ogillar:

Om det inte fanns betyg. Hur skulle det se ut då?

- Skönt. De som är skoltrötta skulle förstöra mycket för de som vill lära sig. Betyg måste finnas. Man satsar mer själv. Det är bara en symbolisk grej.

Varför gick man i skolan från ettan till sexan då hade ni inga betyg?

- För att lära sig grunderna. Man förstod inte då. Roligt, för att träffa kompisar. Vad var det som var roligt? Barn vill ju lära sig. Med betyg då blir det sådan konkurrens och när man är liten så tror jag inte att det är så bra. Är det roligt nu? Ja, men nu är det allvar, då kunde man inte ta ansvar för något. Man följde bara efter. På mellanstadiet, handlade mer om att vara i grupp, vara tyst. Nu skoltrött. Man har gått hur många år som helst. Det känns som att det aldrig tar slut. Det känns som om det kommer högre grejer, krav. Nu är det frivilligt, men man känner att man är tvungen fast man egentligen inte behöver.

Tröttheten och ledan lyser igenom — brist på en egen motivation. Betygen måste nu finnas inte som värderingsinstrument utan för att skapa den disciplin som deras ambitiösa jag behöver när lusten att lära vacklar.

De är dock inte riktigt säkra på om ansträngningen att lära sig lönar sig. Så här svarar de i fokus på ordet kunskap:

"Hoppas att man har. Undrar om man kan verkligen det som krävs att man ska kunna för högskolan. Man vet inte mycket vad andra har lärt sig. Olika gymnasier. Man har säkert inte samma kunskap. Jag tror att vi har mindre. Det är lärarnas ansvar att följa kriterierna. Vet inte om de gör det."

Till sist konstaterar man:

"Skulle jag få en chans att göra alla de här tre åren så skulle jag inte ha de betyg jag har nu. Jag skulle göra ett mycket bättre jobb. Man har mognat, kanske. Man var rätt fjantig i början. Innan man börjar gymnasiet skulle man ha ett år... för att hinna mogna. Man närmar sig slutet därför tänker man att man kunde gjort bättre. Man kan inte säga något till en som ska börja gymnasiet. De ser inte slutet, det är så långt fram. Man bryr sig inte. Det är som predikningar. Lärare, morsan..."

Tjat är en riskabel och diskutabel motivationsmodell!

Visste man nu vad det blev hade man både handlat och valt annorlunda. Hur kommer det sig att man vaknar upp så sent, eller kanske för sent?

En av de intervjuade säger att *"man gått hur många år som helst"*, antydande att ingen början, inget slut finns. Lever man länge i den känslan kommer sömnen krypande. Det är viktigt att känna ett slut (det som kanske förblir dolt) för att värdesätta vägen, nuet, det som är. Det är en viktig pedagogisk princip som kanske inte ses/värderas tillräckligt av skolan. Skall man lära ut ansvar består en del i att uppmärksamma "slutet". Att bli herre över slutet; kunna göra avslut i respekt, t ex säga nej till visst på ett tydligt sätt. Se att hela Saken; projektet "gå på gymnasiet" rymmer flera olika aspekter av "slut": Vad innebär det att göra sin studietid? Varför, och vart skall det leda/inte leda? Hur vill man ha det/inte ha det? Vad finns det för krav? Vad kan man ändra/inte ändra? Det är viktigt att skolan ger redskap så att eleven kan göra en någorlunda tydlig form av "Projekt skoltid". Och själv känna när det börjar och slutar Vad som är möjligt och omöjligt. Att inse och hantera gränser är fundamentalt också för att utveckla demokrati och demokratiska människor. Att efter 12 år i skolan upptäcka att man valde fel är i grunden en katastrof.

Slutligen ger de uttryck för starka värderingar av hänsyn, inkännande och medkänsla. Värden som de utvecklat men inte i första hand tycks tacka skolan för:

"Om man är äldre och det finns t.ex. en sexåring på samma ställe, då kan man inte uppföra sig på samma sätt som man kanske skulle ha gjort annars med jämnåriga. Jag tror inte att det är många som tänker så. Inte vi, det är lärarna som ställer krav. Sexåringar ska inte behöva se, att man är hård. De ska leka. Ja här måste man ta hänsyn, om någon t.ex. är blyg då kör man inte på. Lär man sig ta hänsyn i skolan? Det lär man sig själv om man vill...Av föräldrar, uppfostran. Jag vet inte om vi har lärt oss det i skolan. Man gör det i småskolan. När man går i ettan lärarna har ett stort ansvar...hemma är man ju *kung*".

Frihand

Här är goda minnen i förgrunden. En mobbande lärare, men fler talar om en uppmuntlande sammanhållning bland kamrater och glädjen av samarbete. Några talar om tryggheten att ha skolan som man nu måste lämna men med en tillförsikt om framtiden. Man har ju ändå klarat sig så här långt.

"Dom säger vi har inflytande, men hela tiden är det kursplanen som styr"

-intervju 5, SP konvergent

Skola 11 är ett stort gymnasium i en av de västra förorterna med ganska många invandrare.

Samarbete är ett slags nyckelord i denna intervju. I en mening handlar hela intervjun om samsarbetsaspekter. Samarbete mellan människor – elever, lärare, rektor och mattanter. Samarbete är viktigt i skolarbetet och viktigt i det kommande livet – och eleverna uttrycker också en stark vilja och lust till samarbete.

Vad lär man sig i skolan?

"Samarbete. Hur lär man sig det då? Via grupparbete. Bra för det behöver man sen i arbetslivet. Grupparbete kan vara tråkigt men roligt när det fungerar. Ar fel personer med blir det flopp — trivs man inte går det inte. Kan bli att en får göra för mycket. Man pratar inte med lärarna om samarbete. Dom vet i alla fall och märker det vid muntliga redovisningen.

Man skulle behöva lära sig att samarbeta med dom man inte tycker om. Det är kul att samarbeta när alla har olika idéer. När vissa inte arbetar i gruppen, åker snålshjuts på andras jobb. Men är det en kompis skriver man namnet. Men är det nåt viktigt o bra som är gjort, varför ska den som inte varit med få det bra betyget. Händer att man säger till läraren hur det är. Ibland ändrar läraren på grupp sammansättningen och dom som inte jobbar får bilda egen grupp. Vi vill ha mer hjälp från lärarna hur vi kan samarbeta."

Från denna intervju, liksom flera andra, förmedlas ofta att man vill samarbeta och skulle tycka om att kunna samarbeta bättre liksom dessutom ser samarbete som något värdefullt – men viktig kompetens eller kunskap. Vi får intrycket att man i skolan faktiskt lär åtskilligt om samarbete och grupparbete och att lusten bibehålls men att någonting fattas. Frågan är "vad är det som fattas?" Läger vi samman elevernas berättelser förefaller det som samarbetet fungerar bäst när läraren hjälper till att sätta samman grupperna och när betyg inte är inblandade. När man väljer själv – d.v.s. då elevernas egna gruppprocesser avgör sammansättningen och då eleverna skall betygsättas utifrån resultatet uppstår svårigheter som man inte löser. En bidragande orsak skulle kunna vara att sättet att kommunicera i skolan mellan alla aktörer - utifrån vad elever och lärare berättar - har envägskommunikationens prägel. Man "säger till", man "talar om", man "ställer krav" men man berättar nästan aldrig om att det leder fram till öppna samtal. Detta vävs samman med att det lätt skapas generaliserande "vi mot dem" uppdelningar i många känsliga frågor. I citatet ovan ges ett bra exempel "de som jobbar mot de som åker snålshjuts" eller "smitare i allmänhet" och "kompissmitaren". Säkert "säger man till varandra" men möjligen förmår man inte börja prata allvar, föra ett öppet (aggressivt) samtal med varandra med t ex lärarens hjälp som kunde rensa luften och sätta regler i samarbetet. Är det detta som eleverna här talar om? Kanske kan man fråga sig var den där viktiga "tredje" är som kan hjälpa stridande parter att få verklig kontakt? Vem hjälper läraren, mattanten eller eleven att genomföra sina nödvändiga mellanmänskliga konfrontationer? Finns det något forum för verklig konfliktbearbetning? Så här låter det:

"Maten är en hälsorisk. Fredagar 'surprise', veckans rester, en slags soppa. Något som stått bra länge i värmeskåp. Vi har sagt till mattanterna men ingen respons. Har också för-

sökt påverka via elevrådet, men inte gått. I och för sig har inte bakterierisken kommit upp tidigare. Sand och larver har hittats i salladen, grön potatis.

.....

Har du slagit ner tanter och knarkat får du hjälp – kanske åka utomlands. Man borde bli kriminell! I skolan blir vi indoktrinerade i samhället – att vara tysta och nöjda.

.....

Hon är 'rasist' mot dom pratiga inte mot ljushuven. Jag tror inte det har med rasism att göra. Vi vet inte vad vi kan göra åt henne. Hindret, att hon har makten genom betygen. 'Säg vad ni tycker' – men gör man det, tycker hon inte om det o blir arg."

Samarbete och kommunikation förutsätter en viss närhetsupplevelse till signifikanta andra, t ex lärare och rektor. Den här gruppens berättelser genomsyras av avstånd:

Hur är lärarna annars?

"Dom vill att man ska vara bäst just i deras ämne. Saknar att det aldrig är någon som säger att 'jag litar på att du kan klara det'. Beröm får vi sällan. Men då kämpar man. Allting kommer i slutet av terminen. Jättejobbigt, ingen fritid. Lärarna är nog också stressade och dom får inget beröm heller av oss eller någon annan..."

Samarbetar dom?

Inte mycket, kanske inom sina ämnen. **Samarbetar dom på ett bra sätt? Har dom trevligt?** När dom förbereder studieresor och på elevkonferenser kanske, vi vet inte. Lärare pratar inte privat med varandra så att vi ser det. I lärarrummet vill dom vara själva. Man får blickar när man går in där. Lärare är så stela, dom skulle vara mer personliga."

Rektorn då?

"Har inte kontakt med elever. 'Stockholms bästa administratör', men tycker vare sig om lärarna eller eleverna, Men han är stolt över sin skola. Möjligtvis ser han dom som engagerar sig. Han borde engagera sig för eleverna – det är ju hans skola. Han är svår att få tag i."

Men undantag finns:

"X visar bilder från semestern. Risken är att det blir tillfälle att smöra och påverka betygen. Den bästa läraren visade hur det var för henne när hon hade bröstcancer. Hon brydde sig om oss – hur vi hade det. Tycker man om sin lärare vill man kämpa mer. Är någon 'subba' är det inget roligt att lära sig. Kroppsspråket och tonläget är viktigt, inte stelt och inte entonigt babblande. Religionsläraren är underbar – tar med sig saker till lektionerna och visar oss om religioner. Hon är mycket personlig också. Betydelsefullt att läraren är engagerad i sitt ämne. Du kan inte gissa vilken religion hon har – hon är så engagerad i alla. Hon hittar på nytt varje gång, gammal skåpmat går inte hem. Sätter hon sig på bänken slappnar man av. Det går att skämta med henne, men hon har respekt med sig ändå."

Samarbete och inflytande går hand i hand. Man upplever inget eget inflytande över lärandet. "Dom säger vi har inflytande men hela tiden är det kursplanen som styr." Det är läroplanerna som styr och man utsätts för lärarnas ämneskonkurrens ("dom vill att man skall vara bäst i just deras ämne"). Kunskapsutbudet är splittrat och bestämt av andra. Det verkar också som man här har stark egen uppfattning om vad man skulle behöva

lära sig, t ex "praktisk arbetskunskap", lära sig tala inför andra, uppträda i anställnings-sammanhang, lära sig de moderna arbetsverktygen, men detta får man inte.

Slutligen vill vi peka på den känsla av skam och nedvärdering som på flera ställen antyds:

" Rektorn har sagt: ni får skylla er själva då ni valt en så dum linje. Vi får alltså inte läsa dom kurser i ekonomi som vi behöver. 'Det får ni göra på komvux' har vi fått höra.....

Vi har en utbytesskola i Italien. Det var så varmt och välkomnande där för oss. Vi skäms med tanke på hur det är här — stelt. Prata med rektorn? Skulle han öppna sig och ordna det trevligt för dom? Ge inte upp! Vi kommer att göra väldigt mycket själva för att dom ska få det bra. Kontakta TV4. Skolan vill att vi har kontakt internationellt. Men när dom kommer hit är det dåligt planerat. Lärarna planerar. Vi ordnar middag för dem."

Frihand

Huvudtemat här är svek från skolan och enskilda lärare. Orättvisa betyg och lärare som osynliggör dem, indirekta svek som ställer till svårigheter längre fram. Tonen är vred, indignerad eller sorgsen. Ett enda undantag finns där en sträng och sur lärarinna kunde uppmuntra en svag pojke till att börja läsa. Hans tacksamhet är stor. De är en stark betoning på vikten av de vuxna och det bemötande man får. Stöd, uppmuntran och beröm får en att växa. Ett exempel: *"Tyvärr är det inte gott om beröm eller uppmuntran i skolan. Jag tycker det är väldigt synd därför att det påverkar oss, både lärare och elever. Jag tror det finns väldigt många som mår väldigt dåligt i dagens skola och om vi inte ändrar på det snart kommer nog pressen och stressen att bara öka."*

"Det heter att vi får välja men vi kan aldrig få det vi valt"

-intervju 6, HP, konvergent

Skola 11 är ett stort gymnasium i en av de västra förorterna med ganska många invandrare.

I den här, liksom i några andra grupper är det en påfallande skillnad mellan stämningen, atmosfären i gruppen och det de har att berätta. Här är det en god och glad stämning hela tiden. Även när de klagar som värst på skolmaten så gör de det med ett skratt trots att allvaret ligger under ytan. De pratar mycket i mun på varann men trots det så känns

det som om de både lyssnar och respekterar varandra. De var synnerligen ivriga att berätta om hur de har det. Efterhand blir de mer allvarliga och kommer in på saker som

t.ex. att en del lärare vet inte ens vad de heter efter tre år och det är i ämnen de ska få

betyg i. "*det viktigaste är lärarna känner eleverna och vet vad vi heter...några vet ju inte vad vi heter*". Deras skolvardag är inte uppmuntrande. De berättar om att de blir åsidosatta, känner sig maktlösa. Deras sammanhållning verkar vara det som driver dem.

Överlag förmedlar de en känsla av att det är vännerna i skolan som är det mest viktiga, inte skolarbetet. På vår inledningsfråga följde detta:

Vad är det man ska lära sig i skolan?

"Att samarbeta med andra, jobba i grupp, umgås och kompromissa. Förbereda sig för arbetslivet, i alla fall i gymnasiet. Lågstadiet var mer att vänja sig vid skolan. Läs och skriva, historia, religion, språk. Bra sätt att få kompisar. Bli öppen och framåt. Men skolan är inte seriös, dom har ingen koll, lärarna, de glömmer sina lektioner, vi får inga vikarier. Vi har kurser där vi inte vet vad kursen handlar om över huvud taget."

Efterhand kommer de in på motivation. De säger med en mun att de inte är motiverade längre.

- I ettan var man förhoppningsfull men nu har man gett upp. "Har ni gett upp hoppet?" Vi måste ju välja i nian, då vet man ingenting. Vår syo sa ingenting. Jag är inte mer utvecklad nu än efter nian. Jag lär mig ingenting här.
- Man är bara här, när jag kommer hem o någon frågar vad jag har lärt mig idag så kan jag inte svara, ingenting.
- Det beror på skolans ekonomi, man har ingen valmöjlighet. Man kan ju gå och prata med lärare. Jag tycker det skulle vara som på Komvux, med basämnena och kurser
- Om vi alla skulle skicka ett brev i veckan i 25 år till skolministern så skulle kanske något hända. Ingen bryr sig. De som har makt vet inte vad felet är.
- Motivationen är A och O. Lärare som inte förbereder sina lektioner. Vi hade en i religion som var jättebra. Han var öppen och positiv, talade med oss och berättade om sina egna erfarenheter. På hans lektioner gick nästan alla, man visste att man missade något när man inte var där.
- Vad är inflytande? När någon lyssnar på en, på det man har att framföra. Huvudsaken är att de försöker även om det inte händer något.

De har verkligen inte höga tankar om sig själva och sin betydelse. Fast de känner att de inte lär sig något, att skolministern aldrig skulle lyssna verkar de som de nöjde sig med att då och då möta en sådan där bra lärare eller att någon lyssnar på dem och försöker.

Så här associerade de kring "Inflytande och maktlöshet" :

"Tråkigt, negativt, Har vi något att säga till om?, vissa lärare säger att vi har något att säga till om men i verkligheten är det inte så. Vår lärare har hjälpt oss att genomföra/genomdriva en sak och X hjälpte till med specialarbetena. Några lärare ställer upp, ett par. En del lyssnar och säger ja, ja. De kanske inte har något att säga till om heller. Nä, de bryr sig inte. Om lärarna skulle gå ihop skulle de visst kunna påverka. Nje, det är ju deras jobb."

Hur gör ni, går ni ihop?

- Vi går också ihop när vi försöker påverka. Vi fick igenom en sak. En lärare uppmuntrade oss att påverka en sak som han själv inte kunnat förändra. Han stöttade oss.

Har elever mer inflytande än lärare?

- Ja kanske. Vi har inte ett jobb att förlora, de är mer beroende. Ledningen kan inte sparka oss.

Hur är det med elevrådet då?

"Finns de? Jag har inte hört något ifrån dem på tre år. De samlar in pengar till olika saker. De kommer in i klassrummet och så måste man betala, man vet aldrig vad det är till. Det var visst till några träd som skulle planteras nånstans och så till den där boden väl. Till uppehållsrummet — var ligger det förresten? (ingen har varit där). Problemet är att informationen är så dålig, hela tiden kommer de in och det är redan sista dagen (för vad det nu är frågan om). Som med klassfoto, det fick vi veta dagen innan det skulle vara inne. Det står ibland på lysdioden där nere, men vem har tid att stå där och läsa. vi blir behandlade som annorlunda, som med syo, hon gick till alla andra klasser och informerade om högskolestudier, utom till oss. För det var så många som inte var behöriga. HP är liksom under andra linjer. När vi börjar prata om det känns maktlösheten. Vi har lärt oss att framföra våra åsikter"

Att samarbeta i arbetsgrupper är något som denna grupp lärt mycket, och mycket genom vilket de också visar i själva intervjusituationen. Förutsättningen är att man bara inte blir ihopfäst hur som helst i grupper. Sammansättningen är viktig.

De berättar om en i grunden bedrövlig skolsituation, men de gör det med gott humör och på ett respektingivande sätt. Rentav alltför respektingivande. Deras berättelse handlar om att ha gått fel linje, den lägst prioriterade som de dessutom genomfört på grund av en valfrihet de kallar skenval. Det är andrahandsvalen som bjudits dem. "*Det blir så tråkigt att inte få det man valt och att hela tiden få sitt andrahandsval. Det heter att vi får välja men vi kan aldrig få det vi valt. Vi är beroende av de andras val för att grupper antingen blir för små eller för stora*". De uttrycker att de försummas, lärare glömmer dem och känner ens ej deras namn. Förhoppningsfulla började de gymnasiet, nu har man gett upp. Man lär sig inget. Initiativ, medbestämmande och inflytande förefaller obefintligt.

Frågan man måste ställa sig är hur dessa fullvuxna medborgare gör för att anpassa sig till dessa förhållanden. Ett av svaren är möjligen att vänskap och kamratskap likväl kan odlas och fungera som ett tillräcklig compensation. Ett annat är att de faktiskt i kraft av saknad och besvikelse likväl lär sig vad som är värt att värdera i livet. Ett tredje är att de med hjälp av varandra regredierar in i ett passivt barndomstillstånd där alla starka och sunda ambitioner kan trängas bort.

Frihand

En elev berättar om hur han varit med och mobbat, och om det dåliga samvete som följt med i alla år. När mobbningen pågick var det "*...vinna eller försvinna*". Grupptricket på högstadiet och alla "*roller man spelat*" verkar också bidra. En annan elev berättar om tryggheten att gå till skolan eftersom alla ens vänner finns där. Om stöd och hjälp som han fått från vännerna. Sammanhållningen och tårarna när han gick ut nian. En tjej skriver om sina dåliga betyg som berodde på stökighet, inte för att hon var svag i skolämnena. Vännerna man fick genom skolan skriver flera om. Flera tackar skolan för det. Någon hade inte kommit in på rätt linje, hon tyckte gymnasiet var bortkastad tid. En tjej berättar om tryggheten att kunna prata med vuxna som inte är hennes föräldrar. Hon berättar om hur hennes farbror blev mördad och farfar dog strax efter. Idag på gymnasiet vet hon inte ens vem som är skolsyster. Hon känner sig utlämnad och sviken av skolan/vuxna i skolan i dag. Många antyder en stor saknad efter vuxenkontakter och en oro inför vuxenlivet.

Gy år 3, Sammanfattning

Inledning

Låt oss inleda med en tankelek efter att nu ha tagit del av gymnasisterna, de som om någon eller några månader lämnar skolan efter tolv år. I vårt nutida samhälle är praktiskt taget alla människor fram till 18-19 årsåldern befriade från allt försörjningsarbete. Det sköts av föräldrar i kombination med äldre generationers skattemedel. Under tolv år har man ingen annan uppgift än att lära. En uppgift som ur en psykologisk synvinkel i allmänhet har ett synnerligen högt värde. Den växande människan är frågvis och hungrig på kunskap och därtill ofta öppen för att inte bara lära sånt man själv finner på utan också att ta emot lärdom som andra vill och kan förmedla.

Att lärandet har ett så högt (mänskligt) värde beror inte enbart på vår nyfikna natur utan bottnar i vårt överlevnadsbehov; att skaffa sig makt för att hantera sitt liv bland natur, ting och andra människor. Kunskap är makt. Det finns en dialektik i kunskapsöverandet mellan lusten att lära - för den blotta lustens skull - och nödvändigheten att lära, tvånget att lära för överlevnadens skull. Att lära, för att öka sin makt är därför en inte enbart lustfylld utan mödosam process.

I vårt samhälle är alla barn inviterade till denna läroverld fram till dess de uppnått vuxen ålder. Sett ur ett historiskt och samtidsglobalt perspektiv är detta ett fullkomligt fantastiskt erbjudande.

Våra 3:or står nu framför utgångsdörren från detta lärosäte och där framme låter de oss ta del av det de upplevt och lärt. Vad är det som de berättar?

Vi saknar visserligen jämförelsemått för vad tolv års oavbrutet lärande i andra alternativa former skulle kunna åstadkomma men otvivelaktigt kan vi konstatera att vi här möter människor som lärt mycket och som förmår uttrycka och förmedla kunskaper. Det förmedlar ett skarpsinne, förmåga att reflektera och tänka kritiskt om den verklighet de befunnit sig i. De vrider och vänder på begreppen. I träffande, avslöjande formuleringar berättar de om vad de ser, hör och gör i den värld de nu så länge levt i.

Det är också mycket påtagligt att det vi allmänt kan kalla demokratiska värderingar spelar en framträdande roll i deras berättelser. Det är demokrater som talar och det är demokratiska värderingar som de använder när de värderar sin verklighet i dess otaliga aspekter. Rättvisa, tolerans, inflytande och solidaritet står högt på dagordningen. Hur övertygade de är innerst inne kan vi inte veta, men uttryck för människoförakt av alla de slag lyser faktiskt med sin kompletta frånvaro. Visst möter vi arrogans och nedvärderande kommentarer men knappast av det slag som inger obehag. Om skolans uppgift vid sidan av sin ämnesbaserade kunskapsförmedling är att dana människor som aktivt förfäktar demokratiska värderingar och tillika försöker leva upp till dem så skulle man kunna dra slutsatsen att skolan lyckas i detta avseende. Det är öppna, frispråkiga, trevliga, kritiskt tänkande unga människor som vi möter.

Men den värld de berättar om - den vi ibland kallar det sociopedagogiska systemet - står i mångt och mycket i bjärt kontrast till demokratins grundpelare. Några mer djupgående yttringar av tacksamhet att under tolv år haft möjligheten att ingenting annat göra än att lära kan knappast skönjas i berättelserna.

Medborgarperspektivet

Sistaårseleverna är klart och tydligt vuxna. De har överblick över sin situation, sina skolår, över skolan och systemet, sitt lärande och olika arbetssätt. De kan se och förstå sin och lärarnas situation och bitvis skolledningens betydelse. De kan inte riktigt överblicka hur betygssystemet med kriterier och lärarnas uppdrag hänger ihop men vem kan det? De tänker, reflekterar och resonerar. Det som dock blir så påtagligt och bekymmersamt är att de levt i skolan under så många år, vuxit upp i skolan men det verkar som de aldrig får bli och vara vuxna i skolan. De växer bara ur skolan. Tänk vilka samarbetspartners de skulle kunna utgöra om bara ramarna var annorlunda. De är medborgare men utan med!

Just detta att de nu faktiskt kan så mycket får ingen social erkänsla och ingen betydelse i deras växande. Deras position är fortfarande enbart den ständigt lärande elevens — inte den kunniga medborgarens. Kunskap är makt. Men någon makt i social mening tycks inte kunskapen ge. Nästan alla grupper talar om att man vill ut och praktisera. Vi uppfattar detta inte enbart som en önskan att lära utanför skolhuset utan som ett behov att utforska och använda sig själv bland andra vuxna, pröva vad man kan bland andra som kan. Snarare är det så att man fortfarande ser sig som stor men ofärdig — man måste vidare i elevrollen till högskolan.

Eleverna är - tycker vi - synnerligen insiktsfulla och oerhört kritiska till skolan. Men deras kritik framför de på ett barnliknande sätt. De klagar och gnäller på ett intelligent sätt. Det är som om de saknade all tillförsikt att ta vara på och ta itu på allvar med det de uppfattar, som om de inte hade eller kunde ta ett ansvar som vuxna. De verkar uppgivna och tänker på sig själva som maktlösa vilket givetvis i grunden är ett svårt trauma för en uppvuxen människa. Deras duktighet betygsätts. Men hur betygsätts, bekräftas deras vuxenhet?

Alla elever talar om sitt behov av nära kontakt med lärarna. Gymnasisterna gör det på ett speciellt sätt. Man talar om lärarrummet där man inte är välkommen. Man får konstiga blickar när man söker sig dit. Lärarna som undviker gemensamma utrymmen och ilskan att lärarna har sina egna rökrum. Man vill bli vän med läraren men det går inte. Vad handlar detta om? Knappast om avund, mera om att få del av vuxen erkänsla, tecken genom vuxna privilegier. Och framförallt; att få vara med och bland andra vuxna som en jämlike!

Tänker vi att skolan kan lära ut vuxenhet och att de utanför skoltrappan skall kunna sätta sig i respekt, ta och uppfylla sin demokratiska makt? Mycket i intervjuerna tyder på detta. Som någon praktikinstitution för medborgarskap framträder inte skolan i gymnasisternas berättelser.

Lärperspektivet

Kunskap är makt. Att under tolv år ha tillgång till ett lärosäte (skolan är gratis som en elev sa!). Vilken lyx! Men så känns det inte. Den ramupplevelse vi möter är mera lik en tvångssituation. Ordvalen handlar ofta om att vara instängd, sitta inne, förvaras, skönt att det är slut, komma ut, inte helt olika de man möter i fängelser eller andra tvångsinstitutioner.

När lärare är sjuka eller borta får man "fritt" och ibland blir det många och långa håltimmar. Man uttrycker en ilska mot detta men man tar inte steget fullt ut och ser att "friheten" innebär inget annat än att man berövas sin tid. Är läraren borta blir det fritt

och tomt av den anledningen att man som elev fortfarande inte är inbegripen i en egen läroprocess som kanske kunde fungera utan lärare om man kommit längre i att lära på egen hand, just det självständiga, egenaktiva lärande som läroplanen förespråkar.

Att få inflytande över det egna lärandet betonas starkt i läroplanen. En elevgrupp uttryckte samma tanke (värdering) så här "eleverna måste få lära sig att utforma undervisningen". Någon längre bit på den vägen vittnar inte intervjuerna om att man kommit. Givetvis är detta en fråga av vikt för sistaårseleverna. Att komma in i sitt eget lärande, hitta sin egen kunskapsprofil - varför inte kunskapsidentitet - med egen makt att förverkliga den är ett rimligt krav på en lärsituation. Men detta lyser i stort med sin frånvaro. Man går de påbjudna kurserna och linjerna på grund av obevekliga val som mest handlar om att anpassa sig frivilligt efter möjligheterna och sen gäller det att ta hem så bra betyg som går. Att ta makten i det egna lärandet och dessutom samordna det i en hel klass med alla (konkurrerande) lärare och ämnen är ingen ännu så länge infriad målsättning. Men nog skulle eleverna vilja ha det så, alltid!

En annan önskan - som vi för övrigt möter på alla stadier - är längtan efter ett lärande som är konkret i den meningen att resultatet av lärandet kan erfaras också på annat sätt än ett betyg. Fotokurser, uppvisningar, projektarbeten är något man längtar efter liksom sådant lärande som sker i grupp men där betygsättningar inte stör eller förstör arbetet. Det finns många berättelser som vittnar om hur mycket man lär sig på detta sätt - också teoretiskt.

Demokratiperspektivet

Som påpekades inledningsvis vittnar berättelserna om att eleverna faktiskt i en hög grad delar just de värden som läroplanen förespråkar och att dessa värderingar vuxit sig allt starkare med åren. Dock är diskrepansen mellan ideal och verklighet påfallande. Vi vet att det är en skillnad mellan att "vara" och att "kräva". Eleverna kräver t ex rättvisa men det betyder givetvis inte alltid att de själva "är rättvisa", d.v.s. har införlivat i sin egen natur rättvisan som ett värde. Ideologiska, respektive personliga värdesystem sammanfaller inte alltid. Den alarmerande frågan är om ett ideologiskt värdesystem som inte praktiseras i handling verkligen kan bli trovärdigt. Risker är att det snarare förvandlas till ett legitimt slagträ och omedvetet används som en ursäkt för människor att inte ta vara på och ansvar för sina handlingar.

Ytterligare perspektiv

Läroplanen och betygssystemet

Vi återkommer till detta i det avslutande kapitlet. Här skall endast den kommentaren ges att elevernas uppfattning om läroplanen vars innehåll de inte känner förefaller som en närmast paranoid konstruktion; en plan som styr dem och avgör deras öde. Hur kommer sig detta? Hur kommer det sig att inte ens dessa fullvuxna studenter tar reda på hur denna plan ser ut? Vad säger detta om deras ställning i sitt lärosäte? Det påminner dessvärre rätt mycket om hur människor tänker och handlar i totalitära system.

Låt oss återvända till tankeleken; skolan som ett fritt erbjudet lärosäte, att få lära under tolv hela år! Fast förstås om vi tillägger att den växande människan inte för göra något annat än att göra just detta, att alla andra val är borta än att följa och delta i undervisning så blir elevernas berättelser begripliga. Skolan för alla förvandlas till en kränkning. Inte för just dem som i kraft av sina egenskaper just själv hade valt eller väljer är lära på just

detta sätt. Men för många av de andra. Frågan är hur de som aldrig skulle drömma om att komma till våra intervjuer skulle svarat. Och frågan är hur just tvånget att lära i grund och botten påverkar demokratiutvecklingen. En vuxen, demokratisk medborgare måste lära sig att säga ifrån. Hur lär man det i den tvingande skolan? Eleverna berättar för oss att de inte gör det och att de också lider med dem som mest drabbas av tvånget, de som måste lära in odugligheten på framförallt sin egen men också de dugligas bekostnad, hur det känns att bära den vita mössan med IG i alla ämnena

Program med yrkesämnen och studieförberedande program

Alla gymnasisterna jämför de olika programmen. Det råder en total enighet om att de studieförberedande är bäst - och bäst av dem är NP - och sämst är programmen med yrkesämnen t ex HP. Praktiska program är "dum i huvudet" och i dem fylkas inte enbart de som vill gå dem utan alla de som etiketteras som omotiverade. Där finns också lärarna med lägsta status och de lägsta anslagen. Att gå där är för många en plåga som rentav är socialt stigmatiserande.

I teorin har vi en skola för alla där var och en kan hitta sin kunskapsväg och sin grund för ett fortsatt yrkesliv. I elevernas upplevelse är verkligheten annorlunda. De beskriver ett system som i mångt och mycket påminner om Darwins naturliga urval med den skillnaden att här är det kulturella betingelser som avgör ödet. Hur gör t ex en ung begåvad människa som känner lust på HP-linjen – och som kanske en dag kan bli en ny handelsminister? Skall man välja HP eller kanske Natur?

Kapitel 5: Lärare

"Ämne, ämne, ämne, men livet då?"

-intervju 1, konvergent

(Skola 12 är en stor norrförortsskola med strax under medel i betygssnitt. Mycket stor invandrartäthet (90%).)

Den här intervjugruppen var sällsynt trög och intervjuarna hade också svårt att inte låta sig dras in i deras spel och svårt att låta bli att påverkas av deras negativa attityd mot varandra och mot oss. Intervjuaren gick exempelvis med på att välja fokusord åt dem och lät dem därmed slippa det ansvaret och den möjligheten till inflytande.

Med en utgångspunkt i de olika demokratispekter vi undersöker konstaterar vi att denna grupp talar mycket litet om arbetsformer och moral, däremot om inflytande, demokratiskt präglade relationer och en demokratisk lärkultur.

De ger ett intryck av både av att vara en mycket splittrad arbetsgrupp med en hel del motsättningar och att det finns kollegor som brister i engagemang. De känner sig osäkra på om de lyckats. De pratar en hel del om solidaritet i det stora och hur det måste befästas i det lilla och vi uppfattar detta i betydelsen att de strävar efter demokratiskt präglade relationer. Ett exempel:

"Att påverka åt rätt håll – solidaritet. Att vara en spjutspets i samhället. Solidariteten är inte självklara begrepp idag.. Skolan som social institution har stor betydelse. Men undervisningen är underordnad."

Slående i denna intervju är det inte finns någon riktig kontakt emellan dem. Några av dem (de positiva kvinnorna) försöker få kontakt med de andra men i stort sett pratar de individuellt och fortsätter sina egna resonemang. De håller tal. När de talar om arbetsglädje berör de överhuvudtaget inte kollegorna. När de talar om trygghet och solidaritet ges inga referenser till kollegor.

Ett tema som framträder i denna och andra lärarintervjuer kretsar kring frågan om man når fram i sin undervisning. Det råder osäkerhet om eleverna lär sig något och hur man kan se det. "*Förhoppningsvis*" lär de sig något som man kan avläsa " i ögonen och i kroppen", fast om man verkligen "*lyckas vet man inte*". Man hoppas men vet inte om man når fram i sin undervisning. Man menar vidare att:

"Relationen är grunden till det vi gör. Om du inte når fram så är det skit samma vad du säger – När jag sa 'rätt' föräldrar menade jag medelklassföräldrar. Deras barn går det bra för, de andra har det inte så. – Man ser det när man träffar på dem utanför skolan. Då hälsar de och är trevliga inte alls som i skolan. De hopplösa är de som är likadana utanför skolan. Någon sån har jag aldrig stött på, tror jag. Det tråkiga är att skolan plockar fram det sämsta hos elever".

De verkar vara långt ifrån övertygade att de når fram i sin undervisning, många elever sitter av tiden och man har ingen verklig kontakt med dem. Det man ser av eleven i skolan är "*toppen av ett isberg*". Denna osäkerhet är viktig att reflektera över. Hänger den samman med att skolans lärform och betygssystem inte alls främjar personliga, öm-

sesidiga, utvärderande dialoger mellan aktörerna som ger tydliga bekräftelser på hur lärandet framskridet. Kanske betyg istället för en utforskande dialog.

De kommenterar också att undervisningen, lärandet sker under ett "tidstvång", ett inrutat schema..

Upplever du aldrig nyfikenhet i klassrummet?

- Aldrig är väl ett starkt ord. Ibland blir den störande. Störande för undervisningen!? Man måste hinna färdigt kursen. Ibland tänker jag att de frågar mindre för att det finns inget bra tillfälle på schemat. Ämne, ämne, ämne men livet då

De säger faktiskt att det finns ingen tid för nyfikenhet! - något som också andra grupper berättar om.

Lärarna talar vidare om konkurrensen mellan lärare och mellan ämnen. Vissa är finare, vissas ämnen är viktigare. Beträktat ur ett personligt lärperspektiv där man vill att varje elev skall få utrymme och stöd för sin unika lärlust och utvecklingspotential är detta givetvis alarmerande. Hur känns det att vara intresserad av gymnastik, slöjd, bild, musik, hemkunskap, etc. – dessa oviktiga ämnen? Och hur känns det att vara lärare i dessa ämnen? Denna ämnesgradering spelar en avgörande roll för hur eleverna ställs inför onödiga konflikter i valsituationer mellan att tillgodose personligt lärbbehov och fallenhet kontra att ta plats bland de "viktiga" eller "oviktiga".

"Det är en mycket liten procent som inte klarar skolan alls. Sen finns det mycket man kan göra åt den. Det beror på hur man definierar "klarar". Det har blivit sämre ur de vuxnas perspektiv. Uppifrån har man bestämt att några ämnen är viktiga. Hur är det att jobba när man vet att ens eget ämne inte är lika högt värderat som ens kollegas. Hur förhåller man sig då till eleverna när man säger att skolan är viktig men bara vissa ämnen. Lärarna konkurrerar. Både mellan olika ämnen och.."

Man talar också om vikten, men också bristen av självförtroende hos eleverna: "*Självförtroende är ett ganska tunt lager ytterst*" ty för det krävs att man får lyckas i en lång serie framgångar och att man vågar göra fel och göra bort sig. "*Tänk om man alltid misslyckas i skolan... ?*". Vårt intryck är att lärarna menar att detta är fallet både bland elever och lärare bl. a. av den anledningen att skolan faktiskt satt misslyckandet eller det mer eller mindre lyckade i system.

I en anmärkningsvärd – och mycket belysande mening uttrycker en lärare, beträffande inflytandet i skolan att eleverna kan "*ändå bestämma över de tid de inte är här och det kan inte vi*". Meningen kan förstås som att (1) varken eleverna eller lärarna har en upplevelse av att bestämma över sin tid i skolan, det gör andra, (2) att elever, till skillnad från lärare är fria från skolan på sin "fritid". Antagligen är det dock så att elever och lärare i verkligheten delar predikamentet att aldrig i grunden vara, eller känna sig lediga - i betydelsen relativt fri att bestämma över sin tid - vare sig i eller utanför skolan. Skolan bestämmer vare sig det ringer in eller ut!

Självförtroende, inflytande och trygghet kopplar lärarna samman:

"Klassrumssituationen är ganska otrygg för eleverna...och för lärarna. Man sitter med folk bakom ryggen och ingen kroppskontakt. — Elever som sitter i ring kan ta ögonkontakt med varandra och det gör dem trygga."

Man kan ständigt fråga sig varför man då använder denna otrygga situation som grundmall i lärosituationen.

Lärarna tar slutligen upp ett annat tema som visar sig ofta återkomma, nämligen hur man klarar utmaningen att skapa entusiasm i ett framtidsinriktat lärande, när man tror sig veta att arbetslösheten väntar bakom dörren?

"Det är vi som drar ner, är desillusionerade. Våra egna misslyckanden och tråkigheter och tankar om arbetslöshet. Barnen är hoppfulla, de har idéer om samhället, vad de vill göra och bli. Jag ska nog greja det. Det är mer vi lärare. Vi trycker till dem".

Anknutet till detta är också lärarnas uppfattning att skolan inte är integrerad i elevernas "verkliga liv" vare sig deras nuvarande, eller kommande. Integration i denna mening kräver givetvis att lärsituationen tillgodoser personlig lärlust och behov liksom att den i en anticipatorisk mening är relevant för det liv som väntar. På båda dessa punkter verkar dessa lärare mena att så är inte fallet.

"Man har inte integrerat skolan i elevernas liv, varför läser man. Förut motiverade man skolarbetet med att man skulle bli något och kunna tjäna pengar. För invandrare i Sverige finns inga bevis för att detta stämmer, att det lönar sig att studera. Nu sitter mina gamla elever som spärrvakter, arbetslösa eller i en pizzabutik och det är deras barn jag nu möter som elever. Nu säger jag inte lika engagerat att det lönar sig att studera. De känner det och resultatet blir – det spelar faan ingen roll! Det är både en klass- och en integrationsfråga"

Frihand

I frihand beskrivs ett flertal otäcka eller negativa händelser med elaka lärare och vridna situationer. Men flera skriver också positiva minnen. I många berättelser kopplas minnen från den egna skoltiden samman med minnen från den egna lärargärningen.

"Förändringar skall komma underifrån, inte som ett åläggande"

-intervju 2, divergent

Skola 10 är ett stort småstadsgymnasium med ganska få invandrare.

Huvudintrycket dessa lärare förmedlar är starka ambitioner, hög kompetens, vilja att lära ut och samtidigt en påfallande brist på inflytande. Skolan är inte en lärorganisation de själva får skapa och utveckla. Skolan skapas av andra, uppifrån, utifrån, och inte av dem själva. *"Men det är det som är skolan. Att alla försöker på sitt speciella sätt att klara av det vi är ålagda, trots alla experiment vi utsetts för"*. Skolan förändras ständigt men förändringen styrs inte utifrån det de upplever som sina egna och elevernas behov. De menar att:

"...förändringar ska komma underifrån inte som en åläggande...Men ofta är det så, att allt det vi åläggs har inte uppkommit av ett pedagogiskt behov. Utan snarare att det är en organisation, som läggs över oss utan att det har kommit från oss som pedagoger. Utan man hittar på någon ny organisationsmodell och så genomförs den."

Just nu är två förändringar aktuella som i denna och flera andra intervjuer närmast beskrivs som paradigmatiska: den ena är att läraren skall bli en i ett arbetslag den andra att gå från en mer traditionell lärarroll till att vara handledare, mentor eller vägvisare. I intervjuerna åskådliggörs mycket tydligt och levande hur genomgripande dessa förändringar är och hur svårt det är att omsätta dem i organisationen.

Kanske det svåraste är att hantera känslor av maktlöshet, på gränsen till kränkning, att andra bestämmer över deras huvuden. Detta förtar möjligheten och glädjen i utvecklingsarbetet. Frågan är om lärarna själva i likhet med de som introducerar "trenderna" verkligen inser hur stora insatser som krävs för dessa professionella identitetsförändringar. Lärarna upplever och berättar på precis samma sätt som eleverna: det är andra som bestämmer och under knot finner man sig, bäst man kan i situationen.

Lärargruppen tror inte på värdet av generaliserade mallar eller modeller. Lärandet borde få följa sin naturliga process. Ett exempel på det är samhällsvetarna på gymnasiet år 1, som inte vill veta av NO ämnena, men som åter i trean gärna tar dem till sig. Lärargruppen efterlyser en undervisning där lärandet kunde ske i sin egen takt!

Ett annat framträdande tema är de svårigheter som följer av att skolan är det enda alternativet för alla. De uppfattar också betygssystemet som grymt och orättvist, framförallt för alla de som går på "program med yrkesämnena". De tvingas att bära med sig sina ofta ofrånkomliga IG i betygsbagaget. Upprördheten blev stor när detta diskuterades;

"Nu ska alla bedömas efter samma måttstock. Jag ska jämföra verkstadskillarnas prestationer med de som går på naturvetarlinjen. Det tycker jag är grymt och orättvist. Många har inte förutsättningen att komma upp till ett G. För man får inte av snällhet sänka haven. Det blir många IG i engelska på de yrkeslinjerna. Som eleverna resonerar så känns det mycket värre att få ett IG än en etta. IG är verkligen en stämpel i pannan. Det duger inte. För många av våra elever är det att lägga ribban på 6 meter i stavhopp. De ska hoppa över det men de får ingen stav. Det är omöjligt".

Hur hanterar man sin övertygelse om ett orättfärdigt betygssystem i kombination med maktlöshet i lärarollen i sitt dagliga arbete? Hur kan man från denna utgångspunkt skapa tilltro och underlag för demokrati och demokratisk utveckling? Hur personligt pressande, till gränsen av vad man kunde kalla en etisk förtvivlan, beskrivs i följande:

"Jag försöker vara så snäll och bussig jag kan med de här som absolut inte kan lära sig. Jag hör min inre röst som säger 'bara du jobbar på så får du se att du kan' men jag vet att jag ljugar så jag borde skämmas, i vissa fall. Samtidigt kan man inte säga det här kommer du aldrig klara."

Har läraren rätt? Erkänns inte kategorin att "inte kunna" i skolans ideologi? Resultatet, den delade meningsslösheten att inte kunna övervinna det omöjliga eller lämna det, skymtar fram i denna mening:

"Jag tror att hoppet är det sista. Man tänker rätt vad det är så händer det någonting. Man håller på och vänder ut och in på sig precis som Ylva Johansson vill att man ska göra.

Vi kan inte börja där de är. Vi ska individualisera men det finns ingen chans när man har 30 stycken.

Problemet är vilka andra möjligheter det finns för eleverna. Jag har haft elever som tyckte att det var jättejobbigt men ändå var tappra och satt av. Man försökte men det kändes väldigt meningslöst för mig också. Man frågar sig vad de får ut av skolan. Man hoppas att de kanske känner gemenskap med sina klasskamrater och kanske annat som befrämjar utvecklingen. Mitt krav är att de inte ska störa verksamheten men att de ändå ska få ut någonting av sin dag i skolan. Jag vet att det finns så lite andra möjligheter."

Gruppen berättar också om ett annat svårt problem som de brottas med. Å ena sidan upplever man ett enormt behov av samordning och samarbete mellan lärare liksom ett stort behov att individanpassa och klassanpassa undervisningen, å andra sidan åläggs man samarbetsformer (konferenser, arbetslag, etc.) och till synes individanpassade "lärarroller" i form av handledar- och mentorskap som man dock i praktiken enbart tycker inkräktar på tiden och ger ändå minde utrymme för att åtminstone utveckla och förbättra det traditionella klasslärararbetet. Att sitta i korridoren och prata förtroligt med enskilda elever medan klassen sköter sig själv förefaller som en karikatyr på individanpassad undervisning.

"Lektioner blir mer och mer att en lärare sitter i korridoren och pratar med en elev medan 25 andra i klassrummet och gör i stort sett ingenting. Det var skönt att läsa en insändare i SvD för nåt år sen. Det var en kille som gick i...Han skrev 'Snälla lärare kom tillbaks och undervisa oss' och han berättade att han tyckte att det var ganska meningslöst att gå till skolan och gå till den öppna dörren...här får ni böckerna. De fick klara sig själva och sitta framför dataskärmen...De flesta sitter ju och spelar spel o.s.v. Det här undervisandet, och jag har en klar känsla av att det kommer nästan i andra hand idag. Från att ha varit undervisare förväntas jag idag vara någon typ av socialarbetare, scoutledare kanske. Det är jag inte något bra på."

Det går inte att ta miste på den politiska adressen i intervjun. Överheten är man arg på. De får ansvaret för elevernas misslyckanden: *"Skolstyrelsen säger att eleverna misslyckas för att lärarna har fel undervisningsmetoder, vi måste möta eleverna på deras villkor."* De ger uttryck för att de får bära rätt mycket skuld och skam.

Låt oss lyssna på ett längre utdrag med samma tema:

Hur ofta är politikerna med i ert arbete?

- Aldrig. I vårt arbete är de aldrig med. De har kommit till skolan när vi sitter i såna här grupper. Men de förstår ändå inte. Det är ofta vi ber de att komma. När vi jobbar ihop med eleverna där är vi ofta ensamma.

Skulle ni vilja att någon politiker kom och var med?

- Jag skulle gärna vilja att Ylva Johansson var med när jag har samhällskunskap i byggprogrammet. Ett antal gånger och inte bara blixtpbesök. En månad!

Kommunpolitikerna, skulle ni vilja samarbeta med dem?

- De skriver en kommunal skolplan. Det är fantastiskt att en mängd politiker som inte har någon kännedom hur skolan fungerar överhuvudtaget sätter sig ner och skriver en sånt. När de utvärderar den skolplanen ser de att den inte fungerar. Istället för att titta vad är orsaken, hur ska vi förändra verksamheten så ändrar de mål i skolplanen bara. Man har svårt att ta det där på allvar.

Ni har aldrig några samtal med dem?

- Nja, vad som händer efter. Ingenting. Vi har fackliga representanter som avlyssnar. Där har man inte yttranderätt. Det får man göra på kaffepauser.

Hur gör ni för att förmedla kunskaper och glädje när ni känner så här?

- Det är en konflikt.
- - Man förlorar intresse om man får för mycket motstridigheter. Avhopp från läraryrket är inte bara dåliga löner. Man upplever en viss frustration över vårt arbetssituation. Man går sällan hem och tycker att man har lyckats. Man jobbar mot sitt eget samvete. Jag hoppas att jag är tillräcklig god skådespelare för att det ska synas. Så förhärdat har jag blivit, kan man säga.

Ilska mot politikerna?

- Ja, det hör till. Det måste man ha för att få utlopp för den här frustrationen så måste man bli förbannad. Man hackar på de som bestämmer.

En lärare uttrycker med vass ironi följande:

"Skolan producerar den typ av samhällsmedborgare vi behöver. Det kanske är så att vi ska ha en arbetslöshet på omkring åtta, tio procent. Och så många ska skolan lära att de inte duger till någonting. Så att de kan gå ut arbetslösa. Ja de får lära sig att 'vi duger ändå till ingenting'."

Ilska eller insikt?

Man känner sig böjd efter denna intervju att ställa frågan: vem har ansvaret för det som händer i skolan? Politiker, skolledare, föräldrar, lärare, elever? Svaret är antagligen **alla**, men kunde kanske lika gärna vara **ingen**.

"Den nya läroplanen vill göra en till gruppmänniska"

-intervju 3, konvergent

Skola 4 är en medelstor skola med elever i både år 5 och i år 9 i en av de södra förorter-
na. Man har ett genomsnittligt betygssnitt och en stor invandrartäthet (var fjärde elev).

Intervjun var mycket trög. Lärarna ställde allvarsamt upp men utan energi. De uttrycker
med styrkar hur högt de värderar att få vara viktiga för eleverna och ha möjligheten till
inflytande över unga människor. De verkar värdera skolans fostrande uppgift högt men
talar ganska lite om ämneskunskaper:

"Att vi tar hand om våra barn och uppfostrar dem, under demokratiska former på ett sånt
sätt att de tar hand om samhället. Jag tycker att det är viktigt att de blir snälla människor
som bryr sig om varandra. Då hjälper de varandra och sig själva; då lär man sig automa-
tiskt. Annars lär man sig ingenting."

En framträdande innebörd i lärarnas övergripande demokratibegrepp är genomgående
betoningen på att vara snäll, ta hand om sig själv och samhället. Sällan betonas de mera
hårda och politiska sidorna: att göra sin röst hörd, att ta strid för värderingar, etc. Det är
en mjuk demokrati som utelämnar alla maktperspektiv. Dock, berättar man i denna in-
tervju en hel del om just hur man hanterar denna maktsida av demokratin.

Man säger att de demokratiska värderingarna ligger till grund för hur de försöker forma
eleverna men ger också uttryck för en vilshenhet i hur man bemöter och handskas med
beteenden som går på tvärs med dessa. Svårigheterna tycks delvis bestå i att i situatio-
nen kunna handskas med att å ena sidan försvara de demokratiska värderingarna och å
andra sidan ha tolerans för elever som har "avvikande" åsikter. Man måste, men vill
inte, behöva stå ut med de eleverna också. Lyssna på dessa lärare vad de säger om detta:

- Man har en del grundvärderingar som man aldrig kommer ändra t ex. kvinnors lika värde.
Men i skolan kan man ju möta en del elever som inte tycker så och det tycker jag är svårt.
Det är svårt att bli bemött. T.ex. av killar från Latinamerika. Det är svårt att möta småknattar
som försöker sätta sig på en och undervisa en Vi har en del naziinspirerade elever. Det är
svårt att möta det.
- Det borde du inte ha om du står för det och det gör du ju!
- För det mesta kan jag det men det här, jag vill inte ha dem i mitt rum.
- Man måste räkna med känslorna också, att man blir arg.
- Gör det nåt?
- Då blir man inte så saklig. Jag känner primitivt att: kom inte in i mitt rum! Värderingar är
väl förknippade med olust också. Vi tvingas ju att även om vi inte måste acceptera deras
värderingar måste vi ju acceptera eleven.

Demokrati i praktiken!?

Hur förhåller man sig till regler som barn inte känner till? Det tycks ta emot att föra
dessa på tal. Man vill inte vara moralkärring. Det har åtminstone fram till nu varit fult
och fel. Själv strävar man efter den propra klädseln, vett-, och etikettsregler i det sociala
samspelet. Men här gungar marken! Man borde prata och ej vara rädd för att prata, sä-
ger lärarna. Att ta sig över hinder och rädslor är något man strävar efter för att de demo-
kratiska värderingar man förfäktar skall avspeglas i både ord och handling.

"Härom året hade jag en elev där de andra flickorna reagerade...hur ser hon ut...jätte urringat och kort, kort kjol...men jag vågade inte säga något för jag tänkte att jag är väl en sån där moraltant...men de reagerade själva på sin kamrat. Man kanske skulle prata mer"

Att bemöta elevens värderingar värderas som en viktig men en svår uppgift eftersom man blir så personligt engagerad. Lärarna ger i detta sammanhang uttryck för något skilda uppfattningar där några verkar tycka att man främst bör eftersträva saklighet. Läraren ska inte visa känslor eller bli arg. Andra säger dock att man måste få visa detta. Att kunna bemöta och stå för vad man tycker är bra och nödvändigt. Att uppvisa brist på respekt för den andres lika värde och framförallt i relationen lärare- elev tycks vara speciellt svårt att uthärda för läraren.

De menar också att ansvarstagande är en viktig del av begreppet demokrati som verkar kommit i skymundan. Respekten för den andras röst är svårt att åstadkomma i skolan:

- Demokrati; det är en anda. Om man tittar i skolan. Förr var det disciplin som gällde, inget eget ansvar. Så är det inte i dag. Det är viktigt att fostra barnen i denna anda för vårt samhälle ska bestå. Det handlar inte bara om att tycka och tänka vad man vill utan att ta ansvar också. Att man har ett ansvar.
- Det är nåt som tar tid att lära sig. Det ser man på invandrabarnen. Om man inte är uppvuxen med demokrati tror man att det bara är att slå omkring sig. I demokrati ligger ett väldigt ansvar.
- Det är vanligt att man blandar ihop demokrati och rättvisa. Demokrati behöver inte betyda att det är rättvist. Det handlar om majoritet".

Utifrån dessa meningar och andra infinner sig frågan; berättar lärarna om en demokratisk arena där åsikter ventileras och respekteras eller intar läraren rollen som försvarare för demokratin och fostrare av demokrater? Vi tycker oss höra bådadera, men med tyngdpunkt på den senare rollen.

En annan drivkraft hos denna lärargrupp som de berättar om är att ta hand om och stimulera elevernas nyfikenhet, kreativitet och fysiska kapacitet så de kan få ett bra liv. Skolan skall:

"...skapar en stimulerande miljö för kunskapssökandet, möjligheter för dem att bli fullvärdiga människor så att de kan leva sina liv. Att de får en bred bas, det är olika områden, motoriskt fysiskt. Ge dem en bas att stå på. Jag tycker mycket att det är att stimulera nyfikenhet och lust att lära. Det funderar jag på, för många har ingen lust. Kreativitet; hur stimulerar man det. Jag vet inte hur."

Möjligheten att få påverka elevernas utveckling och därigenom känna sig viktiga är något som lärarna värderar högt. De inspireras av att vara viktiga och man känner att man lyckas om eleven visar självständighet. Det individuella självförverkligandet tycks vara eftersträvansvärt. De menar dock att skolan har en viktig roll som den inte förmår fylla i fråga om dess inspirerande förmåga. Den borde kunna möta eleverna lust att lära på ett helt annat sätt.

De uppfattar det också som ett problem att eleverna inte förstår eller är omedvetna om lärarens (goda) avsikter, att läraryrket faktiskt innebär att ta ansvar för elevernas framtidsmöjligheter:

"Jag hörde en elev som berättade att vi pluggar ju för er skull, för att ni ska bli glada och nöjda. Det är ju hemskt. De tänker inte på att man har ett större mål med det man gör, att

man vill att de ska klara sig. Utvecklingssamtalen som vi har nu. De är ju mycket mer om målen än förr.

De konstaterar detta (kanske som något ofrånkomligt) men diskuterar det inte som ett förtroendegap eller brist på verklig förståelse som kanske kunde bryggas över. De antyder också en uppfattning att eleverna inte heller riktigt förstår vad de är med om i ett mer överordnat pedagogiskt perspektiv: *"Många har ju tankar om skolgången men förstår inte hur den enstaka lektionen hänger ihop med någon plan. För dem är ju framtiden nästa vecka. Några kan tänka längre"*.

Följande citat kastar möjligen ett viss ljus över hur det kan komma sig att eleverna vare sig förstår lärarnas verkliga ambitioner eller logiken i pedagogiken:

"Barn har väl i grunden en önskan att förstå världen. Det kan väl skolan hjälpa till med. Skolan är ju bara en liten del i det."

Denna mening tycker vi är mättad med betydelser. Den poängterar att barn vill förstå världen, men det finns en slags tvekan, ett "väl" inflikat. Sen menar man att detta att hjälpa barn att förstå världen är något som skolan kan hjälpa till med, men också här ett "väl" som antyder osäkerhet. Slutligen konstateras att skolan enbart är en "liten del i det". Vi gissar att många människor, inte bara lärare kunde formulerat sig just så här.

Men tänker vi efter borde väl meningen formulerats sålunda: "Barn har i grunden en önskan att förstå världen och måste förstå den. Att bistå dem med detta är skolans huvuduppgift. En så viktig uppgift att den får ta 12 år i anspråk. Läraren och eleven är eldsjälarna i detta otroligt viktiga arbete". Frågan är om samhället sänder denna tydliga signal till skolan så dess aktörer kan få den att ljuda i pedagogisk handling. Är inte samhällssignalen sordinerad med ett "väl" eller möjligen ett "borde" som också genljuder i skolsalarna?

Vi har i en tidigare lärarintervju kommenterat den närmast paradigmatiske förändring som pågår beträffande lärarrollen. Det finns en nyckelmening i denna intervju som kastar ljus över en av svårigheterna i denna omställningsprocess:

"En lärare kanske i första hand inte tycker om att vara med i en grupp, utan vill vara ensam som lärare, som mer tycker om att ta hand om en grupp". Och man fortsätter: "Den nya läroplanen vill göra en till gruppmedlem."

Den "ensamma" läraren som tar hand om och tycker om att ta hand om en grupp, en som är ensam i sitt slag med tydlig identitet, är kanske grunden i den traditionella lärarrollen och ett aktörskap som lockar mer än att vara "en i gruppen" som t.ex. handledaren. Är det denna omställning som just nu vållar så mycket bekymmer?

Fri hand

Här berättar man om våld mot kvinnliga lärare; några lärare ger uttryck för hur våldsincidenter väcker osäkerhet och rädsla för att detta ska upprepas i framtiden. Lärarna uttrycker att det är viktigt att behålla fattningen i dessa situationer. Dessa berättelser vittnar om maktlöshet, utsatthet och lärarrollens sårbarhet.

Att lyckas med en elev är ett annat tema. Många skriver om glädjen över att ha lyckats med en elev. Om glädjen av att ha åstadkommit speciellt oväntade resultat. Berättelserna handlar om att besitta makt till inflytande över situationen.

Några skriver minnen från den egna elevtiden och alla dessa historier handlar om skolan som enväldig, maktfullkomlig maktutövare i samhället. Berättelserna handlar om elevens utsatthet, maktlöshet och brist på inflytande i skolan i den roll och de värderingar som skolan hade då.

-intervju 4 konvergent

Skola 1 är medelstor skola med elever i både år 5 och i år 9 i en av de västra förorterna. Skolan har ett betygssnitt strax över medel och har en stor invandratäthet, (var fjärde elev).

Mycket trassel hade föregått intervjun. Det fanns ingen tid som verkade passa kollegiet enligt rektorn. Lärarna verkade till en börjar relativt ointresserade men också självsäkra och trevliga. I flera andra intervjuer har vi mött både osäkerhet, nervositet och viss aggressivitet men inte här. Själva situationen verkade inte uppfattas som en bedömnings-situation och de var inga offer utan hade snarare kontroll över situationen. Vi kände oss som deras gäster.

Inledningen var lite rörig innan vi blev på det klara med vilka som skulle ingå i intervjugruppen, sex st. blev de till slut. Rummet var inte så ostört men detta störde inte intervjun. De njöt av att få dela erfarenheter med varandra och utnyttjade situationen för sina egna behov. De pratade i första hand med varandra. Vi blev en bra förevändning att få dela erfarenheter. De verkade hela tiden ha ursprungsfrågan i huvudet.

I slutet av intervjun utbrister en lärare: "*En sån här diskussion har vi väl aldrig haft.*" De pratar mycket om att de känner sig maktlösa med betoning på att de inte når sina egna mål. Att inte resurserna räcker till, för få lärare och för många elever. De känner att de inte kan ge det där lilla extra som de skulle vilja ge utan måste koncentrera sig på sociala frågor som en kurator borde ta hand om:

- Ja, det är mycket i den sociala situationen man lägger ner tid på, sitta hos kurator, be någon annan titta till ens klass under tiden. I de lägre klasserna handlar det mer om att lära sig knyta skor än om alfabetet.
- Man får ägna sig åt uppfostringsdelar. Ja ibland även tala om för föräldrar och det är ännu värre, 'nu behöver sonen eller dottern en vinterjacka', när det går så långt då är man riktigt...
- Det är ju därför vår roll är så förändrad, hjälpa till med frukost och sånt. Detta i kombination med att lärarrollen och skolan har sjunkit i anseende och är inte längre en auktoritet vilket gör att man måste jobba på ett annat sätt för att få auktoritet så att man är arbetsledare i alla fall i klassrummet.

Samtidigt förmedlar de en stark känsla av att de har så mycket att ge bara genom att vara det de är, sig själva. Gruppen förmedlar en känsla av att detta är ett kollegium som trivs ihop och att om det är något som ligger och pyra så tas det förmodligen upp ganska snart till diskussion. De lyssnar på varann, de är öppna mot varandra. Hela intervjun ger intryck av ett öppet, friskspråkigt samarbetande arbetslag med demokratiskt präglade relationer.

Ett av de temata som framkommer under samtalet handlar om betyg - beröm - bekräftelse. För att skolan skall fungera både som social värld och lärosituation måste man få bekräftelse på den man är, vad man gör och betyder för varandra. Läraren behöver förstå sin betydelse och beröm för berömvärda insatser.

"När man lagt ner det myckna arbetet och de i 9:an kommer och säger 'tack för att du har stått ut med mig' eller en liten blombukett, då känns det jättebra. Nu har man fått nåt, kanske har jag lyckats lite grann. Det är bränslet för nästa dag. Det är mycket värt. Det tog lång tid att förstå hur viktigt (vilken fin komplimang) det var. Det är jobbets verkliga värde."

Får man ofta den där blombuketten?

- Inte tillräckligt ofta? Men jag tror att vi är dåliga på att ge tillbaka till eleverna också, man tänker att det där var bra, men säger det inte. Det kanske är likadant åt andra hållet mot oss. Alla behöver vi höra att vi är bra.

Också dessa lärare lever i okunnighet om vad de betyder samtidigt som de antar att de betyder, eller kanske snarare borde betyda mycket för elevernas utveckling och hälsa. Det borde finnas mer beröm åt alla håll i skolan. Kanske snålas det på berömmet. Inte minst på det beröm man får för den man är.

Betygen är ju en form av bekräftelse. Men betyg handlar om prestationer. Om man är bra eller dålig som lärare eller elev. Man menar att man sätter betyg på varandra i skolan, utefter olika kriterier, medan berömmet och andra viktiga speglade bekräftelser ofta uteblir. Man får nöja sig med att se glimten i ögat som avspeglar lust och arbetsglädje.

I detta sammanhang kommenterar de elevers upplevelse av IG vilket ofta uppfattas som ett absolut underkännande, total värdelöshet. Att man varit på lektionerna, ansträngt sig, räknas inte. Att handskas med dessa djupt kränkande upplevelser, liksom betygsättandet i stort inger känslor av otillräcklighet och sorg.

"Men tillslut när man ändå sitter där och ska sätta eller inte sätta betyget, själv känner man det där att, you can't win them all. Man lägger ju ner allt, man slår ju knut på sig själv och ändå så räcker inte eleven till och man sitter där två minuter innan betygskatalogen ska in och nej, jag kan inte, det går inte, det blir inget betyg. - Ja, man har dåligt samvete. - Man känner sig ju otillräcklig. - Och så får man höra att 'ja då kommer jag ju inte komma in på min gymnasielinje' - tack för den. Och så vet man att man inte kan sätta betyg. - Ja, man vet ju att de här eleverna har fått tusen och åter tusen chanser och struntar i att komma, och man är kvar efter skolan och erbjuder sig. Men ändå så sitter det där. Jo men det är som med det positiva, det räcker med en enda så lyfter det, men det räcker också med en krasch".

Hur läraren och eleven än anstränger sig så måste till sist betygen sättas som avgör det kommande studieödet. Det är verkligen en tung, svår uppgift som läggs i lärarens händer.

Å andra sidan uttrycker de också positiv uppfattning om den nya betygsordningen. Istället för ett oändligt "kämpa på" finns nu (eller borde, möjligen kommer!?) tydliga prestationskriterier. Fast givetvis uppstår frågan om detta leder till en ännu mer prestationsinriktad och prestationsmätande skola. Ty som vi vet är lära och prestera inte synonyma begrepp.

Det nya betygssystemet som så många såväl elever som lärare berättar om får möjligen en ny belysning i en replik i denna intervju:

"Det var (förut) aldrig fråga om vad ska jag göra och vad krävs för olika betyg. Det har aldrig funnits nedtecknat, jag har aldrig fått se det under min grundskole- och gymnasiegång och det är ju ett sånt otroligt lyft. Egentligen är det en självklarhet. För eleverna, vad krävs för det här betyget. Och många elever frågar efter vad som krävs. Men så har vi den stora massan, när jag frågar hur många jag ska kopiera upp till och det var några stycken som ville ha."

De understreckade meningarna antyder faktiskt att betygskriterierna (de som skulle ge det stora "lyftet") inte tas på allvar eller upprättas som en regel av varken elever (man bryr sig inte om att ta reda på dessa basala fakta) eller lärare (man frågar hur många man skall "kopiera", istället för att se till att alla vet genom att åtminstone kopiera till alla.

Man talar här mycket om att man prioriterar de "svaga" eleverna. De starka får vara" självgående. I deras läroprocess har man sällan tid att medverka. Detta skapar ett svårt dilemma. En lärare beskriver det i en önsketanke: *"Tänk att både få fördjupa och förstärka!"* Varför måste detta bara förbli en önskedröm? Är det rimligt i en lärkultur?

Man återkommer flera gånger till att gruppstorleken givetvis är helt avgörande för hur lärande och liv kan formas. I den lilla gruppen tycks allt vara möjligt; personliga möten, individualiserat lärande, plats för allsköns frågor. Ett exempel:

"Det är klart att man kan bedriva undervisning i en klass med 30 men, det där, (de verkliga lärandet) då?... Man hinner ju inte ens se alla på en lektion."...

"När man har få har man tiden att mötas. När man kanske bara har trefyra stycken då vågar de ju fråga vad som helst i princip. Som en kille som gick i nian förra året han kom och frågade mig. Han skulle med sin flickvän och hennes familj ut till landet. Han kom och frågade mig Vad är landet? Vad gör man på landet? Hur ska jag göra?. Det var verkligen ett möte. Det här är ändå en kille som är jättetuff. Det mötet får man inte i en 30-klass, det går inte. - Inte ens i en grupp med 15. Man kan ju se att de nästan äter dig med blicken de här eleverna som du har i sv2 därför att de är så få. De hänger också upp mycket på dig. Jag är lite avundsjuk på dig, ibland kan jag tänka åhh va härligt".

En stor del av intervjun cirklar kring lärares auktoritet och påverkan på elevers sätt att vara och deras värdesystem. På ett övertygande sätt berättar de hur de brottas med och möter eleverna. Man får intrycket av demokrati i praktiken, ty de talar om något betydligt mer jämbördigt än den gamla fostrande läraren. Lyssna på detta:

"Är man rädd för en konflikt då bjuder man på godis istället, hela tiden, allt är bra. Men man måste ju sätta relationen på spel för att man ska komma vidare. Annars skulle ju alla gå runt och bjuda på godis. Det tillhör ändå det bästa jag upplevt, när det har varit en sån där riktig, man har stått och skällt på varann. När man får säga att det är faktiskt ditt beteende jag skäller på, inte på dig. Det tar tid att lära sig att göra det och att inte göra det inför öppen ridå utan att man går ut. Det får inte bli utbrott igen. Men när det blir det så måste man tala om att det är inte dig utan ditt beteende det handlar om".

Samtidigt är deras auktoritet i dalande och undergrävs av massmedia och den gängse inställning att vem som helst utanför skolan uppträder som kunniga besserwissers. Man kunde tycka att mot bakgrund av de uppdrag som anförtros lärarna - att ta hand om, lära och betygsätta allas barn - borde lärarna utrustas med en hög, ja närmast obestridlig auktoritet. Så är dock paradoxalt inte fallet. Diskrepansen mellan behörighet och auktoritet är stort.

Hur kommer det sig att skolan har sjunkit i anseende?

"Massor av olika faktorer, bl. a. vi själva. Att svara på frågan 'vad gör du?' med att 'jag jobbar som lärare' istället för att 'jag är lärare', som om en läkare skulle säga att jag jobbar som läkare. Sen är det ju tragiskt att följa debatten nu t.ex. var det någon rektor som hellre anställde obehöriga lärare istället för de behöriga som fanns för att det var billigare. Tänk en obehörig kirurg."

"Men sen i sitt umgänge får man ju alltid bära upp skolan. Tuff börda att bära upp den, alla har gått i skolan, alla har rätt att lägga sig i, alla kan och har åsikter. Alla utsätts ju för den speciellt grundskolan. Finns det någon annan arbetsplats som kommer i kontakt med så många olika grupper som den."

"Media har också en stor del, vilken annan arbetsplats skulle diskuteras av alla med så ovederhäftiga och kritiska argument som inte ens är byggda på vanliga fakta"

Det finns många skäl att anta att t.ex. just de öppna värdeladdade och värdegrundade konfrontationerna mellan elever och lärare i deras dagliga samvaro har en avgörande betydelse för en demokratisk fostran som ju i stort handlar om att hantera olikhet och värdekonflikter. För detta krävs en rejäl dos auktoritet hos såväl lärare som elever. I denna liksom andra intervjuer lyser känslan av auktoritet med sin frånvaro hos båda parter, vilket banar väg för fritt eskalerande, anonymiserande åsiktsbildning.

Gruppen tar upp temat om unga och gamla lärare. Som vi konstaterat är detta något återkommande hos eleverna, i allmänhet tycker de bättre om de unga än de gamla. Dessa lärare glider dock smidigt undan en mer svår diskussion ty sannolikt är detta en viktig pedagogisk fråga.

Också denna grupp tar upp förändrade arbetsmodeller — lärarlag och utvecklingssamtal. Här är tonen positiv. Något nytt och gott att bita i. Överhuvudtaget är ju stämningen i denna grupp bra och livfull.

"Det är spännande att gå till jobbet. Det tog ett par minuter efter sommarlovet, så hade man kommit in i trallen igen, jaha ja, det kommer vara exakt likadant. Så är det ju på ett sätt. Men det händer ju ändå alltid, det kommer nya elever och men vet ju aldrig. - Arbetslagen gör att jag känner att det är ovanligt roligt i år. - Det där oförutsägbara".

Frihand

Många av lärarna förmedlar en öppenhet, lust, energi och överlag positiv grundsyn. De har viljan att utveckla sig, de har minnen av dåliga lärare som blir förebilder om hur de själva inte vill vara. Att inte missbruka sin makt, att tänka på att elever är olika och människor som kan vara väldigt känsliga och lättskrämda. Någon berättar om möten med gamla elever som ger feedback. Glädjen i jobbet kommer ofta härifrån, när de ser hur det har gått för en elev som de trott skulle hamna snett men inte gjort det. En lärare berättar om en händelse som vittnar om stark missriktad lojalitet inom kollegiet, men menar att det idag flera år senare är på ett helt annorlunda sätt, i positiv bemärkelse. Relationer till elever men också lärare står i centrum. Här finns fler som uttrycker sin lycka över att vara lärare.

"Den mångkulturella skolan."

-intervju 5, konvergent

Skola 9 är ett stort innerstadsgymnasium med ganska många invandrare.

Den här gruppen har mycket att berätta om den mångkulturella skolan. Å ena sidan är mängden nationaliteter spännande och därtill en pedagogiskt tillgång.

- Det är spännande.
- Man får själv lära sig nya saker. Spännande diskussioner i klassen om etik och moral och så där.

Det är en glädje att möta alla de olika barnen i verkligheten, som verkliga människor, inte som klichéer. Vissa lärare menar att här finns inga motsättningar, barnen har länge följts åt i skolan och de kan hantera sin olikhet. Å den andra sidan berättar andra om polisingripanden, kultur och språkkrockar vittnande om djupgående motsättningar, starka känslor med rasistiska inslag.

- Det är problem också efter lektionerna i matsalen. Iranierna för sig, turkarna för sig osv. Det är inte motsättningar mellan svenskar och invandrare. Nej, inga påtagliga motsättningar och det har eleverna själva sagt.
- Men polisen har varit här flera gånger. Då är du dåligt informerad om du inte vet det.
- Men då har det just gällt mellan olika grupper. Det här är en ny problematik som vi inte kan undgå. Jag tycker att de håller ihop religiöst. Muhammedanerna håller ihop vare sig de kommer från Irak eller Marocko.

När man tar del av deras skildring infinner sig tanken om hur det är att leva i en klassrumsvärld där så många verkligheter sitter sida vid sida. Den enes pappa är arbetslös, en annan förvägras arbete och den tredjes har kanske en saftig fallskärm. Där en bär på omöjliga minnen, som varken går att tänka på eller glömma, medan den andre aldrig varit rädd för annat än att inte få tillräckligt med godis. Där vissa får ett VG utan ansträngning medan en annan inte ens förstår det man högt kan läsa.

Hur försöker du och dina kollegor hantera det problemet att en del elever inte kan läsa?

"Det är det som är det stora problemet skulle man kunna säga. Ja, det är det som absolut är det största problemet. Det är ingen som är analfabet. Dom kan ju avkoda, men de kan ju inte förstå vad de läst. De kan läsa högt så att det låter som de förstått allting. Det låter väldigt bra. Men de förstår inte vad de läst. Men det uppstår ju vissa problem. Om man nu t.ex. skulle ägna sig åt att lästräna, då vill man ju inte plocka ut de här speciellt svaga, så jag uppfattar det som ganska plågsamt att tvinga de här eleverna att läsa högt."

Den enorma variation, med de stämningar, känslor som ofrånkomligen skapas leder till eftertanke; att lärare och elever faktiskt klarar av denna situation så bra som de faktiskt gör! Det är glädjande att höra denna grupp berätta om att det går.

Men en fråga som likväl infinner sig: är det tillåtet att tala om livet på riktigt? Kan man dela sina verkligheter? Intervjun ger i huvudsak intrycket av att man måste släta över, ta nya tag och hoppas att man kan förverkliga den goda skolan som skall klara allt.

Med tanke på att företag och organisationer systematiskt (dessvärre!) hindrar den mångkulturella sammansättningen – bl. a. därför att man vet att kulturkrockar är så svåra att handskas med. Trots att man ofta har utvecklade system för bearbeta problem på arbetsplatserna så förväntar man sig likväl att skolan skall klara detta utan några egentliga stödsystem.

Hur kan man t.ex. förhålla sig till eller använda sig av en yngling som kanske förlorat hela sin kulturella tillhörighet och som i sin "tuffhet" använder "hora" som tilltalsnamn att öva sig att läsa högt inför klassen och berätta vad han läst – såsom en lärare berättar om i intervjun. Det är knappast lätta lärproblem som lärare och elever skall lösa i sina många stora grupper.

Även denna lärargrupp talar om maktlöshet i ett större perspektiv även om de framhåller att deras frihet, möjlighet till inflytande stärkts av den nya läroplanen.

Vilka värderingar är vägledande för er i jobbet med eleverna?

- Humanistisk människosyn. Medmänsklighet. Acceptera varandra oavsett olikheter. Oavsett politisk syn så tror jag att det som pedagoger är lika, att vi vill ha fram något gemensamt humanistiskt. Om man jämför med 66 års läroplan, där var allt nedskrivet i alla ämnen, precis vad man skulle göra. Jämfört med den toppstyrningen har vi idag en oerhörd frihet.
- Om vi jämför med 94 års plan? Ja, vad man kämpat för som inte många förstått, det är det där frirummet, där man inte reglerar, där man kan entusiasmera. Förut var det så toppstyrt. Det här skulle man egentligen lära ut. Så du föredrar 94 års läroplan? - Ja, självklart, där kommer ju den individuella lärarens personlighet fram på ett helt annat sätt.

De berättar om en ombyggnad av skolan som kan ses som en metafor för hur de upplever sitt bristande inflytande.

"Ombyggnationen av skolan är typiskt för hela lärarnas situation. Vi har idéer om hur vi vill bygga om skolan. Och så kommer arkitekten med en färdig ritning och lärarna blir frustrerade. Samtidigt är man mycket stolt över sin gamla K-märkta skola med det vackra kollegierummet. Kunde man bara få vistas där i fred med trevliga kolleger och trevliga elever så skulle allt vara mycket bättre, kanske"

I denna och flera andra lärarintervjuer framträder ett återkommande tema: bilden av läraren omgiven av intresserade, läroaktiga elever. Kanske är det så att de flesta av oss från sagor, böcker och utvalda minnen helst vill se skolan som platsen där barnens alla frågor och mysterier kan bli belysta av den vise läraren. Många lärare talar om klassrummet som en scen, sig själva som skådespelare.

"Lärarna är ju lite av aktörer skådespelare, har lite av teaterblodet i sig. Eleverna inspirerar en, det är fantastiskt att få umgås med unga människor hela dagen, kunskap, social fostran."

Är det kanske denna scen som driver, motiverar – och ibland förverkligas. Men i denna bild är läraren stark, klok och kunnig. En självklar auktoritet, läroprojektets främste arkitekt och byggmästare.

Men lärarna berättar övertygade och samstämt att arkitekten i dagens skola är politiker, allmänhet och skolmyndigheter. De gör de ritningar där dessa fria andar skall formas i lika hög grad som eleverna. Trotset blir då för både elever och lärare lätt enda möjligheten att bevara självaktningen.

Kanske skolan för både lärare och elever djupast sett handlar om lusten i *lärandet*, att få lära. Lära sig själv och lära andra. Men inte ens benämningen "lärare" är som framgick i en annan intervju inte rumsrent. En lärare berättade att hon besvarade frågor om sin profession med: *"jag arbetar som lärare"*. Att däremot *undervisa och utveckla* är i sin ordning. Denna förändring är värd att notera och begrunda.

Lärandet är riskabelt, det kan inte förutses. Det har sin egen oförutsägbara process och inget förutsägbart slut. Lärandet kan inte målstyras. Det kan ta vägen vart som helst. Man lär sig en psalmvers och slutar som slaktare, präst, poet eller mördare. Lärandet är något som sker i stunden som fångar nuets intresse. Destinationen saknas.

Undervisning däremot har ett mål som skall uppnås genom förelägganden. Skolan har, enligt våra berättare utvecklats till en undervisningssituation där både lärare och elever ser sig som objekt som skall inordnas i en läroplan, i vilken båda grupperna i våra intervjuer ymnigt berättar om sin frustration av att inte kunna lära.

Frihand

I frihand beskriver åtta av de nio lärarna situationer där de själva är lärare, en minns ett skolminne när hon var elev och blev orättvist behandlad. Av de som beskriver olika situationer när de själva är lärare är det påtagligt att många beskriver situationer där annars svaga elever får en chans och visar en annan sida av sig själv. En mycket svag elev höll t.ex. ett oerhört bra föredrag om sportfiske, en annan elev skrev en uppsats om ett vårminne och beskrev med stor entusiasm hur hans morfar lagade gräsklippare och beskrev ingående doften och maskinerna. Andra lärare beskriver glädjen över att uppleva saker tillsammans med sina elever. En återkoppling till vad de lärt sig mer teoretiskt i en konfrontation med verkligheten på arbetsplatsmöten eller skolresor. En lärare som går tillbaka till ordinarie lärartjänst efter en administrativ tjänst, minns fortfarande tolv år senare den överväldigande känslan av att slippa argumentera för många av *"överhetens nyckfulla påfund istället ägna sig åt att förmedla kunskap och medborgarskap till människor i sin bästa ålder. Alltså minnet av att lämna något onyttigt för något nyttigt"*.

Efter intervjun skojar lärarna med varann om det nya Ballograf- set de fått i sitt fack av sin rektor. Har rektorn valt färg efter sin egen politiska färg? Stämningen är varm och humoristisk. Man berättar under uppbrottet att man verkligen uppskattat intervjun, tyckt om att få säga sitt till några som lyssnar.

En lärare stannar ensam kvar ännu en stund och säger att hon själv och andra lärare är på bristningsgränsen, orkar inte mycket till. Man måste konstatera att lärare och också elever har utvecklat en förmåga att hantera de mest motstridiga inre upplevelser. Det är ingen riktigt fungerande gräns - och dialog - mellan skratt och gråt, hopp och förtvivlan. Istället blir det är mycket bortträngning och splittring och man har skäl att fråga om man nånsin riktigt öppet förmår dela alla sina känslor i dialog med varandra? I frihands berättelserna får vi veta att det någon gång, i oväntade situationer händer att man möts i full uppriktighet. Men det beskrivs likväl som undantag.

"På studiedagarna sover folk, rättar skrivningar och läser romaner istället för att göra uppror."

-intervju 6, konvergent

Skola 11 är ett stort gymnasium i en av de västra förorterna med ganska många invandrare.

Den här lärargruppen satte fokus på tre punkter: pedagogik, politik och uppskattning. När det gällde uppskattning handlade det dels om uppskattning från eleverna, dels uppskattning från chefer inte i första hand för att man är duktig eller anses duktig utan för att man får göra som man vill, stötts i de egna tankarna och få feedback. De här lärarna poängterar gång på gång den oerhörda glädjen med att möta elever, att forma elever men de talar nästan aldrig om hur eleverna påverkar dem själva, vad de lär av eleverna, hur eleverna får dem att tänka om. Det är en slags ensidighet i lärandet rätt olikt det som t ex Freire talar om när han kallar eleverna för lärarnas lärare.

Vad är viktigt och angeläget för er i arbetet med eleverna?

"Glädje, att jag själv ska tycka det är kul. Få eleverna att upptäcka mina ämnen eftersom jag själv är så besjälad av dem. Att eleverna efteråt ska kunna säga att gymnasiet det var en trevlig tid, även om de just då var ganska lata. Nå in och beröra med sina ämnen. Få dem att känna att det jag lärde mig bottnar. Känna gemenskap. Ta och ge. Bli så pass nyfiken så man vill lära sig mer om den. Om en elev säger 'just det, det har jag inte tänkt på', då har jag lyckats".

Lärargruppen framstår som en sympatisk, humoristisk, mogen lärargrupp. Skämten är många och stämningen varm. Samtidigt framstår de som en grupp skådespelare, oerhört känsliga för publikens (elevernas) reaktioner. Att se läraren som skådespelaren är ett tema som finns i många lärargrupper. Tillspetsat och något orättvist uttryckt tycker publiken om dem och det de har att säga, trivs de på scen, tycker publiken inte om det de har att säga, är det fackets och ledningens och den övergripande organisationens fel.

Också i denna intervju får vi en belysning av temata som handlar om lärarrollens identitet och deras maktlöshet eller brist på reellt inflytande. Låt oss citera följande intervjuavsnitt:

"Det är som skolans ledning glömt bort det fysiska, att jag behöver tid, att jag måste vila. Det här med tisdagarna t ex, vi skulle kunna träffas och vad hände? De tecknade tisdagarna fulla med konferenser istället. Lärare är väldigt dåligt skickade att sitta i trefyra timmar och bara lyssna. Det verkar som om de måste fylla ut tiden hela tiden så att vi inte får träffas i smågrupper och diskutera själva som vi vill. Måste få hit någon häftig föreläsare som föreläser om statistik eller arkivering."

Ni vill ändra på det här, men ni kan inte. Vad är det som hindrar er?

- Den tid och den ork man har i början av terminen den ger man snart upp p.g.a. en överlevnadsstrategi att klara sig. Det gäller att klara sig helskinnad igenom
- Du ger ifrån dig någonting hela tiden det är som en skådespelare, så många människor som man hela tiden ska bedöma och ha relation till.
- Titta på våra studiedagar, folk sover, rättar skrivningar, läser romaner, löser korsord istället, för att göra uppror och säga vi är inte intresserade av det här.

- Vi är precis som våra elever och det är inga som är precis så mycket som elever som vi när kommer ut på våra studiedagar.
- Jag tror att man väljer den här typen av arbete för att man har en viss läggning. Om jag skulle vilja jobba i lag då skulle jag jobba med ett annat yrke, det ligger liksom i yrkets natur.

Det är lärare som talar. Det skulle lika gärna kunna vara elever. Med samma slags ord som eleverna berättar de om svårigheten att stå ut med och känna inflytande i en schemabunden katederundervisning. De berättar om hur de ogillar och trotsar när deras individualistiska behov sätt på undantag, när deras inflytande som bottnar i de egna behoven inte får styra. Här, hos dessa lärare, liksom hos många av elevgrupperna finns en slags tyst, förgivettagen uppfattning att man skulle kunna ha en annan ordning där vars och ens behov - lärares liksom elevers - kunde friare få styra lärprocesserna.

Men hur detta skulle kunna ske är samtidigt något man inte talar om. Man skjuter pianisten - statsministern, skolverket, politikerna, förståsigpåarna. Bara de slutade att lägga sig i så skulle personliga lärprocesser kunna utvecklas. Närvaron av ett antagande att personligt lärande är fullt möjligt är, om man så vill, en stark värdering som byggs upp hos både lärare och elever. Den används dock mest som en måttstock mot vilken skolans "undervisningsprocesser" mäts — oftast med negativ resultat.

Vore det möjligtvis enklare om man en gång för alla insåg att skolan kanske inte är en lärkultur där man har 12 år till sitt förfogande att lära om allt möjligt intressant och användbart utan uteslutande såg skolan som ett samhällsföreläggande att alla skall undervisas i 12 år i sådana kunskapsområden som statsmakten bestämmer. Punkt, slut! Inom den kunskapsramen får sedan lärare och elever finna sina ämnen och program efter bästa förmåga med hjälp av en slags administrativ ledningsfunktion. Men mot detta värjer sig nog många; vår önskan om en personlig lärsituation sitter djupt i vårt värdesystem.

Berättelsen om "tisdagarna" är värd att ytterligare kommentera. Man skaffar sig en dag, ett utrymme för att vara, tala och lära av varandra. Men man fyller den med ett schema, ett program som sedan uppfattas som ett hinder, ett åläggande, inte ett verktyg för att just få träffas. Ser vi här möjligen en parallell till skillnaden mellan "lärande" och "undervisning".

Beträffande den nu mer bundna arbetstiden gör man följande reflektion;

"...(den är till) För att man ska kunna delta i möten. Det finns också ett slags politiskt tänkande, ungdomarna är här också som någon slags förvaring och då ska det finnas många vuxna omkring. Denna tanke har inte sagts ut men ligger där implicit."

I efterföljande citat åskådliggörs den pedagogiska konflikten mellan att fostra och lära och då inte minst det ömsesidiga lärandet där eleven faktiskt är lärarnas lärare. Också i denna intervju tycks utgångspunkten för den demokratiskt viktiga dialogen mera ligga på att fostra än att låta värde och erfarenhet mötas ur olika kulturella perspektiv:

- Många elever som kommer från hemförhållanden som är helt annorlunda mina kommer in i gymnasiet och möter en gammal ärkekonserverativ person som jag. Jag tycker att det är viktigt att dom får ett fungerande gott språk med sig ut i livet och jag ändrar därför avsiktligt inte mitt språk...Jag brukar säga till dem att dom behöver inte svära fem gånger i en mening och det brukar faktiskt leda till att bättre språk. Hemma kanske de talar på det här sättet, så kommer lärare och kräver att de ska tala på ett helt annat sätt.

- Vi har tagit opp det här diskuterat det de här tjejerna och jag, invandrarflickorna, och hur pojkarna använder hora mot systrar och mammor och lärare.
- (Lärarna diskuterar hur invandrarkillar använder ordet hora. En berättar:)
- Det var en kvinnlig lärare som blev väldigt illa berörd av att eleven kallade henne för hora, sökte upp föräldrarna så märkte hon att pappan kallade mamma för hora.
- Viktigt att de förstår att vi uppfattar ordet på annat sätt än dom.

Kan det vara tvärtom också, att ni förstår att eleverna har andra erfarenheter som gör att de använder ordet på det här sättet?

- Ofta ren språkförbistring, dom fattar inte hur starkt ordet hora är. Inser inte kraften i - jag ska döda dej, alltså språkförbistring. Att de uppfattar orden fel, det är ofta ren språkförbistring, det går att ändra på men att de ofta är så aggressiva det är svårare. En svordom låter annorlunda på ett annat språk, exempelvis en svordom på franska låter inte så illa för oss och samma sak är det för dem.

Slutligen återger vi ett avsnitt ur intervjun ger oss en god inblick i hur lärarna upplever betygspressen utifrån lärarna uppfattning att skolan blivit alltför teoretiskt orienterad.

- Man har tagit bort handens intelligens...Jag brukar tillspetsat säga så här det här är en fascistisk människosyn. Man säger liksom att alla har samma förutsättningar, tänk dig själv att varje dag gå till jobbet, bara misslyckas och misslyckas och IG och IG och lite snällt G. För att de är snälla är det någon som förbarmar sig. Det är en situation som många av våra ungdomar befinner sig i. Det är förfärligt, det är grymt, motiveras med att alla ska få chansen. Men de är per definition utstötta. Vi gör vad vi kan med de här eleverna, ibland lyckas vi, träffar någon efter några år som det gått bra för. Men det är inte tack vare systemet, utan det är tack vare de enskilda lärarna. Och så får vi signaler om att de ska godkännas. Man godkänner bara för att vara sams med skolledningen. Tjänstefel egentligen.
- Rektor blir arg om man sätter för många IG, kanske inte så mycket här ändå som det är på vissa håll i landet. Man sätter G för att vara sams med skolledningen och snäll mot eleverna.
- Det är olika svårt med IG i olika ämnen, ta t ex svenska, nej vi godkänner inte ditt modersmål om en elev t ex skrivit en uppsats och gjort sitt bästa så kommer en lärare och säger den här är Icke Godkänd, det är som att sticka kniven i dem ibland.
- Vi har nästan den människosynen nu att är man inte en människa som gör en teoretisk karriär då är man liksom en fallen människa. I andra länder där kan man vara duktig mera på olika saker men här i Sverige har vi inte det här lärlingssystemet längre. Skrämmande människosyn, förakt mot dem som har sin begåvning i händerna.

Frihand

Här berättar man med ett undantag, uteslutande minnen från barndomens skola. Vemodiga, dystra eller hemska minnen. Några antyder att erfarenheterna är betydelsefulla för deras sätt att bemöta sina egna elever, men ingen utom en berättar något om sin egen lärargärning. Finns det en flykt i detta?

"Är vi opålitliga i beslutsfattares ögon?"

-intervju 7, konvergent

Skola 3 är en stor innerstadsskola med elever i både år 5 och i år. Skolan har ett betygsnitt över medel och ganska få invandrare (var tionde elev).

Denna lärargrupp ville bli ordentligt informerade om anledningen till intervjun. De uttryckte också en frustration att vi kom och lade beslag på deras dyrbara tid. De hade inte alls tid att ödsla 3 timmar på en intervju, dagarna före skolstart. Men vi bjöds på kaffe och wienerbröd av skolledningen.

En intensiv lärargrupp. När de väl kom igång ville de gärna tala och alla deltog i samtalet. Stämningen var stundtals intensiv och som intervjuare fick vi mycket respons. Bra spridning i åldrar av både nya lärare och de som varit med länge. Makten, som de talade mycket om hade knappast något mänskligt ansikte. Bristen på pengar och tiden som berövades dem för meningslösa sammanträden och andra hinder för undervisningsjobbet utgjorde en stark komponent till deras maktlöshet och brist på inflytande över deras uppgift som lärare och pedagog. De verkade uppleva att knappt någon beslutsfattare respekterar dem eller på allvar bryr sig om att sätta sig in i villkoren för deras pedagogik.

Var är läraryrket på väg?, var en fråga som lyste igenom i samtalet. Mycket tid ägnades åt att få diskutera den utvidgade läraruppgiften som förälder, kurator, polis etc. De tyckte inte om det — gång på gång kom de tillbaka till det allra roligaste som var att möta elever i en lärosituation. När de talade om eleverna fanns en positiv laddning i samtalet.

Denna grupp liksom andra grupper nämner knappast alls rektorn som en del i deras vardag och som någon som kan delegera makt. Vad betyder rektorn i denna och andra skolor? Man kan spekulera i om dessa lärare har konstruerat skolvärlden som ett " eget rum" där de lever med sina elever där rektor och annan ledning endast finns med som en yttre makt.

Dessa lärare och många i de andra grupperna påminner om föräldrar under krig, som gör sitt yttersta för att skydda sina barn för alla fasor — genom att så långt som möjligt upprätthålla de vardagliga, trygga vanorna, lekarna och ritualerna. De härbärgerar sin maktlöshet och förbittring över sakernas tillstånd och skyddar därmed eleverna genom att mot svåra odds fortsätta att göra sitt bästa av mötet i det pedagogiska rummet. Eleverna å sin sida anar nog hur det ligger till, att deras lärare inte kan råda över sina villkor, men de verkar ändå i stort känna tillit till de vuxna på skolan. Lyssna här på ett exempel från femteklassarna på samma skola: *"Rektorn bestämmer vad lärarna ska undervisa barnen. Dom andra vuxna går med på det dom har ju lön. Han bestämmer inte över dem hemma eller...hur dom ska röra sig (skratt...) Men han bestämmer hur dom ska sköta lektionerna och ordnar med vikarier. Vi har skitbra lärare utom en, den sämste"*.

Genomgående slås man av frånvaron av positiva förväntningar hos lärarna om uppbackning från dem som beslutar över skolan. Bitterhet och uppgivenhet finns i denna

grupp starka och engagerade lärare. Arbetsglädje (och hopp?) finns ändå i mötet med eleverna och kollegorna.

Denna grupp liksom många andra ger ett starkt och övertygande intryck av den goda viljan och drivkraften att bistå barn att bli trygga, självständiga och ansvarsfulla, gärna också vara deras förebilder. De låter luttrade och bittra, uttrycker maktlöshet att inte kunna påverka den egna arbetssituationen. Politiker sparar utan hänsyn till undervisningen, lärarna tycker att föräldrar och samhälle skyller bristerna på dem. De värderar en demokratisk lärkultur, men den är nästan omöjlig att upprätthålla. Låt oss lyssna på intervjuens början:

Vad är viktigt och angeläget för er att förmedla till eleverna?

"Trygg tillvaro. Bra grund. Bygga upp deras nyfikenhet. Ta tillvara den. Tilltro till att få vara som man är. Självkänsla. Flickor ska veta att dom är bra, 'bättre än killarna' Härliga upplevelser. Äventyr och allvar. Vänja dem att bli egna individer. Tro på vad dom själva tänker. Ta ansvar i ökande omfattning, inte skylla på andra. Umgås med andra, få modeller för att lösa när det blir fel.

Vad behöver ni för att klara detta?

"Viktigt att lärarna har det bra. Att vi har stöd från skolledningen, lokalt och även från politikerna. Vi har arbetat i motvind. Allt ska lärare kunna lösa. Vi utsätts för hård press från massmedia. Föräldrarnas förväntningar stämmer inte. 'Så är det i skolan' tycker de utifrån sina gamla minnesbilder. Det är så annorlunda nuförtiden".

De plågas även av känslan av tidsbrist. De äger inte sin tid. Tiden upplevs så pressad. De lider av att inte kunna upprätthålla kvaliteten i undervisningen. Prioriteringen av tid har de ingen makt över. Deras undervisning urholkas. Förtroendetiden har minskats och de frågar sig "*är vi opålitliga i beslutsfattarens ögon?*". De beskriver sig på gränsen till att kunna utföra sitt arbete och förmedla kunskaper. Ett exempel till:

- Detta att kunna lära ut i samspel med eleverna, det tas ifrån oss. Vi måste springa på för många administrativa möten. Att vara med eleverna är det centrala. Man är jagad och stressad. Det är i och för sig bra med mycket möten men det tar tid och energi samtidigt som inte mötena ger så mycket. Numera måste vi hinna med inom samma tid: Fler lektionstimmar, fler möten och, mer administration...
- För att överleva som lärare måste man hitta kompromisser, t.ex. sluta ha skriftliga läxförhör i engelska. Men jag kan ju inte överleva som lärare hur länge som helst på det sättet. Klassrumsjobbet en liten del numera jämfört med när jag började på 60-talet. Vi har ålagda föräldrasamtal (vilket är bra) men de tar tid. Undersökningar i skolan tar en massa tid. Likaså läsdiagnoser på elever. De nationella proven betyder minst en veckas jobb att rätta: en chock, 130 - 140 timmar utan kompensation. Det ska göras ovanpå allt det andra. Detta är bra - men formerna för att göra det måste finnas.
- Vi är en nerkörd yrkeskår. För varje termin blir vi mer nertyngda. Men eleverna tynger inte ner oss, utan allt det andra. —'Skolutveckling - Pedagogisk utveckling' då hör jag: vad ska man spara pengar på nu? Det är skrämmande. 'Han är emot allt' kan de säga om mig. Egentligen är jag verkligen för skolutveckling. Ett Sisyfosjobb att formulera betygskriterier. Termin efter termin tuggar man om samma saker. Hur kan man använda akademiskt utbildade människor på detta sätt?

Annat som sägs tyder på ideologikrock: lärarnas dröm är att få ro att renodla och utveckla den pedagogiska verksamheten gentemot skolledningens krav att prioritera elevvård och samarbetsmöten. Också här hör vi att påbuden kommer uppfifrån. Lärarna är

upprörda när de talar om detta – intervjuarnas frågor väcker tillbakahållen besvikelse och vrede till liv. Arbetet med eleverna är ljuset i mörkret. Lärare är i sina egna ögon en förtryckt och respektlöst behandlad grupp. Man har inget eget inflytande utom i klassen.

"I klassrummet får vi bestämma, inte på annat sätt"

Om skolan var i lärarnas händer skulle det mesta skraddarsys för pedagogikens behov. Självständighet, initiativ, kreativitet och samarbete lärare - elever emellan.

Mötet med unga människor är den främsta inspirationen, liksom även med kollegor. Relationerna gör det mödan värt. Glädje väcks i intervjun ö.h.t. när man kommer in på vad som inspirerar. Men glädjen övergår när de åter börjar tala om nya styr- och betygssystemer. Andra anser sig veta bättre än lärare hur skolan skall vara. Den bild de ger är en auktoritär organisation som är satt att förmedla demokratiska ideal. På frågan "Vad lyckas ni med?" svarar de så här:

" Som språklärare drabbas man av att alla elever ska ha ett B-språk. Jobbigt för lärare och elever, särskilt dom som har svårt med språk. Ett Gissel! Elever med grava sociala problem hålls numera kvar i den vanliga skolan. Tar också tid. Så mycket nytt på kort tid, stadsdelsnämnder, nytt betygssystem där kravet är att alla ska vara godkända - ett jättejobb. En skolinspektör som säger till en: det är ditt ansvar att elever blir godkända. Det hela har inte hittat sin form"

Och intervjun fortsätter med:

Det ni gör i skolan hur stämmer det med det ni tycker är viktigt?

- När det gäller min kurs och mina ämnen fungerar det. Men övergripande saker som demokrati osv. blir inte fullt ut bra. Hur man blir en god medborgare missas. Med 33 elever klassen fungerar det inte att förmedla hur man fungerar som människa i samhället."
- Att förmedla kunskaper går kanske – men att förmedla hur bli människa går bara att göra med mindre grupp. Det bygger på relation men handlar också om att man behöver ha en klass mycket så att man ser vad dom är i klassen.

Det är ett dilemma med ämneslärare. Om man bara hade en lärare på högstadiet hade man möjlighet att på ett annat sätt följa samspelet.

De uttrycker känslor av kränkhet att i t ex media anklagas för att missköta sig i rollen som "föräldrar". Det går inte att åstadkomma ett demokratiskt, eller demokrati fostrande arbete i klasser om 30 elever. Det är orättvist att lärare och skolan t.ex. i massmedia avkrävs större ansvar än föräldrar för ungdomars våldsbrott. De får vara spottkopp då regering/riksdag lagt huvudansvaret på lärarna att förmedla demokratins värderingar. Låt oss lyssna på vad de säger:

- Lärare i skolan får skulden när sådant inträffar som inte alls har med skolan att göra. Absurt att en polis kan säga i pressen när en fotbollssupporter misshandlat domaren att han skulle behöva "hålla fast killen tills lärare och föräldrar dyker upp". Man måste kunna garva.
- Lpo 94 ger dubbla budskap. Att skolan både ska förmedla kunskap och ha ansvaret att förmedla demokrati. I fråga om barnen som mördade i Göteborg intervjuades skolan före föräldrarna"

Under den avslutande rundan understryker lärarna att de önskar få rapporten till läsning. Det handlar om insyn, det ska inte ske ovanför deras huvuden denna gång. Rapporten kan tänkas hjälpa dem påverka.

Frihand

I berättelserna slås man av hur lärarna så starkt bär barnperspektivet inom sig – med känsla, ödmjukhet och nyfikenhet. Berättelserna visar att de har nära till sig själva som barn. Eget och elevers självförtroende väcks i relation till andra: De berättar om egna erfarenheter av att ha blivit sedda och förstådda/eller utlämnade/vägleder dem i arbetet med eleverna. De beskriver också svåra upplevelser; offer för mobbing utan att få hjälp varken av lärare eller föräldrar och kränkningen i att tvingas sjunga inför hela klassen.

Men också goda; den oväntade belöningen som "bästa kamrat", att räddas av fröken i en pinsam situation, minnet av något som man lyckats bra med, bekräftelsen av andra som blir en vändpunkt – t ex en bra placering i skoltävlingen. Skolminnen som lärare: Vänskapen med barn och ungdomar överväger helt.

"När jag tänker tillbaka på mina 25 år i yrket finns bara positiva saker i huvudet, alla barn (och ungdomar) jag lärt känna, som jag då och då stöter på och pratar med. Enskilda händelser där något ursprungligen negativt - t.ex.. våld mot elev - vänds till livslång vänskap. Vara den vuxne som tar hand om ungdomars akuta sorg och förtvivlan när klasskamrat omkommit."

Man berättar om hårt arbete som ledde till något gott.

"Samtidigt kan jag, efter bara 8 år i yrket fråga mig skulle jag orka detta idag?"

Idag, vad betyder det? Skolledning ger inte lärare resurser och frihet att lägga upp något liknande i dag – kostar för mycket pengar. Lärarjobbet är så slitsamt och lite uppskattat i dagens snåla klimat att man helt enkelt inte orkar satsa. Blandade känslor finns:

"Stark glädje över livet, mångfalden, utmaningen. Andra gånger en känsla av ofrihet, oförmåga att orka möta individerna och deras krav".

Att ha övervunnit sig själv och utan att ingripa litat på klasskamraternas solidaritet med den 7:e klassare som fortfarande kämpar med att kunna läsa.

Sammanfattning, lärarna

Precis som eleverna har lärarna mycket att berätta. Överlag har vi mött grupper av lärare som med känslomässig och intellektuell spänst berättat om lärarlivet idag. Men vi har också mött rätt så många som förmedlat en känsla av uppgivenhet om svårigheter som kan kännas oöverkomliga.

De är långt, långt borta från den Caligula-gestalt som för ett halvsekel var en igenkännlig lärarfigur. Det demokratiska sinnelaget är ständigt förnimbart. Deras ideal, att lära, dana och vara bland elever, tar man inte miste på. Men precis som sina äldre elever är det en kränkt grupp som oftast för ordet. Den expertis de besitter får inte styra skolan därför känner de som så många elever; att man inte får det man behöver, kanske främst i form av lugn och ro i ett personligt och ömsesidigt förankrat lärande.

Här följer nu ett försök att sammanfatta temata som ofta framkom under intervjuerna.

Allmänt

Lärarna pratar överlag om solidaritet. Denna måste ha sin grund i "det lilla" för att kunna fungera i ett stort sammanhang. Detta anser vi betyder att de strävar efter demokratiskt präglade relationer. Den värdemässiga drivkraften hos alla lärargrupper är att ta hand om och uppfostra barn under demokratiska former i betydelsen ta hand om dem väl, stimulera deras nyfikenhet, kreativitet och fysiska kapacitet så att de blir snälla människor som tar hand om varandra. D.v.s. att skapa en demokratisk lärkultur karaktäriserad av demokratiskt präglade relationer.

Många av intervjuerna cirklar kring lärares auktoritet och påverkan på elevers sätt att vara och deras värdesystem. Flera lärare berättar på ett övertygande sätt hur de "brottas med" och möter eleverna. Intrycket av demokrati i praktik märks när de talar om något betydligt mer jämbördigt än den gamla fostrande läraren. Samtidigt är deras auktoritet i dalande och undergrävs av massmedia och den gängse inställningen att vem som helst utanför skolan kan och har rätt att uttrycka sin allena rådande mening om "hur det är och hur det egentligen borde vara".

Makt och inflytande

De pratar mycket om att de känner sig maktlösa. Många av dem upplever att politiker sparar utan hänsyn till undervisningen. Sparkraven blir viktigare än verksamheten. Resurserna räcker inte till, det är för få lärare och för många elever. De måste då agera kurator istället för lärare och kan därmed inte ge eleverna den kvalitetsmässiga undervisning de har rätt till och som de själva eftersträvar att ge. Resultatet blir att skolan inte blir vad de anser att den borde vara och att lärarna tycker att föräldrar och samhälle skyller bristerna hos skolan på dem, trots att de inte fått medlen de behöver för att uppnå målen. Lärarna värderar en demokratisk lärkultur högt, men den är nästan omöjlig att upprätthålla. Detta föder en maktlöshetskänsla hos dem. Detta är ett exempel på ramsnickeriets effekt. Låt oss än en gång citera ett avsnitt som belyser deras uppfattning och upplevelse: *"När man bygger om de här rummen så kommer arkitekten med en färdig ritning och då blir lärarna frustrerade och utbrända. Det är liksom signifikant för hur det är i stort."*

En annan effekt av resursbristen blir att lärarna prioriterar bort "duktiga" elever eftersom de måste ägna all kraft åt de "svaga" eleverna. De "duktiga" får klara sig själva så gott de kan, vilket de oftast gör, men lärarnas upplevelse blir att de kunde ha nått ännu högre om de hade fått sin beskärda del av deras tid. Tiden är ett framträdande tema hos lärarna. Tiden som inte räcker till. Dessutom är det ibland någon annan än de själva som prioriterar tiden åt dem. De måste vara med på konferenser de inte själva hade valt och studie- och temadagar som de upplever som meningslösa och därför bara "närvarar" på. Precis som deras elever ibland "närvarar" på deras lektioner. Deras förtroendetid har krympt, men det arbete de gjorde då måste fortfarande göras vilket leder till längre arbetsdagar och ett mer pressat schema. I förlängningen leder detta till en skola med stressade lärare.

Om förändringar i lärarrollen.

Lärarna skall, om det inte redan är genomfört, bli en del i ett arbetslag och de ska bli handledare, mentorer, istället för den traditionella lärarrollen. Detta är svårt för en del av dem att hantera, det ingår en känsla av maktlöshet när de inte har inflytande över sin

egen identitet, sin arbetsroll. Men det finns även tankar om motsatsen att förändrade arbetsmodeller med bl. a arbetslag är bra.

I berättelserna tycker vi oss ana att i den "traditionella arbetsrollen" är läraren en skådespelare, en karismatisk gestalt som genom sin undervisning leder en grupp i dess eget lärande intresse. Denna roll förutsätter en stor självständighet, betydande auktoritet, personlig fallenhet och intresserade elever (åhörare, medskapare). Denne traditionella lärare är ingen "gruppmänniska". Snarare motsatsen. Att omskapa sig till handledare, mentor och en i ett arbetslag är en enorm förändring, ett stort steg att ta, inte minst för att det kräver helt andra betingelser än klockor som ringer till rast, överfulla klasser och schematisk styrning. Den fråga vi ställer oss är om lärarna på allvar inser vilken identitetsförändring som förespråkas och om de som förespråkar den inser vad man faktiskt begär? Att försöka implementera den över huvudet på de som skall transformeras torde var dömt att misslyckas.

När lärarna pratar om förändringar i skolan hör vi att påbuden kommer uppifrån. De flesta lärarna är upprörda när de talar om detta – intervjuarnas frågor väcker tillbaka hållen besvikelse och vrede till liv. Många av dem ger en bild av att bli respektlöst behandlade och t.o.m. förtryckta. Åsikter som att de borde få bli lämnade i fred och få lugn och ro för att göra ett gott jobb är vanliga. Inflytandet de känner att de har finns i deras klass men inte annars tycker många lärare. De efterlyser att pedagogiken borde fokuseras mer än vad den gör, istället för att det skall prövas nya trender av alla slag. Nu sätts pedagogiken på undantag p.g.a. ekonomiska realiteter.

Betygen och demokratin

Betygen är den målstyrningsmetod som är dominerande och genomsyrar allt i skolans verksamhet. Allt som eleverna skall göra bottnar där och kommer förr eller senare att bedömas. Men betyg handlar bara om prestationer och ingenting annat. Detta upplever lärarna som frustrerande då det för dem gäller att dels ge dem goda ämneskunskaper, men även att dana eleverna till demokratiska medborgare i samhället. Det sista är något de pratar mycket om, och värderar mycket högt. Men dessa två lärmål krockar med varandra. Det blir svårt att uppfylla målet att ge eleverna goda demokratiska värderingar när skolan är en dömande skola, en plats där de blir värderade och rangordnade. Kanske att det borde finnas mer beröm åt alla håll i skolan. Särskilt beröm som man får för den man är. Att uppskattas utan krav på prestation. Helt enkelt; Du duger som du är.

Lärarens roll som den som utdelar betygen hindrar samtidigt att läraren betygsätts i en mer öppen feedback- process. Lärarna berättar ofta om sin önskan att betyda men att de får ana sig till detta genom främst tolkningsbara nonverbala responser. Frågan är om inte en lärande dialog förutsätter att lärare och elev likt Higgins och Eliza kan tala öppet med varandra om varandra. Det vill säga "sätta betyg på lärandet", inte prestationerna.

Vi får dock ett intryck av att de likväl uppfattar skolan som en demokratisk institution med demokratiska värderingar, men med vissa brister. Att de själva och andra som agerar inom skolans ram inte är med och snickrar på ramen är ett exempel på en sådan brist. De försöker att upprätthålla de demokratiska idealen som de själva omfattar, men de menar att det är svårt att göra detta när grunden för skolans verksamhet inte är påverkbar för dem som agerar inom den. Varken för de själva eller för eleverna. När upplevelsen av att de endast är ett verktyg blir för stark, leder detta till uppgivenhet och ett sämre resultat vad gäller lärandet och upprätthållandet av demokratiska värderingar än vad

som borde vara fallet med tanke på den samlade kompetensen och demokratiska värdegrund som finns inom skolans verksamhet.

Skolan för lärare liksom elever tycks likna det möjligas konst; det skall gå och ibland går det och då är det förfärligt roligt. Det roliga är att hitta varandra i det personliga, ömsesidiga, i känslan att man får betydelse för varandra och gör något betydelsefullt. Men detta framstår dock mer som ögonblick, tillfälligheter i en stressande både monoton och händelsemättad undervisningsfabrik där klockan och politikerna anger takten och bestämmer repertoaren. Det sätt som lärare och elever berättar om skolan har en slående parallellitet som nästan blir komisk då lärarna berättar om sina studiedagar då de trotsar makten, men knappast tar den. Kanske är det så att i det möjligas konst finns inte plats för "nej". Man får trotsa men inte vägra, medverka men inte bestämma.

Kapitel 6: Sammanfattning av resultaten

I denna sammanfattning kommer vissa övergripande resultat att behandlas. Inledningsvis görs en jämförande analys mellan eleverna i de olika åldersgrupperna med inriktning på hur värderingarna och skolupplevelsorna förändras under årens gång. Vi kommer också att beskriva resultatet i relation till de olika demokratiområden vi definierade inledningsvis samt kommentera resultatens generaliserbarhet.

En jämförelse av elever i år 5, år 9 samt i gymnasiets tredje år, utifrån de använda demokratikriterierna.

Sammanfattningen gör inte anspråk på att vara en allsidig och heltäckande analys utan mera ett försök att åter erinra läsaren om vissa aspekter som redan tidigare lyfts fram men nu sorteras om utifrån de demokratikriterier som vi extraherat ur läroplanen.

Inflytande

Inflytande, makt eller maktlöshet är knappast några temata som tydligt framträder i berättelserna från eleverna i år 5. I praktiken verkar de heller inte ha så mycket inflytande. De har heller ingen tydlig överblick av skolsystemet vilket förminskar deras möjlighet till inflytande. De flesta av dem verkar dock rätt nöjda i sin skolsituation och många elever uppfattar snarast att ett ökat inflytande t. o. m skulle kunna splittra deras sammanhållning d.v.s. påverka deras relationer sinsemellan negativt. De ger ett intryck av att de har tillräckligt inflytande åtminstone över lärsituationen och deras behov av makt blir sannolikt bäst tillgodosett om de känner att lärarna tar väl hand om dem och hindrar att deras egen vilja får råda alltför fritt.

Eleverna i år 9 förmedlar en stor brist på inflytande men ger överlag inte ett maktlöst intryck. De vill ha större inflytande över allt sådant som är viktigt i deras skoldag; allt från inflytande över metodval i klassrummet till färgen på väggarna och andra miljöförhållanden.

Som vuxen och utomstående tänker man lätt att det skulle vara i förhållande till lärosituationen som eleverna främst upplevde sitt inflytande eller brist på inflytande. I framför allt niornas berättelser spelar miljön en minst lika viktig, ja kanske viktigare roll. Deras skolor beskrivs som fula och nedslitna. Maten är usel och toaletterna äckliga. Over allt detta som de erfar med sinnen dagarna i ända har de inget att säga till om och antyder att de själva klottrar och förstör för att de just saknar makten att påverka sin egen miljö och skulle vara nöjda om de fick vara med att bestämma över färgval på väggarna, ordning och kvalitet i bespisningen och toaletterna.

Detta är områden som de kan, som de vet något om och som de kan ta på. Som någon elev uttrycker det, " — man måste få lära sig att bestämma". Det kan tyckas som om inflytandet över dessa kringområden är sekunda ur maktsynpunkt men kanske är det tvärtom! Pedagogikens organisation känner man sig inte kompetent nog att vara med och bestämma över. Man kan ha synpunkter på den men man kan inte ta ansvar för den. Därför verkar de tycka att lärarna bör bestämma över lärsituationen - och helst på ett

bättre och rättvisare sätt än de gör - men allt det andra borde de få vara med att styra över.

Eleverna i år 9 är fortfarande konkreta i sitt tänkande och i sina behov vad gäller inflytande men helt klart kan de reflektera kring begreppet inflytande ur ett demokratiperspektiv.

Eleverna i gym. år 3 förmedlar även de en stor brist på inflytande och ger inte heller de ett maktlöst intryck men däremot verkar de mera *uppgivna*. Detta bottnar delvis i att de till skillnad från niorna har en förbluffande god förmåga att överblicka både lärandet, skolan och skolsystemet med alla dess fördelar, nackdelar och inte minst ekonomiska villkor. De kan se sig själva, lärarna och skolledningen i en större helhet, förstå de svårigheter och konflikter de befinner sig i.

De uttrycker att de i början av sin gymnasietid ville medverka men har nu tillslut tagit avstånd och givit upp. *"Det hade inte behövt vara meningslöst"*. De uppfattar att de valmöjligheter de såg framför sig inför och under gymnasietiden ofta enbart varit skenval beroende på ekonomi eller pedagogiska systemets uppbyggnad. På samma sätt blir ofta elevrådet en skendemokratisk konstruktion i deras ögon. Det stora problemet för eleverna i gym. År 3, är att de just ser så mycket men inget kan göra då de har så lite vuxenkontakt trots att de tänker så vuxet. De växer aldrig in i vuxenvärlden i takt med ökat inflytande utan de växer bara ur skolan! Det förekommer knappast några berättelser som vittnar om de som människor nu – efter sin långa skolgång hade förvärvat ett värde och kände sig inflytelserika och bekräftade.

Demokratiskt präglade relationer

För femmorna är detta mycket viktigt. Det präglar allt de pratar om i intervjuerna. De reflekterar kring tolerans, hänsyn, att få vara som man är i relationen elever emellan och mellan elev och till lärare. Mobbning går stick i stäv mot de goda relationernas ideal. Relationer och skötandet av dessa präglar hela deras vardag.

Niorna pratar om vikten av, och bristen på, respekt. De ger ofta uttryck för att man måste förhålla sig "odemokratiskt" för att klara skolan. Det gäller att hävda sig själv och slå vakt om egenintresset. De uttrycker sig ofta intolerant både mot andra elever och lärare. Vi menar dock att detta till stor del är utvecklingsadekvat med bl. a hänsyn till uppbrottet från grundskolan. De håller på att bryta sig loss både från sina föräldrar och står inför att mista varandra. Det finns ett stort avstånd till vuxna parad med en djup längtan efter bra vuxenkontakter. De kan reflektera kring detta ämne och har perspektiv på sina värderingar.

Gymnasieeleverna värderar högt begreppen tolerans, hänsyn, respekt öppenhet och personlig erkänsla. Men de gör det huvudsakligen inom sin grupp/klass. De är inte lika ensamma som niorna. De har varandra och sammanhållningen i gruppen eller klassen. Däremot har de inte mycket kontakt med elever på andra program. Det finns knappast alls några utsagor som antyder att de vare sig "ser upp" eller "se ner" på elever i andra program, däremot har de alldeles tydliga värderingar av programmen enligt kategorier som bättre och sämre. Alla finner detta orätt.

Inte heller ger de uttryck för en mer nära och jämbördig kontakt med lärarna. Istället förstärks paradoxalt nog "vi mot dom" upplevelserna och allra starkast från elever på handelsprogrammet gissningsvis till följd av den självbild som följer av att gå på ett nedvärderat program. Det finns dock många exempel på demokratiska relationer till

lärare som utvecklats när man fått en personlig kontakt med läraren, i och/eller utanför klassrummet.

Demokratisk moraluppfattning

Eleverna i år 5 pratar mycket om lojalitet och rättvisa. Kanske särskilt mycket om just rättvisa. Främst kopplar de detta till olika slags relationer. De reflekterar också en hel del över just rättvisa och tycks befinna sig i ett stadium då de har svårt att se en rättvis helhet. Det är rättvist för mig när jag får men då blir det orättvist mot dig. Deras rättvissebegrepp befinner sig under utveckling.

I år 9 uttrycker eleverna en ganska stark och bred men inte alltid djup moraluppfattning. De kan reflektera på ett mer övergripande sätt kring t ex begreppet rättvisa. De vet att de förväntas ta ansvar och tycker att det är rätt även om de inte alltid gör det. Det personliga ställningstagandet är viktigt för dem även om de inte rent praktiskt kan ta det därför att gruppsycket är för starkt. De hävdar ändå att de har en egen åsikt och sätter ett värde i "att tycka".

Gymnasieeleverna reflekterar mycket kring moralfrågor. Det egna ställningstagandet är viktigt och i intervjuerna vänder de och vrider på begreppen. Deras moraluppfattning verkar ha djupnat från det nionde skolåret, men verkar också mindre stark i den bemärkelsen att de inte argumenterar lika tvärsäkert utan kan nu även omfatta det relativa. Till exempel inser de att det finns olika rättvisa och att deras egen dröm om optimal rättvisa är omöjlig. Vi uppfattar dock att deras moral - t ex att man har ett ansvar för varandra - gäller inom gruppen och också gentemot andra grupper och program men däremot tycks knappast skolan som helhet omfattas av den. Inte en enda elev har vi mött som i sitt inre tycks rådbråka sig med frågan "hur kan jag göra min skola bättre?"

Demokratiska arbetsformer

I år 5 tycker eleverna att ett jämställt samarbete är bra och viktigt ur relationssynvinkel men reflekterar inte alls över hur detta skulle kunna påverka lärandet. Likaså ska man lyssna på varandra för relationens skull, inte för att förbättra lärandet. Man kopplar inte samman den sociala miljön i vid mening med lärandet.

År 9 reflekterar betydligt mer kring lärandet. De konstaterar att vissa sätt är tråkiga, vissa är roligare. Omväxling är bra. Mycket hänger dock på om man tycker att läraren är bra (om man får kontakt med läraren). Om grupparbete råder delade meningar. Vissa tycker att grupparbete är kul men att man inte lär sig så mycket (i kilomängd fakta) men kanske annat som man inte definierar ännu som kunskap. Andra tycker att grupparbete alltid leder till att andra "åker snålskjuts". Det är svårt att förena den individualistiska betygsambitionen med grupparbete.

Den allmänna meningen bland eleverna i år 9 är att elevrådet fungerar sällan. Man vet vad det ska vara till för men inte vad man själv ska ha det till. Inte någon uttrycker att elevrådet uppfattas som ett kraftfullt instrument genom vilket man själv får ett inflytande i skolan.

Samarbete är viktigt och givande för treorna. Det är nödvändigt att lära sig och att kunna samarbeta i skolan och man vet att det kommer att krävas i det arbetsliv som väntar. Det är emellertid ofta vare sig roligt eller lätt med samarbete, t ex "när man blir ihopfäst" i grupper, men å andra sidan "måste man ju lära sig arbeta även med sådana man inte gillar" för man kan ju inte välja sina arbetskamrater i arbetslivet.

Såväl eleverna i år nio som gymnasieeleverna talar om glädjen och lärdomsvinsterna med att göra konkreta arbetsprojekt, utställningar och uppvisningar. I dessa arbetsformer kan de delta och samarbeta. Då störs inte samarbetet av tankarna på betyg. Såväl kunskapsvärdet som det demokratiska värdet i dessa arbetsformer är väl dokumenterade i frihanda berättelserna.

De kan, med sin förmåga att överblicka, se att elevrådet borde kunna vara en bra institution men att den inte fungerar i praktiken. De menar att det beror dels på att elevråden i sig inte är särskilt välordnade men också på att lärare och skolläda inte låter elevrådet få reellt inflytande.

Vad de återkommer till i alla intervjuer är frånvaron av och längtan efter ett riktigt och jämställt samarbete med lärarna. *"Vi är undervärderade som elever. Vi kan ju väldigt mycket och borde kunna vara en resurs för samhället. Relationen till lärarna blir konstig. Det är svårt att vara jämlika och samarbeta samtidigt som de skall vara vuxna och vi barn. De kan ju t ex sätta ut straff för oss om vi inte sköter oss. Det är även svårt att ha en bra relation till en lärare, det blir lätt för personligt. Ibland är det svårt att se lärarna som människor. Det är fel att samarbeta bara med den egna åldersgruppen."*

Demokratisk lärkultur

Intrycket av eleverna i år 5 är att de har en bra lärkultur förutsatt att kamratrelationerna är goda. De berättar en hel del om sin lust att lära. Däremot upplever de att de har mycket framför sig, många år av slit för att senare kunna få bra jobb. Den "framtid" som bestämmer deras lärande har de sannolikt en mycket vag uppfattning om och därmed ingen verklig egen kontroll i lärandet. Men de låter sig läras i god tro!

I år 9 utmärks synen på lärande knappast alls av lust. De lär för att få betyg, jobb och för att komma in på rätt utbildning. De är stressade för framtiden och de känner sig ensamma. De kämpar inte mot varandra men de har sällan ingen nytta av varandra mer än som kompisar. Det är kompisarna som gör att de står ut. I intervjusituationen visar flera grupper att de verkligen kan tänka, tala, lyssna och reflektera tillsammans men många säger att de aldrig för några liknande samtal i skolan. Har de rätt i detta finns ett outnyttjat sätt att lära i denna åldersgrupp.

Vi tycker det finns genomgående skillnader i lärkulturen mellan Hp-programmet och Sp-programmet. Båda elevgrupperna talar visserligen om den egna motivationen som både grunden för och nyckeln till lärande men skillnaderna vad gäller lärkulturens innehåll är stora.

På handels programmet känner sig många elever "inlurade" och utlämnade. De upplever att de har fått dålig information om programmet och de flesta har inte fått sitt förstahands val vilket betyder att de redan från början inte ville vara där de är. De upplever att lärarna inte är engagerade och ofta frånvarande och de tänker sig att deras lärare ofta utgör ett B-lag, de som inte fått jobb på exempelvis samhällsprogrammet. Deras skola framställs emellanåt som ett luftslott, snyggt utifrån men har inget innehåll.

På samhällsprogrammet kan lärkulturen bli bättre men där verkar man ändå i stort tycka att den fungerar vad gäller innehållet. De tycker att de lär sig bra saker som t ex att reflektera, att granska, ifrågasätta och ta ansvar.

I båda programmen uttrycker man att man får arbeta med ett inaktuellt material och framförallt att det är för litet praktik och för litet samhällsintegrerat. Man är i alltför hög

grad instängd i skolan. De upplever också att de skulle behöva få en mer praktiskt nödvändig livskunskap.

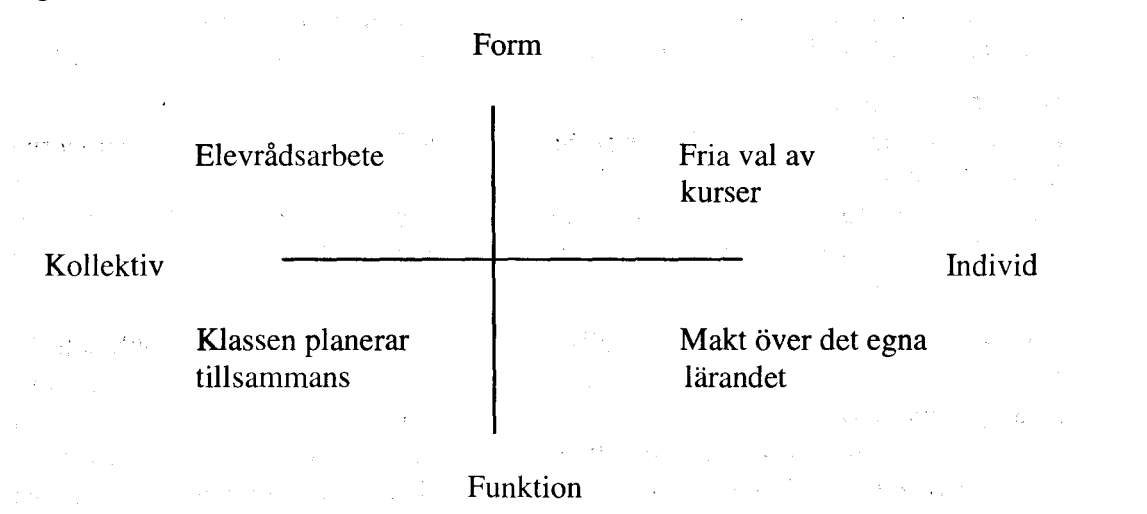
Det eleverna från båda programmen uppehåller sig länge vid är reglerna för deras arbetet – betygen. En närmast total enighet råder om att betygssystemet är obegripligt för alla (inklusive lärarna). Det ger inte elevers verkliga kunskap rättvisa och är inte möjligt att påverka. Frågan är om inte upplevelsen av ett missvisande betygssystem i en betygssättande lärkultur utgör ett oöverkomligt hinder för verkliga demokratiprocesser.

Läroplanen och demokratimålen

Grundfrågan i undersökningen är naturligtvis att besvara frågan om läroplanernas demokratimål förverkligas i dagens skola. Arbetar skolan i en demokratisk anda och form och införlivar eleverna demokratiska värden?

Låt oss återgå till figur 1 från inledningskapitlet:

Figur 1

Makten över det egna lärandet.

Det finns knappast något exempel på att elever känner att de har en sådan makt i något annat avseende än i termer av den egna motivationen. Det handlar om att klara av att följa med och ta emot undervisningen. Ju bättre lärarna är och ju mer motivation man har desto lättare går det. Lärandet är splittrat i lektioner, lektionstid och prov. Det händer att man får välja eller planera men det egna fortgående väljandet och planerandet lyser i stort med sin frånvaro.

Vi märker knappast heller en skillnad mellan åldrarna. Att följa med undervisningen är mer karaktäristiskt än det egenaktiva, personligt styrda lärandet. Man lär utifrån och in, inte tvärtom. Generellt beskrivs lärandet som en ackommodativ process. En förutsättning för en mer adaptiv, autonom läroprocess är givetvis det som elever och lärare kallar en individualiserad undervisning.

Detta innebär att varje elevs lärande kan ske inom ramen för ett skyddat utrymme, inom vars gränser eleven med hjälp av läraren själv kan sätta sina egna mål utifrån sin egen

förmåga och sedan arbeta för att nå dem med hjälp av sin egen aktivitet och lärsituationens bistånd.

Upplevelsen av ett eget ansvarsområde, relaterat till lärandet är en förutsättning för egenaktiviteten och möjligheten att ta makten i det egna lärandet. Vi kan i det ymniga materialet knappas alls spåra att eleverna uttrycker att de har ett alldeles eget lärande som de själva får ta ansvar inom givna och tydliga gränser. Det enda egna ansvaret antyds enbart som motivation, att kämpa på för att hänga med.

Elevens egen lärprocess är följaktligen en tämligen oskyddad storhet. Den finns levande i berättelserna som en dröm, ett önskvärt tillstånd som ständigt störs och för detta tillstånd skyller man på allt och alla i en härva av projektioner (dåliga böcker, lärare, undervisning, rektor, samhället och även på sig själva).

Klassen planerar tillsammans.

Det egenaktiva lärandet som alltså är ett mål hos såväl elever, lärare som i läroplanerna, förutsätter att "klassen planerar tillsammans" – om nu lärandet sker inom en större grupp. Syftet med en sådan planering kan tänkas tvåfaldig; dels att skapa betingelser för att samordna varje elevs lärande med alla andras, dels tillvarata allas lärprocesser så att de stärker de enskilda elevernas egna lärprojekt. Kunde en sådan planering åstadkommas skulle de värden som ligger i demokratin få en stark manifestation. Att skapa sådana grupprocesser, ett sådant samtalsklimat där detta låter sig göras, är ett svårt, men inte omöjligt arbete förutsatt att man ägnar mycket tid och energi för att finna fungerande samarbetsformer. I materialet får vi inte heller här några berättelser som vittnar om detta. Dock finns undantag; man lyckas av och till genomföra mycket samarbetskrävande projekt, t ex i form av teaterföreställningar eller gemensamma resor. Men det kollektivt fungerande, vardagliga planerandet i lärandet är definitivt inte framträdande, knappast ens som idé eller dröm. Däremot berättar man om klassammanhållning i många fall, även om motsättningar och konflikter ofta lyser igenom. Framförallt i frihandsberättelserna talar man mycket och starkt om mobbning, plågan att vara utsatt och utanför, osedd och oförstådd och inte minst att man måste hänga med för att inte hängas ut. Det är inte lätt att behålla sig själv, hitta sin autonomi i ett så intensivt gruppliv som skolan utgör. Autonomi förutsätter en ensamhet i dess goda betydelse liksom ensamhet också måste vara ett stort inslag i det egenaktiva, individualiserade lärandet.

Att planera tillsammans om man inte har sin egen autonomi, sin ensamhet, sitt eget lärprojekt att utgå från i förhandlandet med de andra är omöjligt. Hur skall läraren kunna hjälpa eleverna i klassen att planera om inte se själva riktigt vet vad de behöver planera för?

Elevråd

För ett autonomt lärande och för att klasser genom sin planering skall bli fungerande, lärande organisationer krävs också övergripande demokratiska organisationer, t ex elevråd. Avsikten med dessa råd är att de skall kunna behandla alla för eleverna och deras lärande vitala frågor. I några fall berättar man om en elevrådsverksamhet i vardande. I de flesta fall beskrivs elevrådet som något som antingen inte existerar, sysslar med oväsentliga frågor eller saknar auktoritet.

Det är dock klart att eleverna i allmänhet talar om elevrådet som något önskvärt men det är lika påfallande att de knappast ser det som sin egen angelägenhet. Det skall liksom

finnas ett elevråd, fixt och färdigt att kliva in i. Elevråd, liksom allt annat i skolan är något man skall få, eller anser sig ha rätt att kräva. Man kan i sammanhanget konstatera att ingen av grupperna kommer in på ansvarsfrågan för denna ur demokratisynpunkt så viktiga institutionen trots att ansvar är en så stark värdering i deras berättelser. Är det kanske så att också elevrådet i grunden förutsätter individens autonomi? Finns inte den som ett påtaglig realitet, finns det inget att ha rådslag omkring.

Inte heller här konstaterar vi några större skillnader mellan åldersgrupperna. Möjligen är det så att gymnasieeleverna t o m visar ett svagare intresse än de yngre.

Fria val av kurser och program.

Dagens skola har ett rikt utbud av program och kurser. Avsikten är ju att skapa en skola för alla med fria val för eleverna. Elevernas liksom lärarnas berättelser tyder dock inte på att man upplever valfriheten som reell. Man kan önska, begära eller kräva ett viss program men endast så långt är valet fritt. Antagningen beror på andra saker: betyg, tillgång till platser, att tillräckligt många vill gå en viss kurs, etc. För många elever betyder detta att de inte går i de program eller får de kurser de själva valde. De genomgår ett program "skolan" valt åt dem. I gymnasieskolan finns visserligen då friheten att lämna skolan men den friheten känns mycket svår att använda sig av. För elever som har lätt att lära sig - de som har goda betyg - tycks valfriheten vara störst. Men kanske är detta en chimär. Intrycket från berättelserna är att man i första hand väljer program där man betygsmissigt passar in.

För elever med svagare betyg blir det andrahandsvalet som gäller och detta sätter sin prägel på studierna. Det är givet att motivationen som ju mer eller mindre är elevens enda egna och självständiga kraft blir betydligt svårare att mobilisera i en andrahandsutbildning. Vi har tidigare sagt att det mest handlar om att administrera valhandlingar inom ramen för en skola som likväl bestämmer var man passar in i systemet.

Mångfalden av program och kursval i kombination med valfrihet är en förutsättning för ett individualiserat lärande i det större perspektivet. Ett individualiserat lärande innebär att eleven allteftersom studierna framskrider, med hjälp av sin lärare blir alltmer medveten om vad man kan, vill och måste lära sig., men också om vad man inte kan, vill eller måste. Att t ex gå dagens naturprogram är inget man måste och definitivt inget man kan om man har svårt för vissa för detta program viktiga ämnen. Att gå t ex handelsprogrammet är heller inget man måste och definitivt inget man kan t ex därför att man har just sådana betyg att man inte kan genomgå NP.

Handelsprogrammet förutsätter istället en annan kunskaps och intresseprofil. Den som saknar såväl den verkliga viljan som den typ av kunskaper som här krävs och kommer att fördjupas, kan inte heller gå i detta program. Eleverna talar i intervjuerna om dessa fundamentala villkor. De är fullt medvetna om att de olika studievägarna vilar på olika kunskaps- och intresseprofiler. Men de säger samtidigt att de i praktiken i allmänhet följer ett annat system, det som vilar på värdering och rangordning: vissa program och ämnen är finare och viktigare. I de programmen går de som kan komma med. I de andra programmen går de övriga. Bland dessa elever finns de som berättar att de har ett eget genuint intresse för just detta program men de får då göra det tillsammans med dem som saknar intresset men går där för att de måste vilket i praktiken innebär en synnerligen svår lärsituation.

Värderingar av verklighet och verkliga värderingar

Det ligger nära till hands att utifrån elevers och lärares berättelser konstatera att det fortfarande är ett långt avstånd mellan läroplanens mål och den pedagogiska verkligheten. Å andra sidan har vi i arbetet med materialet också dragit den närmast motsatta slutsatsen. De grupper vi träffat, både elever och lärare har med få undantag varit en frispråkig samling. De har varit öppna, orädda, kritiska, hänsynsfulla, elaka, genialiska, solidariska, rättsmedvetna — demokratiska.

Denna diskrepans mellan deras värderingar av skolan och de värderingar de bekänner sig till — förutsatt att vi nu rätt förstått vad de berättat, ställer oss inför frågan: hur kommer det sig att de utvecklats till goda demokrater?

Ett svar kan vara att skolan faktiskt, fast eleverna inte tänker på det, eller talar om det med varandra, likväl har ett större demokratikapital än det de upplever. Att det finns ett långt större utrymme för inflytande, förhandlande, medbestämmande etc. än de tänker på och att detta faktiskt inpräglar en övertygad demokratisk inställning som skolan alltså bidragit till, men inte i tillräcklig grad kan svara upp mot.

Ett annat möjligt svar som ligger i linje med vad Madsén och många andra sagt är att det som skapas i den inre personliga och psykologisk världen inte är identisk med vad som sker i den yttre verkligheten. Det är inte orimligt att anta att just de tydliga demokrati bristerna i skolans kärnverksamhet i kombination med de intensiva kommunikationsprocesser som eleverna för, kan bearbeta och utveckla elevernas demokrati värderingar. Freud och psykoanalysen har t ex alltid menat att det är den uthärdliga bristen på behovstillfredsställelse som tvingar fram insikten och möjligen är skolan som helhet möjlig att härda ut i bl. a. genom alla de goda möten som många berättar om.

Ett ytterligare sätt att reflektera över detta förhållande - fortfarande förutsatt att demokrati inte omsätts i skolans verklighet så som nu både elever och lärare beskriver - är att eleverna utvecklar en slags demokratisk pratsamhet eller intellektuell demokratisk attityd. Att deras demokratiska patos är en form av intellektualisering, snarare än en djup inre övertygelse.

Något som tyder på detta är att vi egentligen inte hört en enda berättelse där elever sagt ifrån, vägrat eller gjort uppror och öppet motstånd. Däremot berättar vissa lärare att de gått in i häftiga konfrontationer med elever, men knappast med rektorer, skolledningar eller ministrar. Men både elever och lärare förklarar detta med att detta inte går. Eleverna åberopar skolans bedörmakt som anledningen till att man inte kan säga ifrån. Man får vänta till man kommit ut.

Men frågan är om den övertygade demokraten underkastar sig makten av denna anledning? Är det inte motsatsen som man tänker som demokratisk övertygelse!

Dock kan vi konstatera att även om bristen på demokrati i skolan likväl kan fostra demokratiska människor, eller om skolan har en mer utvecklad demokrati än dess huvudaktörer märker, så befinner vi oss i den situationen att elever och lärare faktiskt starkt upplever att skolan är sådan att man inte kan öva sig i att praktisera demokrati eller erfa demokrati.

Att råda bot på detta förhållande borde vara en uppgift av första ordningen i vårt samhälle. Den stora risken är emellertid att det tysta utvecklingsarbete som lärare och elever genom sitt dagliga slit ägnar sig åt för att demokratisera sina skolor, inte får det yttre

stöd de behöver för att förvekliga sina idéer, utan leder till att man återigen försöker reformera skolan uppifrån eller utifrån med hjälp av en ny arkitekt som lärare och elev, med sin uppövade förmåga till uthärdande, försöker anpassa sig till.

En elev uttryckte i en intervju att de därute som verkligen har makten vet nog inte heller vad man skall göra. Det är nog rimligt att anta att han har rätt och att risken är stor att maktavare som inte vet vad man skall göra just gör något. Vårt intryck är att det snarast är så att de som finns därinne i skolan vet vad de vill göra och behöver göra *i sina skolor* men de behöver hjälp av andra för att göra det.

Generaliserbarhet och representativitet i undersökningen.

En viktig fråga är givetvis hur väl våra intervjuade grupper representerar elever och lärare i den svenska grund- och gymnasieskolan. Hur allmängiltiga är deras bilder av skolan, de värderingar de har av sitt skolliv och de värderingar som de själva utvecklar?

Urvalet av grupper i stockholmsområdet kan sannolikt väl tillgodose kravet på representativitet men frågan är givetvis om stockholmsområdet i viktiga avseenden skiljer sig från landet i övrigt. Men hänsyn tagen till vad grupperna väljer att berätta vill vi tro att man faktiskt talar om sådant man erfar i de flesta skolor, oavsett var de är belägna geografiskt.

Nästa fråga är om de elever, respektive lärare som kommit att ingå i grupperna är representativa, vilket vi genom vår instruktion försökt åstadkomma. Vi har dock befogade skäl att tro att elever som är på väg mot att falla ur skolsystemet knappast finns med i våra grupper. Om dem har vi anledning att tro att de knappast skulle lämnat mer positiva bilder av skollivet och inte heller utvecklat mer demokratiska värderingar än de som ingått. Hade hela spektrum av elevgruppen ingått hade bilden varit mörkare. Sannolikt gäller detta också för lärarna.

En ytterligare selektion har också skett dels under själva intervjun - beroende på hur och vad intervjuarna frågat - dels under bearbetningen av intervjumaterialet. Målsättningen har dock varit att få med alla berättelser som kan begripas och som belyser deras upplevelser och värderingar. Det finns naturligtvis en hel del tomt berättande som inte redovisats. Det faktum att flera avlyssnat och självständigt kommenterat varje intervju är ett försök att nå så god objektivitet som möjligt.

Det förhållandet att faktiskt alla grupper i huvudsak berättat om samma slags grundupplevelser, och i sitt sätt att värdera och resonera är så lika gör att vi finner skäl att tro att de faktiskt berättar sånt som är allmängiltigt i den samtida svenska skolan. Likväl vore det av intresse att komplettera undersökningen med intervjuer från andra delar av landet och också med elever som i praktiken har fallit ur skolan eller är på god väg. Detta är ju som vi vet en rätt stor grupp. Det faktum att elever som vi på goda grunder tror är relativt framgångsrika i skolan också är de som givit de mest kritiska bilderna av skolan samtidigt som de själva bekänner sig till demokrati värden. Att avfärda resultaten med hänsyn till att elever och lärare enbart kommer från stockholmsområdet och hör till de mera positiva vore dock ologiskt.

Kapitel 7: Diskussion

Makten i och över skolan

Demokrati handlar i hög grad om hur makt fördelas, förvärvas och kontrolleras och dess grund är att alla människor skall ha lika inflytande över dessa processer. I de flesta organisationer — föreningar, företag, myndigheter är demokrati i meningen "lika inflytande" sällan en ledande maktfördelningsprincip, däremot är maktstrukturen i regel klart definierad i termer av behörighet och beslutsordning. I regel anser man att just tydligheten härvidlag är en absolut förutsättning för verksamhetens resultat. En VD liksom en verksamhetschef, eller en föreningsordförande har uppdraget att leda vilket bl. a. handlar om att fördela makt genom tydliga mandat.

Skolan som organisation är inget undantag från denna regel. Också i skolan finns bestämmelser som reglerar maktförhållanden och också framgången i skolans verksamhet - låt oss kalla det samlade lärdomsresultatet - är beroende av tydligheten i maktfördelningen, regleringen av ansvar och behörighet.

Elevmakt

Elever har i grund och botten ingen makt alls i någon formell, organisatorisk mening. Inga skyldigheter annat än att närvara så länge skolan är obligatorisk. De har rättigheten att få undervisning men denna rättighet är endast definierad på ett allmänt övergripande sätt. Hur långt rätten sträcker sig vet ingen. Man har rätt att kräva, med ingen motsvarande försäkran om att få. Den rätt som eleven i första hand kräver är rätten till en rättvis bedömning av sin lä prestation — ett rättvisande betyg, enligt ett begripligt och meningsfullt bedömningssystem.

Dock kan påpekas att detta krav enligt våra berättare inte i grunden är deras eget. Deras främsta krav är att få lära i en bra skola om sånt som de behöver för sitt (kommande) liv. De överväger inte ens att få lära om sådant som gjorde det lättare att bemästra sitt nuvarande liv med de självuppfattade frågor som de här och nu ställer sig. Kraven på det rättvisa betyget är ett krav som de ställer eftersom "samhället" skapat skolan som en förening mellan lärande och bedömande. Då måste man i alla fall kunna kräva en rättvisande bedömning. Men eleverna - och lärarna - är överens om att inte ens denna "makt" är tillgodosedd. Inte heller är betyget relaterat till makt i systemet. Det har endast en antagen betydelse för den makt man kan få i framtiden.

Eleven har alltså ingen formell bas för att själv utöva makt i förhållande till sin egen betygssättning om kriterierna för betyg och dess framtida betydelse är oklar. Och som sagt, betyget ger heller ingen makt, d.v.s. är inte förenade med behörighet och ansvar i organisationen. Däremot avgör betyget var man placeras i lärorganisationen — om det blir NP, SP eller HP eller något annat program och sannolikt hur livet efter skolan kommer att gestalta sig. Eleven har sålunda ingen makt att välja. Linjeval är endast en uttryckt önskan som andra bestämmer om den tillgodoses eller ej.

Eleverna har heller ingen makt över allt det andra som händer i "deras skola". Säkert finns det skolor med mycket väl fungerande elevråd med tydliga regelverk beträffande makt och inflytande. Men i våra skolor gäller inte detta. Skolmiljön i stort upplever elever som något de inte har någon som helst formell makt över. De uppfattar inte heller

sig ha något inflytande över den egna lärprocessen, ämnesinnehåll, schema, prov, etc., annat än i termer av egen motivation. Andra har makten över detta - framför allt lärarna - även om de äldre förstår att inte ens lärarna har någon makt över detta.

Genomgående berättar eleverna om just sin brist på formell och reell makt. Det är berättelser om utsatthet och godtycklighet som dominerar. Deras roll blir att kräva, men inte få mycket av det de kräver. Samtidigt förefaller det som om ingen faktiskt på riktigt allvar inser att denna maktlöshetsroll de lever i är en roll de kunde vägra att godta. Många berättelser i frihand handlar om maktlöshet, utsatthet och faktiskt rena övergrepp som borde leda till uppror, men i gruppamtalen förmedlas detta som missnöje, besvikelse och lätt förakt för skolan. Ett slags känslomässigt avståndstagande. Man finner sig i situationen under tyst protest. Frågan är hur mycket "maktlöshet" eleverna trots allt lär genom att befinna sig i denna situation år efter år? Lär man in maktlöshet samtidigt som man lär sig "demokratiskan" i hopp om att någon gång i framtiden få uppleva den?

Det finns nämligen en slags hoppfullhet inströdd i besvikelsen. Denna hoppfullhet tror vi handlar om att man likväl i skolan av och till träffar lärare man faktiskt älskar och kamrater som blir riktiga vänner. Då och då får man erfara det goda lärandet och det goda livet, men detta tecknas likväl som solglimtar i en rätt mulen och regnig tillvaro. Frihandsberättelserna handlar ibland om dessa lyckliga stunder – ibland rätt varaktiga tillstånd.

Lärarmakt

Lärarna har en formell skyldighet lära ut, men frågan är vilken makt de har inom ramen för den organisation där de utövar sin lärargärning som kunskapsförmedlare, fostrare och dessutom som allmänt ansvariga för sina elevers dagliga tillvaro. I en psykologisk mening har läraren de facto en närmast total makt. Man anförtros att under 12 års tid ta hand om och forma barns lärande och i vid mening dana deras framtid. Men vilken reell makt har man? Lärarna har en stark, genuin insikt - en närmast plågsam och smärtsam insikt om denna sin betydelse - men också en stark upplevelse av att inte kunna fullgöra denna maktpåliggande roll i sina elevers liv. Mest plågsamt blir det när den "psykologiska makten" tangerar den reala, nämligen vid betygssättning. Man vet att man har makten i sin hand, kommer att avgöra framtiden för sin elever. Men det är dock inget välkommet maktinstrument. Med vanda sätter man sina betyg, uppfyller sitt åläggande. Men betygsättandet påverkar inte heller lärarens makt och behörigheter i systemet. Det är bara ett nödvändigt ont.

På exakt samma sätt som eleverna upplever lärarna att man inte heller har ett begripligt och tydligt betygssystem. Dessutom tycker man ofta att det är direkt grymt och leder till olyckliga konsekvenser. Med andra ord är betygen, detta reella maktinstrument för både elever och lärare mest ett nödvändigt ont dels ett okontrollerbart verktyg som dessutom inte heller har ett värde eller en betydelse för fördelningen av makt och ansvar i systemet. Det är intressant att notera att de vanligast positiva argumenten för betygen är att de hindrar uppkomsten av oordning och disciplin upplösning.

Lärarna vet och känner att de skall ge den goda undervisningen till de krävande eleverna. Vad berättar de om sitt inflytande i dessa lärprocesser? Vilken makt har de att forma dem? Av berättelserna att döma är de i hög grad styrda av klockan, schema, lokalbetingelser och klasstorlekar över vilka de inte råder. De gör så gott de kan men otillräckligheten lyser ständigt igenom. Lärarna är ofta människor med stora krav, starka önsknin-ningar att få vara och verka som en bra och duktig lärare. Beror deras besvikelser på att

de har för stora och orealistiska ideal. Det är svårt att tycka så när man hör dem tala. Idealen verkar rätt rimliga. I sitt bagage har lärarna ofta svåra minnen från sin egen skola och många söker sig antagligen till läraryrket för att ta revansch på den egna historien, så som vi alla gör. Även om den nya läroplanen inneburit formella möjligheter till större inflytande i den egna undervisningen så är det sammantagna intrycket att lärargärningen är tidspress, stress där man bara hinner med det nödvändigaste.

Det kanske mest alarmerande är att lärarna inte alls upplever sig som herrar i eget hus. Deras tillvaro bestäms av andra. Det är alltid andra som hittar på trenderna, de nya fräl-sande systemen. Det är andra som kräver av dem att reformera sina roller. Nu skall man vara mentor, handledare och lagarbetare. Nu skall man vara i skolan till klockan fem som alla de andra barnen. På studiedagarna sover man och trotsar. Några berättelser om erkänsla, bekräftelser på expertis och kompetens finns knappast. Låg status, dålig lön och nedvärdering i största allmänhet talar man däremot mycket om. Man har en själv-känsla, vet att man kan men den bekräftas inte och får inte tillräckliga möjligheter att komma till uttryck. Arkitekterna i lärosätet är inte lärare utan andra. Själv känner man sig som en hunsad hantverkare fast man vet att man kan så mycket mera.

Men också lärarna har likväl en hoppfullhet och också hos dem handlar den om, trots allt, alla de goda möten de har med elever då tiden plötsligt räckte till och då man möts som människa till människa. Men också här är intrycket att det handlar om solglimtar. Ofta vet man inte riktigt om man har någon betydelse alls för sina många elever.

Parallellprocessen

Det är slående när man tar del av lärares och elevers berättelser hur lika de är just när det handlar om makt, inflytande och upplevelsen av lärandet. Ingen har en känsla av egen makt förutom den som ligger i den egna motivationen. Man är utsatt för och deltar i en process över vilken man inte råder. Uppgifterna är många, de bestäms av andra, man får foga sig och tiden räcker inte. Betyg avges men bekräftelser saknas. Vi möter två grupper - skolans huvudaktörer - som tycker att de saknar makt. Såvitt vi förstår gör de också det. De har ingen annan makt än den som man förmår ta sig i kraft av sin person, på i princip samma sätt som i sällskapslivet.

Vi möter en dubbel eller ömsesidig maktlöshet i det system som skall forma de demokratiska människorna. Om man på allvar kunde dela sina upplevelser och känslor med varandra kunde man säkert komma ur predikamentet. Ett problem som berättelserna synliggör är att grupperna dock projicerar den makt som var och en saknar på varandra. Eleverna ser lärarna som makthavare – de bestämmer, de samarbetar dåligt, de sätter betygen, de är orättvisa och maktfullkomliga. Visserligen ser ofta de äldre att lärarnas makt också är beskuren men i själva känslan och upplevelsen lever den kvar. Man är underlägsen. Lärarna å sin sida projicerar kanske inte lika mycket "makt" på eleverna men på ett mer abstrakt plan så representerar eleverna en slags massa man inte får makt över. Bristande motivation, kunskapsbrister, dåligt uppförande blir övermäktigt. Detta skapar en "vi mot dom" känsla, grupp mot grupp fastän man i grund och botten befinner sig i samma båt. Denna mekanism omintetgör, eller i varje fall försvårar en öppen dialog och bäddar för envägskommunikationer av alla de slag.

Skolledning

Hur är makten fördelad? Ja, elever och lärare har knappast någon reellt stadfäst makt i systemet. Hur är det med rektorn? I flertalet skolor som vi undersökt spelar rektor närmast en osynlig roll. För eleverna är själva skolans tänkbara makthavare N:o 1 en tämligen perifer figur som dock har viss makt över lärare och någon gång kan biträda elever genom sin makt. Men intrycket är att makten och ledningen inte heller finns där utan kommer mer eller mindre direkt från "skolledningen, läroplanen, politikerna, statsministern" – kanske kungen. Makten kommer utifrån. En osynlig makt till vilken man saknar all formell relation. Kort sagt; man går i en skola - lär eller lär ut - där makten över all ordning kommer utifrån och så får man göra så gott man kan. Ty så är det bestämt.

Mobbning

I alla organisationer där maktförhållanden är oklara samtidigt som maktlöshetskänslor frodas utvecklas just de processer vi kallar mobbning. Ett faktum i skolan är ju att vissa elever faktiskt kan få goda betyg som åtminstone kan inge en förhoppning om en framtida makt och också ge glädjen av att prestera det som krävs. Det goda betyget är förknäat med en social och psykologisk erkänsla. Man kan lättare fördrå att vara i en maktlös position om man i alla fall förmår att göra det som kungen kräver och det som med tiden kan förflytta en närmare slottet. Men för alla de som inte enbart saknar makt utan dessutom all erkänsla från dem som har den betygssättande makten i systemet kräver självkänslan att man hittar något annat sätt att utöva makt.

Det är detta perspektiv som framskyntar i elevernas berättelser om mobbning – de beskriver både mobbare och mobbade som maktlösa. Skolan är ett rangordnande system. Det bygger på att någon är bäst och någon sämst, även om vi så gärna önskar oss att vi har en skola där alla elever kunde vinna erkänsla. Mobbningssystemet är det alternativ i systemet som är tillgängligt för dem som inte förmår ge upp sitt behov av makt och som heller inte förmår att nöja sig med att hitta den utanför skolan. Men detta är inte så lätt då skolan faktiskt är en så dominerande plats i unga människors liv. Mobbningen bland elever, lärare och mellan lärare och elever handlar om att få makt och erkänsla inom ramen för det system man satts att leva i.

Slutord

I begynnelsen var den skola som ledde fram till 1842 års skolreform i praktiken en skolasal där en lärarinna - en skollärare - undervisade ett mindre antal barn, under få timmar i framförallt räkning, läsning och skrivning. För eleverna var skolan ett avbrott i verkligheten då de för en kort tid lämnade de sysslor som de vanligen ägnade sig åt. Lärmoddellen var enkel; läraren kunde räkna, läsa och skriva och förmedlade kunskaperna till eleverna som lärde i efter bästa förmåga. Bänkarna i rader och den något upphöjda katedern där läraren satt talade ett tydligt språk om hur makten var fördelad och hur läroprocessen uppfattades. För de många eleverna var dock skolan en parentes, ett avbrott, ett tillskott i livet.

Under de år som gått fram till våra dagar har skolan successivt byggts ut. Från att vara ett avbrott har den blivit barnens egentliga livsvärld. Ja inte bara barnens utan den uppväxande människans hela livsvärld. Det dröjer inte länge förrän barnen tillbringar den största delen av sin vakna tid i skolan och efterhand blir också all den återstående vakna tiden präglad av skolan och inte sällan är det skolan som går igen i nattens drömmar. Från läroavbrott till livsvärld – så kan utvecklingen av skolan sammanfattas.

Som läromodell är dock skolan sig tämligen lik. Vi har skolhuset, bänkarna och katedern – givetvis också eleverna och läraren. Skolhusen och klassrummen har blivit större, bänkarna flera, de ensamma lärarna är dock fortfarande ensamma men avbyter varandra och katedern står numera sällan på ett podium. Lektioner avlöser varandra via klockringning och raster. Utan större överdrift kan man konstatera att skolans lärformat i allt väsentligt påminner om grundmallen men skillnaden är att allt har förstörats och förlängts. En skillnad är möjligen att förr hade eleverna en egen bänk, en egen plats men i dagens skola har eleverna inget eget rum annat än det rum som det egna skåpet kan utgöra. Å andra sidan slippar man de bojar som en egen plats skapar. Man kan röra sig fritt mellan de bänkar man använder.

Samtidigt som skolan som struktur varit sig lik, men förstörats har närmast en revolution ägt rum i fråga om såväl pedagogiken som skolans politiska och samhällliga roll. Skolans samhällsfunktion har redan berörts. Den är numera inte ett avbrott och ett tillskott i barnens liv utan deras egentliga livsplats under 12 år. Det finns inget annat uppdrag än att gå i skolan inte heller några till buds stående livsalternativ. Skolan är den enda tillgängliga livsformen. Skolan som ett avgränsat tillfälle att lära har övergått i tvånget att leva i en lärmiljö. Skolans politiska roll har också förändrats. Från att förmedla nödvändiga baskunskaper för att kunna leva i industrisamhället har skolan anförtrots uppgiften att lära, forma och fostra unga människor så att de kan förverkliga sin tids politiska visioner.

Det pedagogiska perspektivet har under årens lopp förskjutits från en i våra ögon auktoritär, på lydnad och underdånighet baserad pedagogik där läraren har kunskaper som eleverna skall införliva till en att vara en handledare i ett kunskapsprojekt, tillika skapare av en demokratisk fostransmodell. Lärarens roll har och drastiskt förändrats. Från att under några få timmar och under några få år ha kompletterat föräldrar och andra vuxna främst i kraft av sina unika kunskaper har läraren tidsmässigt närmast övertagit föräldrauppgiften samtidigt som läraren vare sig förlänas föräldraskapets auktoritet eller åtnjuter auktoriteten av främste kunskapsinnehavare. Lärarrollen är i denna mening paradoxal; barn och unga människor överlämnas i deras vård men de står utan formell makt att förvalta vårdnadshavandet. Deras makt inskränker sig till att sätta betyg, en makt som ur elevernas fortsatta livsperspektiv är av enorma mått men av motsatt slag till behörighet, rättighet och skyldighet att fostra.

Gårdagens skolor, de små folkskolorna, yrkesskolorna, realskolan och de få läroverken var tämligen enkla och entydiga organisationer med relativt tydliga uppdrag och där de pedagogiska ambitionerna var förenliga med lektion och klassrumsmodellen där lärarens kunskaper blott skulle införlivas. Dagens skola måste med alla mått mätt betraktas som en av de mest sammansatta, motsägelsefulla och komplicerade organisationer som vi känner till. Dess mål är många och knappast enkla att förena. Elevernas önskningar, krav, behov och förväntningar är av de mest skiftande och kontrastrika slag, liksom säkert också lärares och skolledares. Skolan ger sig - som totalinstitution - i kast med att försöka tillgodose allt. Kraven på lärare inkluderar det mesta tänkbara, allt från att nöta in multiplikationstabellen, till handledare till kunskapssökare, reservföräldrar, kompisar och vuxna respektgivande auktoriteter. Därtill skall de åtminstone efter några år göra sorteringar som kommer att vara livsavgörande för elevernas framtid. I takt med att skolan dessutom i så hög grad politiserats måste skolan hela tiden underkasta sig omvärldens ständigt föränderliga krav och anspråk. Till skillnad från den gamla skolfröken

som inte så lätt lät sig knäppas på näsan är detta varje lärares lott. Skolan har i grunden ingen inre auktoritet som vare sig fostrans- förvarings, eller lärdomsanstalt. Paradoxalt nog kan man säga att omvärlden under de senaste 40 åren konstant försökt uppfostra och lära skolan att leva upp till samhällets behov och förväntningar, en i grunden fullständigt omöjlig grund för en organisation. I omvärldens ögon beskrivs skolan ofta som en motsträvig elev som inte fort nog lär sig sina nya läxor.

I ett enda avseende är detta antagligen sant. Kärnan, grundstommen när vi tänker på skolan - och detta har vi också mött i denna undersökning - är "skolhuset", "skolsalen", "bänkarna", "katedern", "lektionerna", "rasterna". Tillsammans beskriver de en kulturs grundlag. Och detta har skolan under alla år hållit fast vid, fast sannolikt är det faktiskt vare sig på elevers eller lärares konservativa initiativ. "Skolan" är fortfarande innesluten i ett hus, tiden struktureras fortfarande i "lektioner", eleverna i sina "bänkar" även om de inte alltid står på rader, och läraren har sin "kateder" även om den inte alltid syns. Denna pedagogiska arkitektur passade väl för den "gamla" skolan där uppdraget var att eleverna under kort tid skulle inhämta eller införliva lärarens baskunskaper. Det var rationellt med ett eget ostört skolhus. Klassrumsarrangemanget passade för en pedagogik där elever uteslutande var mottagare av kunskaper och underströk lärarens auktoritet och de små elevgrupperna var möjliga att styra från katedern. Lektionssystemen erbjöd omväxling mellan ämnen, arbete och vila. Men frågan inställer sig hur denna "arkitektur" passar för alla de anspråk som skolan i dag skall motsvara, d.v.s. vara livsmiljö för 12 års liv, fostra unga till goda medborgare, lära ut nödvändiga kunskaper och dessutom väcka människors lust att lära söka och skapa kunskap – inte enbart få. Skall lärandets idé i vår tid symboliseras av ett skolhus, kan alla de i vid mening mänskliga samarbetsprocesser som ligger i fostran utföras bäst i klassrum, är elevaktiva lärprocesser förenliga med lektioner och kan en vuxen människa verkligen vara "lärare" med 35 elever?

Den nutida skolans storskalighet innebär att såväl elever som lärare existerar inom ramen för en storgruppsprocess. Klassrumsgruppen är numera en storgrupp inte en liten grupp, på rasterna är gruppen ännu större. Det kännetecknande för storgruppen är uppkomsten av alla former för gruppsyck och massfenomen. Att i storgrupper följa egna initiativ och värderingar är närmast omöjligt. Man måste följa och söka upprätta och inrätta sig i mindre subgrupper som inrättar en slags överlevnadsstrategi gentemot storgruppen. Det faktum att skolan också har så öppna gränser utåt, t ex om beslutsfattande gör också att storgruppen delvis smälter samman med omgivningen.

Alla som verkar inom ramen för "storgrupper" t ex större företag och förvaltningar vet att storgruppsorganisationer förutsätter en mycket utvecklad styrning och inre struktur med otvetydiga gränssnitt. Alla måste ha en egen plats och en tydlig roll där behörigheter av alla de slag är klara och tydliga. Att ständigt arbeta med att upprätta denna inre struktur är nödvändigt eftersom alla strukturer förändras och endast existerar som tillfälligheter. När den inre strukturen sviktar eller upphävs tar massprocesserna vid vilket betyder att olikhet och mångfald av alla de slag inte längre samverkar utan "konflikterar" och styrs av informella maktförhållanden. Skolan är utan tvekan en organisation där gruppsyck och massprocesser med stor lätthet utvecklar sig om och när infrastrukturen blir otydliga eller ogripbara.

Vi vill slutligen framhålla att skolan fortfarande är en institution som skall ge – till eleverna! Den skall ge omsorg, fostran, lärdom till var och en efter dennes förmåga. Ge-

nom denna övergripande ansats - ja i själva synen på vad omsorg, fostran och lärdom är - läggs grunden för vad som Wilfred Bion kallar "beroendegruppen". Elever kommer till skolan för att "få". Också när vi i den moderna läroplanen talar om eleven som en aktiv kunskapssökare och kunskapsskapare så förefaller det likväl vara så att detta skall också skolan ge! Själva denna utgångspunkt måste skapa en grundinställning av att få d.v.s. vara mottagare i en process där det handlar om att få så mycket som möjligt av det man vill ha. Så länge en organisation - byggd på denna premiss - förmår att ge det dess medlemmar vill ha blir allt frid och fröjd, men när begären överstiger tillgången eller då alltför många inte vill ha eller förmår tillgodogöra sig det som ges uppstår problem. En organisation av detta "totalitära slag" kan nämligen inte med saklighet och respekt svara dem: "Men gör något annat då!" Man skall kunna ge allt.

Till sist; de reflektioner i form av sammanfattningar o annat som vi som hört elever och lärare berättat om skolan är just vad vi hört och kommit att tänka på. Det viktiga är deras berättelser, det de har att säga. Ett första steg i att skapa förutsättningar för att skapa en demokratisk lärkultur är att lyssna på vad de som lever i skolan har att säga och noga lyssna på deras tillsägelser.

Referenser

- Andersson, B-E., 1996: School is Good for Many, but Bad for to Many. Lärarhögskolan
- Cohen, L. and Manion, L., 1994: Research Methods in Education. Routledge London
- Ekholm, M. & Kull, M., 1996: School Climate and Educational Change. EERA Bulletin
- Foulkes, SH., 1964: Therapeutic Group Analysis. George Allan & Unwin Ltd
- Jung, CG, 1993: Psykologiska typer. Natur och Kultur
- Madsén, T., 1994: Lärares lärande. Studentlitteratur
- Merton, R. & Kendall, P., 1946: The Focused Interview. Am. Journal of Sociology
- Rapaille, G, Stenciler artiklar, 1960-1975
- SOU, 1996: Inflytande på riktigt
- Sundgren, G., 1995: Demokratins skola. Lärarhögskolan
- Watts, M. & Ebbutt, D. 1987: More Than the Sum of the Parts. Br. Educational Research Journal